

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В.Н. КАРАЗІНА

На правах рукопису

ФАВОРОВА КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.923.3-005.2:316.361.1

**ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ У ЖІНОК ІЗ РІЗНОЮ
СТАТЕВОРОЛЬОВОЮ СТРУКТУРОЮ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Кочарян Олександр Суренович

Харків – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ЩОДО СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІЙ СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ МАСКУЛІННОСТІ/ФЕМІНІННОСТІ.....	11
1.1. Основні напрямки розвитку психології статі.....	11
1.1.1. Визначення концепцій маскулінності/фемінінності»	17
1.1.2. Дослідження статевої ролі стереотипів.....	15
1.1.3. Аналіз психологічної андрогінії	21
1.2. Структура симптомокомплексу маскулінності/фемінінності	24
1.2.1. Рівні симптомокомплексу маскулінності/фемінінності.....	25
1.3.2. Моделі симптомокомплексу маскулінності/фемінінності.....	28
1.3. Роль утворень маскулінності/фемінінності в функціонуванні особистості та партнерських стосунках	35
Висновки до розділу 1:	42
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБІРКИ, МЕТОДІВ ТА ЕТАПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	45
2.1. Опис вибірки досліджуваних.....	45
2.2. Опис методів дослідження	46
2.3. Етапи дослідження	63
Висновки до розділу 2:	65
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ СТРУКТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ МАСКУЛІННОСТІ/ФЕМІНІННОСТІ НА ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ У ЖІНОК.....	67

3.1. Структурні та рівневі характеристики симптомокомплексу маскулінності/фемінінності у жінок	67
3.2. Життєві настанови у партнерських стосунках та сексуальних сценаріях жінок з різною статевою рольовою структурою особистості	72
3.3. Образ ідеального шлюбного партнера у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості	86
3.3.1. Психосемантична структура образу ідеального шлюбного партнера.....	88
3.3.2. Особливості сприйняття чоловіків жінками з різною статевою рольовою структурою особистості	93
3.4. Візуальні репрезентації маскулінності та фемінінності у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості	108
3.5. Статевою рольові чинники забезпечення якості особистісного функціонування в партнерських стосунках у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.....	119
3.5.1. Особистісна зрілість у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.....	119
3.5.2. Самоактуалізація у жінок із різною статевою рольовою структурою особистості	126
3.5.3. Соціально-психологічна адаптація у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.	134
3.6. Інтегративні моделі діагностики і психокорекції статевою рольових структур особистості жінок.....	141
3.6.1. Основні принципи побудування інтегративних моделей діагностики і психокорекції статевою рольових структур особистості жінок.....	141

3.6.2. Досвід застосування інтегративних моделей діагностики і психокорекції статеворольових структур особистості жінок в психологічній практиці	143
Висновки до розділу 3:	161
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
ДОДАТКИ	192

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбувається активна трансформація жіночої гендерної ролі [11, 48, 49, 50, 91, 118], яка все більше набуває маскулінних якостей: самостійності, незалежності, вільної сексуальності. Цей процес супроводжується змінами в особистісному функціонуванні жінок, життєвий шлях яких пов'язаний з вибором між сімейними та кар'єрними цінностями [7, 17, 20, 117], що значно ускладнює реалізацію жінок в партнерських стосунках. Водночас успішність в партнерських стосунках є одним з найважливіших чинників їхнього психологічного благополуччя [20, 35, 60, 63, 105, 197]. Напруження та конфлікт жіночої гендерної ролі може призводити до девіацій партнерських стосунків [64, 103, 143, 161, 162, 191] та викривлення образу інтимного партнера [1, 68, 69, 70, 75, 77]. Труднощі у встановленні стабільних стосунків психологічної інтимності складають синдром «емоційного холоду», який виявляється в таких соціальних феноменах, як криза інституту шлюбу, поширеність розлучень, демографічні проблеми, зростання кількості самотніх людей [2, 4, 5, 102, 143].

Слід зауважити, що існує певний «розрив» між соціокультурними тенденціями та стереотипами, з одного боку, та індивідуальними особистісними характеристиками статевої сфери, з іншого, особливо у сфері інтимних міжособистісних стосунків [89, 90, 92, 144]. В Україні одним з напрямків психології статі, який активно розвивається, є наукова школа статевої психології, заснована О. С. Кочаряном [3, 58, 59, 61]. В працях О. С. Кочаряна і співавторів [58, 62, 63 та інші] показано, що для розуміння функціонування і структури статевої ідентичності необхідно враховувати не тільки ступінь вираженості статевої властивостей, а й особливості їхньої структурної організації. Аналіз особливостей партнерських стосунків у жінок в залежності від структури організації статевої сфери дозволить уточнити механізми, які утруднюють або полегшують побудову партнерських стосунків та запропонувати шляхи подолання «заторів» соціально-психологічної адаптації жінок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри психологічного консультування і психотерапії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, присвячених вивченню гендернообумовлених проблем функціонування особистості, у рамках НДР «Гендерний розвиток особистості сучасної молоді: особливості соціалізації та життєвих стратегій» (№ДР № 0111U010554, 2012-2014 р.р.)

Мета і задачі дослідження:

Мета дослідження – визначити особливості партнерських стосунків у жінок із різною статевою рольовою структурою особистості.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні **задачі**:

1. Проаналізувати основні теоретичні уявлення щодо структури та типології статевою рольових особистісних утворень у жінок, їхньої ролі в партнерських стосунках.
2. Виявити зв'язок між структурними та рівневими характеристиками симптомокомплексу маскулітності/фемінітності у жінок.
3. Визначити життєві настанови на партнерські стосунки та особливості сексуальних сценаріїв у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.
4. Надати характеристику образу ідеального шлюбного партнера у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.
5. Виявити особливості візуальних репрезентацій маскулітності та фемінітності у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.
6. Визначити статевою рольове забезпечення якості функціонування особистості в партнерських стосунках (особистісна зрілість, соціально-психологічної адаптація, самоактуалізація) у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.
7. Розробити інтегративні моделі діагностики та психокорекції статевою рольових структур у жінок.

Об'єкт дослідження: статевою рольова сфера особистості жінок.

Предмет дослідження: особливості партнерських стосунків у жінок з різною статевою роллювою структурою особистості.

Методи дослідження: для розв'язання дослідницької мети був застосований комплекс методів: теоретичних (аналіз психологічної літератури), емпіричних (тестування, інтерв'ювання) та математико-статистичних (методи порівняння непов'язаних і пов'язаних вибірок, методи багатовимірної статистики).

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять принципи генетичної психології (С. Д. Максименко [74]), основні положення психодіагностики (Л. Ф. Бурлачук [13]), гендерний та статевою роллювий підхід в психології (С. Бем [6], Т. В. Говорун [22, 23], О. Ф. Іванова [37], Д. М. Ісаєв, В. Є. Каган [40, 41, 42], О. М. Кікінежді [23], І. С. Кон [53, 54], О. С. Кочарян [63], Г. А. Тьомкіна [105]), основні положення архетипічної психології (Д. Ш. Болен [10], К. Г. Юнг [140-142]), теоретичні уявлення щодо психології вибору шлюбного партнера (Б. Мурстейн, Р. Уінч [1]), психодинамічний підхід до партнерських стосунків (Л. Ш. Леонард [68, 69], Р. Тайсон, Ф. Тайсон [110], З. Фрейд [119]), психологічні уявлення щодо девіацій партнерських стосунків (Г. О. Коцюба [58], Є. В. Фролова [120], О. В. Яворська [143], R. W. Firestone [160], P. Mellody [191]).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- описано феномен функціональної специфічності статевою роллювих утворень в функціонуванні самоактуалізації та соціально-психологічної адаптації жінок в залежності від структурної моделі, а саме: у жінок з андрогінною статевою роллювою структурою фемінінні утворення сприяють соціально-психологічній адаптації та знижують самоактуалізацію; у жінок з континуально-альтернативною структурою – знижують обидва показники, у жінок з континуально-ад'юнктивною – або мають різнополюсний вплив або зовсім не впливають; маскулінні утворення позитивно впливають на показники соціально-психологічної адаптації та самоактуалізації жінок з континуально-альтернативною структурою;

подальшого розвитку дістали уявлення:

- щодо особливостей життєвих настанов щодо власної самореалізації у партнерських стосунках жінок з різними статево-рольовими структурами, а саме: орієнтація на створення родини у жінок з континуально-альтернативною структурою; орієнтація на створення щирих партнерських стосунків з чоловіками жінок з андрогінною структурою та амбівалентність щодо вибору життєвих цілей у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою;

- щодо структури особистісної зрілості у жінок, а саме: визначено 5 типів зрілості: «Творчий підхід до життя», який відповідає більшою мірою уявленню про особистість, що повноцінно функціонує; типи «Конформність», «Відповідальність» та «Самосвідомлення», які характеризують окремі аспекти життєвого особистісного функціонування; тип «Диференційована ідентичність», що пов'язаний зі стабільністю гендерної ідентичності;

додовнено і уточнено:

- уявлення щодо впливу незрілості статево-рольових структур на сексуальну сферу жінок, а саме: показано інструментальність сексуальної привабливості у жінок з континуально-альтернативною структурою та страх перед інтимними стосунками жінок з континуально-ад'юнктивною структурою;

- діагностичні можливості техніки «Візуалізація «чоловічого» і «жіночого», яка може бути застосована для визначення типу статево-рольової структурної моделі.

Практичне значення.

Розроблено інтегративні моделі діагностики та психокорекції статево-рольових структур особистості жінок,

Матеріали дослідження було впроваджено в практику індивідуальної та групової психотерапії і консультування розлучених жінок в Інституті клієнт-центрованої та експерієнтальної психотерапії (м. Харків) (акт впровадження № 032/16 від 19.02.2016); в навчально-педагогічний процес підготовки психологів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (акт впровадження № 0202-991 від 22.06.2016); в навчально-педагогічний процес підготовки психологів

Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» (акт впровадження № 38-707/988 від 23.06.2016).

Особистий внесок здобувача. У статі, яка написана у співавторстві з О.С. Кочаряном, Н.М. Терещенко, Т.В. Колпак «Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach» автору належить розробка плану дослідження, аналіз літературних даних, формулювання висновків

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні висновки, пропозиції і рекомендації були представлені на 13 наукових конференціях:

Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна психотерапія: теоретичні проблеми та практика» (Харків, 2005 р., ХНУ імені В.Н. Каразіна), Харківській міській конференції «Розвиток Харківської психологічної школи» (Харків, 2005 р., ХДПУ ім. Г.С. Сковороди), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвивальна освіта та багатовимірний досвід особистості» (Полтава, 2005 р., ПДПУ ім. В.Г. Короленка), Першому Всеукраїнському конгресі психологів (Київ, 2005 р., інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України), Міжнародній науково-практичній конференції на тему «Терапія та профілактика психологічних та соціальних залежностей» (Київ, 2006 р.), I Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2013 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (до 200-річчя з дня народження С.-А. К'єркегора) (Київ, 2013 р.), II Науково-практичній конференції "Бочаровські читання" (Харків, 2014 р.), Науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі» (Харків, 2014 р., 2015 р., НАУ ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху» (Одеса, 2014 р.), IV Міжнародному фестивалі «Світ психології», III Міжнародних психолого-педагогічних Челпанівських читаннях (Київ, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті» (Одеса, 2015 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 12 наукових працях, з них - 5 статей у фахових виданнях України, 2 статі у наукових міжнародних виданнях та 5 тез доповідей.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг роботи становить 203 сторінки (з них 169 сторінок основного тексту). Дисертація містить 25 таблиці, 42 рисунка. Список використаних джерел включає 215 найменувань (з них 71 іноземною мовою).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ЩОДО СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІЙ СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ МАСКУЛІННОСТІ/ФЕМІНІННОСТІ

1.1. Основні напрямки розвитку психології статі

На сучасному етапі розвитку психології статі основна увага приділяється розгляду статевої ролі якостей особистості [36, 63]. На сьогодні в роботах, присвячених психології статі статева ідентичність, що позначається як статева орієнтація, гендерно-рольова орієнтація, гендерно-рольова Я-концепція, пов'язана з гендером Самість, розуміється як ідентифікація особистості з рисами, які в переважних випадках можуть бути віднесеними до «типового чоловіка» або «типової жінки» [201]. Слід зауважити, що на думку вітчизняних науковців, незважаючи на високий науковий інтерес до гендерної тематики, в Україні є недостатньо представленими популяційно-генетичні дослідження маскулінності/фемінності [117, 152].

Вважається, що саме статевої ролі особливості значною мірою обумовлюють поведінку та особистісні характеристики порівняно зі статевими відмінностями. Ряд авторів [147, 208] стверджує, що статева відмінність безумовно існують, але статева роль – описують значно більшу кількість поведінкових патернів і моделей та реалізують значно більший вплив на життєдіяльність особистості аніж біологічна стать. Також, в ряді досліджень показано, що між статевими диморфізмом та статевими ролями існують складні та нелінійні зв'язки [159], які не можуть бути зведено до врахування різниці між чоловіками і жінками.

З іншого боку, увага дослідників до статевої ролі якостей особистості обумовлює зміщення акценту на розгляд статі більшою мірою соціального конструкту та ігнорування біологічних механізмів і регуляторів. Деякі дослідники [172] навіть іронічно прирівнюють статева відмінність між людьми та гендерне конструювання особистості до таких штучних відмінностей як розподілення на «людей з великими вухами» та «людей з малими вухами».

Від наукових опонентів феміністично орієнтованих авторів [180] звучать заклики звернути увагу на еволюційну теорію, оскільки існують певні еволюційні поведінкові закономірності чоловічої та жіночої поведінки, які є слабко чутливими до соціальних впливів. Ці закономірності більшою мірою є пов'язаними з особливостями чоловічої та жіночої поведінки в партнерських стосунках. Як приклад, наводиться положення про те, що чоловіки є більш схильними до нетривалих партнерських стосунків, а жінки – до стабільних, так само як і представники інших біологічних видів [180].

Незважаючи на численні дослідження і публікації, що стосуються статевих і гендерних відмінностей, до теперішнього часу зберігаються бар'єри в розвитку науки про поле. До таких бар'єрів, на думку Т.М. Wizemann і М.Л. Pardue [198] можуть бути віднесено непослідовність і розмитість вживання термінів «стать» і «гендер» в науковій літературі і популярних виданнях, при цьому найбільш розмитим є поняття «гендер». Разом з тим, на думку авторів [198], чоловіки і жінки розрізняються на всіх рівнях функціонування, починаючи з соціального і закінчуючи молекулярним. Передбачається, що гендер не може розумітися тільки як соціальний конструкт, ймовірно, він є обумовленим також і гормональними, генетичними чинниками. На сьогодні активно досліджується зв'язок показників маскулінності/фемінінності з показниками здоров'я, смертності, особливостей життєдіяльності [195, 148, 213].

Ж. Hansell [167] вважає, що в сучасній психології статі існує дві діалектики. Перша є пов'язаною з протиставленням теорій, що підкреслюють вплив біологічних чинників на противагу соціокультурним. Друга – теорії, що обґрунтовують універсальність гендерних відмінностей і ті, які є сфокусованими на індивідуальних варіаціях. Така жорстка опозиція, на думку автора, перешкоджає розвитку психології статі і потребує перегляду.

Крім того, уявлення щодо гендеру виключно як про соціальний конструкт, обмежує розгляд індивідуально-психологічних чинників, що впливають на статевоюльову сферу особистості [97]. Статевоюльовий підхід в психології, запропонований професором О.С. Кочаряном [63] і який розробляється в рамках

його наукової школи, акцентує увагу на взаємозв'язку між соціальними, біологічними, фізіологічними аспектами статі, які вибудовують індивідуально-психологічний особистісний простір статі. З огляду на багаторівневість статеворольових і статевих відмінностей, складність і нелінійність зв'язків між ними О.С. Кочарян [59] пропонує розглядати статеворольовий простір особистості як симптомокомплекс маскулінності/фемінінності. Такий підхід в психології статі отримав поширеність в ряді наукових досліджень, які присвячено дослідженню різних рівнів і структур симптомокомплексу маскулінності / фемінінності [63, 93, 94].

Таким чином, в психології статі існує ряд дискусійних питань, які вирішуються в різних наукових напрямках з опорою на різні наукові концепції статі та статевої ролі. Розгляд статеворольової проблематики вимагає аналізу таких важливих її компонентів як концепції маскулінності/фемінінності, статеворольових стереотипів, концепції андрогінії, рівневих та структурних характеристик симптомокомплексу маскулінності/фемінінності.

1.1.1. Визначення концепцій маскулінності/фемінінності.

Маскулінність і фемінінність, як і більшість психологічних конструктів, є абстрактними концептами [170, 202]. Психологічні теорії пропонують різні концептуалізації цих понять, намагаючись подолати обмеження, пов'язані з відсутністю універсальності їхньої феноменології, їхньою культурною специфічністю та вимогами соціальної толерантності. Здебільшого сучасні теорії пропонують варіанти, які в більшому або меншому ступені протистоять класичному, розумінню, що походить від Аристотеля, чоловічого, як головного, нормативного, раціонального, а жіночого, як підлеглого, емоційного, сексуального, тілесного. Такі погляди є характерними для багатьох філософських напрямків та для більшості світових релігій. Розглянемо основні концепції маскулінності/фемінінності, які пропонуються в сучасній психології.

Концепція інструментальності/експресивності. Одним з найбільш розповсюджених визначень змісту конструктів маскулінності та фемінінності є

розуміння маскулінності як *інструментальності*, а фемінінності як *експресивності* [6]. Інструментальність є пов'язаною зі забезпеченням зв'язків із зовнішнім світом, регуляцією діяльності, контролем, владою, розвинутою предметною діяльністю тощо. Експресивність визначає орієнтацію на світ переживань, емоцій, почуттів, емпатію, турботу про інших людей тощо.

Л. Лушпай [73], аналізуючи культурологічні аспекти статевої ролі, наводить стереотипні характеристики жіночого та чоловічого, які укорінилися в сучасному суспільстві, та здебільшого описуються концепцією «інструментальності/фемінінності». Ці сучасні статевої ролі характеристики представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

**Характеристики жіночого і чоловічого в сучасному суспільстві
(за Л. Лушпай)**

Чоловіче	Жіноче
раціональність	емоційність
сила	слабкість
агресія	турбота
змагальність	співпраця
розум, свідомість	тіло, фізичний рівень
схильність до точних наук	схильність до гуманітарних наук
активність	пасивність
незалежність	залежність

Відзначимо, що узяті окремо експресивність та інструментальність, мабуть є нездатними забезпечити повноцінне особистісне функціонування в сучасному світі, тому що значне переважання однієї з характеристик над іншою може обмежувати реалізацію у важливих для життєдіяльності сферах. Таке розуміння статевої ролі конструктивів лежить в основі найбільш популярних і застосовуваних

статеворольових шкал, таких як статоворольових шкала С. Бем, методика А.Б. Хейлбруна та інші [58].

Теорія маскулінних/фемінінних культур є близькою до концепції інструментальності та експресивності, яка переноситься на культурне середовище [188]. З точки зору G. Hofstede [104, 171], вирішальним для визначення статоворольових якостей є домінуючий патерн, який властивий для більшості як традиційних, так і для сучасних суспільств, а саме: маскулінна роль пов'язується з наполегливістю (асертивністю), а жіноча – з турботливістю та піклуванням. За G. Hofstede згадані статоворольові властивості характеризують не лише індивідуальну поведінку, але й визначають цінності та особливості розвитку різних культур у цілому. Так, в маскулінних культурах від людини очікують наполегливості, амбіційності та конкурентноспроможності, маскулінне суспільство є орієнтованим на досягнення матеріального успіху, в ньому поважають все, що має вагу, силу, швидкість. В таких культурах жінці здебільшого відведено роль забезпечення нематеріальної якості життя, піклування про дітей та слабких. І загалом, маскулінні культури є схильними до підкреслення різниці у чоловічій і жіночій поведінці та їхньої спрямованості. Для фемінінних культур характерним є більш гнучке ставлення до соціальних гендерних ролей, важливість нематеріальних цінностей та повага до усього, що характеризується як маленьке, слабке, повільне. Вимоги до гендерної поведінки чоловіків та жінок більш м'якими та не відрізняються ригідністю.

Релятивістська теорія. На думку J.T. Spence и С. Buckner [203] ключовим моментом для психології статі є поняття гендерної ідентичності, яке розуміється як базове відчуття мужності або жіночності, що пов'язане з усвідомлення біологічної статі та її прийняттям. Йдеться про те, що і фемінінність і маскулінність є інтуїтивними реальностями, тому суб'єктивне відчуття власної жіночності або мужності є реальним та важливим. Автори зазначають, що переважна частина людей мають власну думку стосовно своєї фемінінності та маскулінності, навіть в тому випадку, коли вони не можуть чітко пояснити, які якості вони під ними розуміють. Тобто, кожна людина має свою особисту шкалу оцінки статоворольових

властивостей, за якими вона оцінює і себе, і оточуючих у гендерному просторі. Наприклад, жінка може відчувати себе досить жіночною, не зважаючи на те, що вона не відповідає традиційному жіночому образу «виховательки» або «матері», тому що для неї ця риса не входить до кола виключно жіночих характеристик. Вона може отримувати почуття жіночності з інших джерел, які відповідають або не відповідають стереотипній жіночій гендерній ролі.

Було проведено дослідження [170], в якому жінкам і чоловікам пропонувалося оцінити за шкалою від 1 до 5 окремо власну маскулінність та фемінінність. Виявилося, що жінки є схильними високо оцінювати власну фемінінність і низько – маскулінність. Для чоловіків характерною виявилася зворотня тенденція. В цьому дослідженні також був проведений кореляційний аналіз отриманих результатів з результатами за різними популярними статево-рольовими шкалами. В результаті не було визначено будь-яких значущих кореляційних зв'язків. Автори інтерпретують отримані дані, як підтвердження того, що гендерна ідентичність базується на «примітивному відчутті власної гендерної ідентичності», яке формує ідентифікацію індивіда з фемінінністю або маскулінністю.

Концепція об'єктивності / суб'єктивності [163, 177] є заснованою на уявленнях Brentano, який досліджував поняття інтенціональності. Маскулінність визначається як спочатку об'єктивна даність, що здатна вивчати світ, в той час як фемінінність – суб'єктивна і така, що вивчається зовнішнім світом. Інакше кажучи, маскулінність є спрямованою на те, щоб зрозуміти світ, інтегрувати зовнішні об'єкти в себе, а фемінінність – на те, щоб бути зрозумілою світом і бути інтегрованою в інший об'єкт. Саме тому, автори підходу вважають, що чоловіки в якості професії часто обирають будівництво, інженерію, природничі науки, тобто те, що пов'язано з вивченням і перетворенням навколишнього світу, в той час як жінки – педагогіку, соціальні науки, психологію.

У контексті романтичних стосунків йдеться про те, що маскулінні індивіди є більш експресивними в контакті, а фемінінні – більш пасивними. Маскулінність здебільшого є орієнтованою на те, щоб любити, а фемінінність – щоб любити її. Автори пропонують класифікацію поведінкових патернів в романтичних стосунках

з віднесенням їх до маскулінних або фемінінних проявів. Наприклад, пестити, цілувати, обіймати – це маскулінна поведінка; приймати поцілунки, віддаватися пестоцїв – фемінінна; активно домагатися партнера і проявляти своє бажання – маскулінна поведінка; очікувати компліментів – фемінінна. Як видно, ці моделі поведінки можуть бути співвіднесеними з гендерними стереотипними уявленнями щодо того, що «жінка – це скрипка, а чоловік скрипаль», «хтось в парі цілує, а хтось підставляє щоку» тощо. При цьому в рамках даної концепції [177] маскулінність / фемінінність можуть розглядатися і як альтернативні утворення і як незалежні.

Таким чином, в сучасній психології і гендерології існує декілька різних підходів до визначення понять маскулінності і фемінінності. Але однією з найбільш операціоналізованих і поширених на сьогодні залишається концепція інструментальності та експресивності.

1.1.2 Дослідження статево-рольових стереотипів.

Звісно ж, що чоловіча й жіноча поведінка є регульованою певним набором гендерних (статево-рольових) стереотипів [95, 174, 184]. При цьому деякі автори говорять про наявність специфічних констеляцій нормативних патернів, які укорінені в сучасному суспільстві. Відповідність / невідповідність цим нормам і визначає маскулінність або фемінінність індивіда [199].

Дослідження гендерних стереотипів та їхнього впливу на статеву роль є надзвичайно популярними. Так, аналіз статей в одному з провідних спеціалізованих наукових журналів «Sex roles» («Статеві ролі»), що виходить з 1975 року, показав, що 25 % статей цього видання присвячено гендерним стереотипам [164]. Причому протягом декількох десятиліть частка статей з цієї тематики не зменшується.

Гендерні стереотипи описують поведінку, риси характеру, зовнішність і навіть особливості невербальної комунікації [9, 87]. В дослідженні вітчизняних науковців [9, 87] описані гендернообумовлені патерни невербальної комунікації, що є характерними для української культури. Так, наприклад, «чухати потилицю», «бити кулаком по столу», «стиснути кулаки» – це маскулінні засоби комунікації, а «сплеснути руками», «закрити руками обличчя», «стукнути чобітками на вимогу

бажання» – фемінінні. А такий варіант як «братися під боки» в залежності від статі може мати різний сенс у комунікації. Якщо жінка береться під боки – це означає вираження її домінування, певного виклику, коли береться чоловік – це може означати або його зацікавленість, або грайливий настрій.

В рамках теорії статевої ролі стереотипів розглянуто концепт «гегемона маскулінності», що представляє собою затвердження чоловічої сили, переваги над жінками і підлеглими чоловіками, культ фізичної сили тощо. На підставі цієї теорії створено Male Role Norms Inventory-Revised (MNRNI-R) [54], список чоловічих статевоїх норм. Виділяється 4 фактори, на яких базується маскулінність: 1) «не бути маминим синком», який являє собою уникнення стереотипної жіночої поведінки; 2) «діляга» – чоловік повинен важко працювати, щоб досягти максимум можливого успіху; 3) «міцний горішок» – чоловік ніколи не повинен проявляти слабкість; 4) «задаси їм жару» – типово чоловіча пристрасть до небезпечних пригод. В останній версії опитувальника міститься 7 шкал, таких як «уникнення жіночності», «гомофобія», «опора на власні сили», «агресія», «досягнення / статус», «прийняття безособової сексуальності» і «емоційна скутість». Слід зазначити, що даний опитувальник має адаптацію, яку презентовано у роботі І.С. Кона [54].

Схожою з описаним вище опитувальником є «Feminine Ideology Scale» (FIS; Levant, Richmond, Cook, Tanner House, & Aupont, 2007) [206, 207]. Це шкала фемінінної ідеології, яка складається з 5-ти субшкал, кожна з яких вимірює один з факторів, таких як стереотипний зовнішній вигляд і поведінка, залежність / диференціація, непорочність, турбота і емоційність. Ця шкала широко використовується в англомовних дослідженнях і дозволяє визначати особливості гендерної поведінки у жінок.

С. А. Ільїних пропонує авторську типологію фемінінності, яка включає кілька видів фемінінності, таких як:

1) нормативна фемінінність – така, що відповідає традиційним жіночим ролям, орієнтації на сім'ю і материнство, відповідність таким особистісним рисам як конформність, м'якість, емпатія, турбота тощо. За даними автора типології цей тип

фемінності корелює з фемінінним типом статевої ідентичності за методикою С. Бем;

2) інфантильна фемінінність, на думку автора типології, в першу чергу, є пов'язаною з нерозвиненістю цінностей сім'ї та материнства, яка формується через відсутність відповідних зразків поведінки. Характерологічно інфантильна фемінінність виявляє себе як відсутність конформізму, прагнення контролювати оточуючих, нетерпимість тощо. Немає даних щодо відповідності певному типу статевої ідентичності;

3) інверсійна фемінінність – така, що відповідає традиційно чоловічій поведінці, пов'язаній з суперництвом, незалежністю, агресивністю, амбітністю. Жінкам, що характеризуються даним типом фемінності, властиве уникнення спілкування з чоловіками, дітьми, орієнтації на сім'ю. Цей тип фемінності корелює з маскулінінним типом статевої ідентичності за методикою С. Бем;

4) деформована фемінінність – визначається проявом асоціальної поведінки: алкоголізм, наркоманія, відмова від народжених дітей. Автор описує таких жінок як таких, що ззовні реалізують фемінінність, і водночас – не мають її змістовних характеристик, основною з яких є самореалізація в потомстві. Немає даних про співвідношення з типом статевої ідентичності;

5) андрогінна фемінінність – поєднання наявності «чоловічих» і «жіночих» рис, які в підсумку формують такі якості як спонтанність, емоційність, врівноваженість, розважливність. Ставлення до материнства цих жінок не вказується автором. Андрогінна фемінінність корелює з андрогінним типом статевої ідентичності за методикою С. Бем.

Слід зазначити, що описана типологія фемінності має науковий інтерес, однак, наявність жорсткої прив'язки фемінності до репродуктивної функції значно обмежує жіночий рольовий репертуар, роблячи типи сплосченими. Фактично мова йде про те, що жіноча роль зводиться до материнської ролі, виключаючи сексуальність, особливості партнерських взаємин, позиціонування серед інших жінок та інші аспекти жіночності.

Не дивлячись на те, що в сучасному суспільстві велике поширення мають ідеї про допустимість великого спектру сексуальної (в широкому сенсі) поведінки, серед молоді зберігаються традиційні настанови, що стосуються взаємодії між статями. Так, М.К. McCarty, J.R. Kelly [190] досліджували особливості сприйняття ситуації побачення у 217 американських студентів. Їм було запропоновано декілька сценаріїв побачень (традиційний, егалітарний, контртрадиційний), в яких вони повинні були оцінити роль чоловіка і жінки. Традиційне побачення передбачає наявність залицянь з боку чоловіка, його значну активність в прояві інтересу, романтичну атмосферу зустрічі тощо. Егалітарне побачення характеризується як рівномірний розподіл активності і зацікавленості між чоловіком і жінкою, однакова фінансова участь і виражене партнерське ставлення. Контртрадиційне побачення пов'язано з тим, що більш активну роль грає жінка, яка виявляє зацікавленість і приймає рішення. Найбільш позитивно в цілому було оцінено традиційне побачення і роль чоловіка в ньому, в інших сценаріях чоловіча роль оцінювалася як некомпетентна, недостатньо адекватна, недбайлива.

Традиційні погляди на сексуальне поведінку чоловіків і жінок зберігаються і в інших сферах стосунків. Так, наприклад, зберігаються настанови, що стосуються сексуальних стосунків, які є пов'язаними з більшою толерантністю з приводу чоловічої полігамії і засудженням жіночої [215], з переконанням в тому, що жінки схильні демонструвати спротив сексу, приховуючи власне бажання [194].

Крім того, незважаючи на дію ряду соціальних чинників, існує настанова на сприйняття більш конгруентними ролі чоловіка як офісного працівника з високим статусом, а жінки – як домогосподарки [192]. Водночас, можемо відзначити тенденції, пов'язані зі зміною деяких гендерних стереотипів. Наприклад, традиційне уявлення про те, що жінки є більш емоційними, «теплыми», ніж чоловіки, а чоловіки більш компетентними, ніж жінки, змінилося на 50 % відсотків. Показано, що жінки все ще сприймаються як більш теплі, ніж чоловіки, але чоловіки вже не вважаються більш компетентними, ніж жінки [155].

Інша тенденція, яку можна спостерігати в європейській і американській культурах, не дивлячись на пропаганду «розмитих» гендерних стандартів, полягає в

сексуалізації жіночого образу в масовій культурі, який містить у собі якомога більше сексуальних контекстів [166, 196]. Жінка як і раніше ідентифікується як тіло, сексуальність, привабливість. Показано, що на формування гендерних стереотипів великий вплив мають сімейні чинники соціалізації. Зокрема, формування жорстких настанов щодо власної гендерної ролі у дочки пов'язано з наявністю подібних настанов у її матері [165].

1.1.3. Аналіз психологічної андрогінії.

Класичний дихотомічний погляд [151] на функціонування статевої ролі сфери особистості виходить з уявлення про статевий диморфізм. При цьому послідовники О. Вейнінгера [16] вважають, що чоловіки мають виключно риси мужності, виражені в більшому або меншому ступені, а жінки – жіночності. Інші дослідники розглядають маскулінні та фемінінні риси як взаємопов'язані, такі, що мають зворотній зв'язок між собою [18, 28, 33, 121]. Чим більш високим рівнем маскулінності володіє індивід, тим менший рівень він має фемінінності і навпаки. Фактично, йдеться про те, що статевої ролі якості мають незмінний рівень, а маскулінність та фемінінність мають певні відсотки, сума яких завжди дорівнює 100 % [38].

Незважаючи на те, що дихотомічна модель взаємовідношень між статевої ролі якостями вже багато років піддається різноспрямованим варіантам критики, вона лежить в основі багатьох діагностичних методик, які активно використовуються в сучасних дослідженнях [117]. Наприклад, на цій моделі базуються такі поширені та популярні статевої ролі шкали, як шкала маскулінності/фемінінності ПДО (А.Є. Лічко), шкала вираженості чоловічих та жіночих рис характеру ММРІ (5-я шкала) [63], психосексуальна пропорція – шкала Dur-Moll (D:M) в методиці Л. Сонді [107] та інші.

Концепція психологічної андрогінії, запропонована Сандрою Бем, долає обмеження дихотомічної моделі і є найбільш популярною у теперішній час [63, 150]. Теорія С. Бем, яка створювалася з метою подолання статевих соціальних стереотипів, розглядає співвідношення статевої ролі властивостей особистості

як незалежне, індивідуальне, що характеризує індивідуальність чоловіка і жінки. В основі теорії лежить уявлення про те, що маскулінність і фемінінність є мета-конструкціями, що складаються з безлічі характерологічних і поведінкових рис, поєднання яких і формує статево-рольову ідентичність.

Відомий статево-рольовий опитувальник С. Бем, незважаючи на те, що був створений ще в 1974 році, й до теперішнього часу не втратив психометричної валідності і успішно використовується в психологічних дослідженнях [183, 193, 210]. Опитувальник спрямований на виявлення певних рис, що не групуються в ті чи інші фактори, які гіпотетично відносяться до проявів маскулінності і фемінінності. Статистичний розподіл частот зустрічальності даних рис отримано на вибірці гетеросексуальних чоловіків і жінок і використовується для підтвердження обґрунтованості віднесення рис до маскулінності і фемінінності. Маскулінні риси визначаються як інструментальні, а фемінінні – як експресивні.

Незалежність статево-рольових властивостей визначає наявність чотирьох типів статево-рольової ідентичності, які можуть характеризувати як чоловіків, так і жінок. Висока маскулінність в поєднанні з низькою фемінінністю формує маскулінний тип. Висока фемінінність при низькій маскулінності – фемінінний тип. Низька фемінінність у поєднанні з низькою маскулінністю – недиференційований тип. Андрогінний індивід характеризується як такий, що має високий рівень маскулінності і високий рівень фемінінності, що дозволяє йому уникнути прив'язки до жорстких гендерних схем. У теорії С. Бем мова йде про те, що зовнішній світ, через так звані «лінзи гендеру», диктує індивіду, які риси є жіночими, а які чоловічими, відповідно соціально бажаними чи небажаними. Андрогінному індивідові вдається подолати ці обмеження.

Ідея психологічної андрогінії базується на уявленні про те, що психологічно здорові чоловіки та жінки можуть мати однакові (андрогінні) статево-рольові якості. У низці досліджень [136, 149, 178, 182, 185, 209, 211, 214] показано, що маскулінні та андрогінні діти та дорослі мають більш високий рівень самооцінки, самореалізації тощо, в той час як фемінінні особистості уявляють себе більш негативно. Крім того, існують дані про те, що фемінінний стиль реагування на стрес є емоційно-

сфокусованим та у значному ступені впливає на виникнення депресивних реакції, а маскулінний – проблемно-орієнтованим, який є більш продуктивним стилем реагування.

Перевага андрогінії в разі стресових ситуацій полягає в тому, що [149]:

1) андрогінії є більш чутливими до змін навколишнього середовища, що допомагає їм більш тонко розрізняти стресові події. Це сприяє використанню різних стратегій пристосування та адекватної оцінки їх продуктивності;

2) андрогінні індивіди більшою мірою ніж інші типи здатні не тільки змінювати ситуацію, за умови, що стресовий вплив є контрольованим, а й змінювати себе, якщо обставини представляються як некеровані;

3) андрогінні індивіди відчувають більш низький рівень депресії в напружені періоди життя.

Вважається [147], що в європейській культурі спостерігається тенденція «розмивання» границь фемінінності і маскулінності й формування андрогінного типу особистості. Такий процес при наявності безумовних позитивних результатів, пов'язаних зі зниженням тиску статевої ролі стереотипів, гуманізацією та іншими перевагами, пов'язаний і з таким негативним феноменом, як втрата найкращих компонентів маскулінності / фемінінності, які визначають своєрідність і ефективність гендерних ролей

Незважаючи на поширеність і популярність концепції С. Бем та її статевої шкали, деякі дослідники [158] вказують на те, що виділені чотири типи не описують усіх варіантів статевої ідентичності особистості. Крім того значного поширення набуває ідея щодо відповідності маскулінності – інструментальності, а фемінінності – експресивності. Слід відзначити, що існує дискусійна наукова думка про те, що показники «експресивність» і «інструментальність» є важливими особистісними якостями і повинні розглядатися поза статевої контексту [204].

З іншого боку, критики шкали статевої шкали С. Бем стверджують, що проблемою цієї шкали є те, що вона вимірює не суб'єктивну думку, почуття і знання людини про себе з точки зору приналежності до тієї чи іншої гендерної категорії, а

вимірює самооцінку того, якою мірою індивід володіє певними гендерно-стереотипними атрибутами інструментальності і експресивності [209].

Слід зазначити, що на формування андрогінії, мабуть, впливають соціокультурні чинники. Так, в сучасних дослідженнях не на всіх культурних вибірках виявляється настільки велика кількість андрогінних індивідів, як в дослідженнях С. Бем. Окрім цього, не в усіх емпіричних дослідженнях знаходиться підтвердження припущення про найбільшу адаптованість, стресостійкість і психологічну зрілість індивідів з андрогінним типом статевої ідентичності особистості [173].

1.2. Структура симптомокомплексу фемінінності/маскулінності

На нашу думку, найбільш повною, здатною інтегрувати різні статевої ідентичності феномени і моделі є концепція організації статевої ідентичності сфери особистості, у якій вона презентована як багаторівневе утворення – симптомокомплекс «маскулінності / фемінінності». Цей симптомокомплекс може бути охарактеризований з точки зору як описаних вище типологічних характеристик, які знаходять відображення в типі статевої ідентичності (маскулінний, фемінінний, андрогінний, недиференційований), так і рівневих характеристик, які визначають рівень функціонування статевої ідентичності утворень (біогенний, поведінковий, рівень Я-концепції), і структурних характеристик, пов'язаних з моделлю структурної організації статевої ідентичності простору особистості.

Зрозумілим є те, що аналіз статевої ідентичності сфери особистості як симптомокомплексу маскулінності / фемінінності дозволяє вирішити цілий ряд питань і протиріч, пов'язаних з різними концепціями, які стверджують ті чи інші статево-рольові закономірності. Оскільки ці закономірності можуть виявлятися на тих чи інших рівнях симптомокомплексу або бути пов'язаними зі структурними моделями організації. Нижче будуть проаналізовані рівневі і структурні характеристики симптомокомплексу маскулінності / фемінінності та їхній зв'язок з особливостями функціонування статевої ідентичності утворень.

1.2.1 Рівні симптомокомплексу фемінінності/маскулінності.

Симптомокомплекс маскулінності / фемінінності включає в себе три рівні функціонування, що забезпечуються різними механізмами і функціями статеворольових властивостей особистості [63].

Біогенний рівень. Як було вказано вище, ряд дослідників підкреслює значущість та роль біогенної статі та біологічних показників (гормональних, структурних, фізіологічних) для формування статеворольових особливостей особистості [98, 179]. З іншого боку існують дослідження, які демонструють вплив статеворольових особливостей на соматичне функціонування [127]. Автори закликають науковців до приділення більшої наукової уваги біологічним чинникам формування статевих ролей, замість їхнього ігнорування та опори виключно на соціогенні механізми формування статеворольової поведінки та ідентичності. При цьому стверджується наявність складних нелінійних зв'язків між статевим диморфізмом та статевими ролями [159, 187, 189, 198].

В сучасній психогенетиці [198] накопичено багатий фактичний матеріал, який стосується взаємозв'язку суто біологічних характеристик з особливостями поведінки. Так, вважається що співвідношення між вказівними та підмізинним пальцями (D:2, D:4), яке пов'язане з внутрішнім розвитком та впливом на плід тестостерону, обумовлює рівень маскулінності. Ця особливість є поліморфічною: серед чоловіків є тенденція до того, що вказівний палець є коротшим за підмізинний, а серед жінок – навпаки: вказівний палець є більш довгим за підмізинний, або вони однакової довжини. Це співвідношення корелює не тільки з такими фізіологічними показниками як кількість сперматозоїдів або патології серця, але з естетичними уподобаннями, особливостями почерку. Крім того, визначено, що жінки вважають чоловіків з D:2, D:4 за чоловічий типом більш мужніми.

У дослідженнях, що опубліковано групою вчених в 2014 році, показано наявність не тільки статевого диморфізму в побудові головного мозку, але також і наявність статеворольових відмінностей. Так, маскулінні індивіди мають великі обсяги білої речовини в лобовій частці, а фемінінні – сірої речовини в скроневих

частках [187]. Дослідження було проведено за участю 108 дітей у віці від 7 до 17 років, використовувався метод магнітно-резонансної томографії (МРТ).

Дослідження дівчаток з вродженою гіперплазією наднирників – генетичним захворюванням, при якому плід піддається впливу підвищених рівнів андрогенів – виявило їхню маскулінізацію в деяких аспектах їхніх переваг і поведінки [146].

Традиційна фемінінна поведінка, що пов'язана з проявами материнства, також має власні біогенні кореляти [189]. Так, було показано, що жінки, які мають високу орієнтацію на материнство, є нижчими на зріст і мають більш низький рівень тестостерону, порівняно з жінками, які не орієнтовані на материнство. Крім того, про бажання мати більшу кількість дітей заявляють жінки з більш високим рівнем естрогену і ті, хто має фемінінні риси обличчя.

Гормональні зміни в ході природного менструального циклу не впливають на показники маскулінності і фемінінності у жінок [173]. Разом із тим, було виявлено, що сприйняття партнера як привабливого може змінюватися в залежності від періоду менструального циклу. У ряді досліджень показано, що в різні періоди циклу жінки воліють різних чоловіків за ступенем вираженості мужніх рис. Однак, це питання до сих пір є дискусійним [157, 169, 200]. Показано, що на статево рольову поведінку впливає не тільки природний гормональний фон, але й прийом гормональних медичних препаратів. Так жінки, які приймають гормональні контрацептиви описують себе як більш фемінінні [200].

О.С. Кочарян, в своїй статті «Статево рольовий простір особистості» [61] аналізуючи біогенні аспекти статево рольової поведінки вказує на наявність суперечливих даних щодо впливу статевих гормонів на маскулінність. Для прикладу автор наводить дослідження Дж. Дабс зі співавт., які зіставили вміст тестостерону й особистісних властивостей на великий чоловічий вибірці, в яку увійшли студенти і ветерани-військовослужбовці. Виявилось, що підвищений вміст тестостерону в крові і слині впливає на частоту вживання алкоголю, наркотиків, асоціальну поведінку й емоційні розлади тільки в групі ветеранів та є тим сильнішим, чим нижчим виявляється соціоекономічний статус чоловіка.

Також О.С. Кочарян [63] наводить результати досліджень виконаних в рамках його школи статевої психології. Так, було виявлено взаємозв'язок між рівнем маскулінності, що вимірюється за допомогою психосексуальної пропорції Dur-Moll Л. Сонді, і двома соматичними показниками: 1) супінацією передпліч за чоловічим типом («V»), а не по жіночому («Y») і 2) трохантерним індексом, який являє собою відношення зростання до висоти ноги. Причому ці соматичні ознаки виявилися пов'язаними тільки з показником маскулінності в даній методиці, не знайшовши зв'язку з показниками маскулінності, вимірюваними за допомогою інших шкал. Автор стверджує, що психосексуальна пропорція Dur-Moll Л. Сонді є чутливою до біогенного рівня симптомокомплексу маскулінності / фемінінності, а інші шкали, що вимірюють статевої властивості на поведінковому рівні і рівні Я-концепції, можуть демонструвати компенсаторні, гіперкомпенсаторного та інші процеси. Так, наприклад, чоловік, який має низький рівень біогенної маскулінності може підкреслювати власну мужність в поведінці і на рівні Я-концепції.

Це припущення підтверджується емпіричними дослідженнями, в яких було показано, що в залежності від культурно заохочуваних статевої норм, чоловіки і жінки можуть компенсувати / гіперкомпенсувати на рівні Я-концепції дію статевих гормонів. Так, було визначено, що рівень естрогену може позитивно і негативно корелювати з рівнем маскулінності у чоловіків в залежності від того, наскільки соціально бажаним є в їхній культурі прояви маскулінних якостей [173]. Якщо в культурі прийнято жорсткі стереотипні уявлення щодо чоловічої гендерної ролі, то у зв'язку з підвищенням жіночих гормонів чоловік буде демонструвати посилення маскулінної поведінки, а в культурах з більш лояльним ставленням до гендерних відмінностей таке підвищення буде пов'язаним зі зниженням маскулінності. Таким чином, можна припустити дію компенсаторних механізмів, які спрацьовують в разі соціальної бажаності прояви маскулінного типу поведінки.

Окрім того, в роботі Н.М. Терещенко [111] показано, що існує «розрив» між глибинною біогенною фемінінністю і гендерними стандартами реалізації жіночності на поведінковому рівні. У дослідженні Н.М. Терещенко було показано, що біогенна

фемінінність є не пов'язаною з фемінінною поведінкою у дівчат. Разом з тим, дівчата з біогенною фемінінністю мають і фемінінну Я-концепцію.

Поведінковий рівень. Поведінковий рівень пов'язаний з проявом чоловічих і жіночих типів поведінки і містить у собі цілий ряд стереотипних уявлень щодо типово жіночої й типово чоловічої поведінки.

Поведінковий рівень симптомокомплексу маскулінності / фемінінності досліджується за допомогою шкали Д. Бейкама [63]. Концепція маскулінності / фемінінності, що закладена в основу даної шкали, являє собою оцінку відповідності поведінки індивіда певним стандартам гендерних ролей. Наприклад, маскулінність зв'язується з такими показниками як впевненість в собі, легкість соціального спілкування, неухважність до власного внутрішнього світу, а фемінінність – романтичністю, бажанням вести щоденник переживань, вузьким колом спілкування, сором'язливістю тощо.

Також поведінковий рівень вимірюється і за допомогою шкали М/Ф патохарактерологічного діагностичного опитувальника А. Є. Лічко [63]. Так, чоловіча поведінка в цій методиці презентована як така, що є нормативною, пов'язаною з соціальною адаптивністю, емоційною врівноваженістю, легким встановленням контактів. Виразність фемінінності визначає егоцентризм, тривожність, надмірну турботу про себе, примхливість і нереалістичність.

Як видно, уявлення про чоловічу і жіночу поведінку носять дихотомічний характер, що пропонує альтернативні форми поведінки. Різні підстави для визначення чоловічої та жіночої поведінки, а також наявність певної протиріч в їхньому змісті, свідчить про те, що поведінковий рівень симптомокомплексу маскулінності / фемінінності значною мірою пов'язаний з соціокультурними чинниками.

Наприклад, в західних культурах вкорінено думку щодо пасивності жіночої сексуальної поведінки, в той час як в східних – жінка представляється як більш ініціативний сексуальний партнер, більшою мірою, ніж чоловік, потребує сексуального задоволення і активності [63]. В даному випадку можна припустити вплив деяких біогенних чинників, пов'язаних з відмінностями статевої конституції у

представників різних народів, або релігійних уявлень, розповсюджених в тих чи інших спільнотах. Однак в будь-якому випадку ті чи інші чинники впливають на формування різних уявлень про типово чоловічу і типово жіночу поведінку. Звісно, що саме поведінковий рівень більшою мірою базується на гендерних стереотипах, і що саме вони лежать в основі визначення маскулінності і фемінінності на поведінковому рівні. У зв'язку з цим можна припустити, що поведінковий рівень симптомокомплексу маскулінності / фемінінності буде чутливий до міжгенераційних змін, а також до інших соціокультурних особливостей.

Про опосередковаість статевої поведінки соціокультурними чинниками свідчать результати спеціальних досліджень. У роботі E. Fischer [162], яка присвячена дослідженню купівельної поведінки, яке розглядалося в категоріях зацікавленості, залученості, отримання задоволення від процесу покупок, було виявлено, що даний вид поведінки в більшій мірі залежить не просто від типу гендерної ідентичності, а від співвідношення показників гендерної ідентичності, статі, гендерної ролі (наприклад, роль «дружина», «чоловік» тощо). При цьому, наприклад, гендерна роль може чинити більший вплив на манеру поведінки, ніж гендерна ідентичність сама по собі. Також вказується, що на купівельну поведінку впливає не окремо узяті маскулінність і фемінінність, а їхнє співвідношення.

Соціогенний рівень. Соціогенний рівень симптомокомплексу маскулінності / фемінінності пов'язаний з уявленням особистості про себе як носія статевої якостей і з формуванням статевої Я-концепції. Цей рівень є обумовленим особливостями соціалізації і, багато в чому, опосередкований уявленнями про соціальну бажаність проявів чоловічої і жіночої статевої поведінки.

У роботі В. Pletzer і співавторів [173] було виявлено соціокультурні відмінності в уявленнях чоловіків і жінок щодо власних статевої властивостей. Так, чоловіки-жителі США вважають, що вони можуть мати фемінінні риси, тільки за умови відсутності в них маскулінних якостей (дихотомічна модель), в той час, як чоловіки-жителі Австрії, вважають, що вони можуть мати і ті і інші якості одночасно. У жінок цих країн спостерігаються протилежні переконання: мешканки США вважають, що можуть об'єднувати в собі маскулінні і фемінінні

якості, а мешканки Австрії – що вони можуть бути маскулінними, тільки відмовившись від фемінінності. Автори пояснюють цей феномен тим, що американська культура є більш орієнтованою на маскулінність (маскулінні культура за Г. Хофстед [171]), а австрійська – на фемінінні.

Уявлення про фемінінність і маскулінність впливають на вибір наукових інтересів [175]. Одним з чинників зниження інтересу з боку жіночої аудиторії в процесі навчання є формулювання наукових завдань в традиційно чоловічих тематиках. Наприклад, природничо-наукові завдання часто формулюються в термінах механіки і технології, а для жіночої аудиторії більш цікавими є завдання, пов'язані з соціальним контекстом і повсякденним життям. Так, завдання з хімії, які презентуються в тематиці косметології, більшою мірою викликають інтерес з боку дівчат-студенток, ніж в тематиці паливно-мастильних матеріалів. Таким чином, можна говорити про те, що на захопленість науковою діяльністю впливають, в тому числі і статево-рольові чинники.

Незважаючи на поширення концепції психологічної андрогінії, феномен лідерства здебільшого представляється таким, що має маскулінні риси, а не андрогінні. В меншому ступеню рисами маскулінності наділяються лідери сфери освітніх послуг. Найбільш маскулінними вважаються високостатусні лідери [145].

1.3.2. Структурні моделі симптомокомплексу фемінінності/маскулінності.

Як видно, в основі функціонування статево-рольової сфери особистості знаходяться складні механізми, які опосередковуються біологічними, соціальними, культурними та індивідуально-психологічними чинниками. Співвідношення рис маскулінності і фемінінності формує особливий статево-рольовий простір особистості. При цьому, як було показано, існує ряд суперечливих щодо того, яким чином високий або низький рівень фемінінності і / або маскулінності впливає на ті чи інші показники життєдіяльності людини. Вперше, питання про те, що подібне співвідношення має не тільки рівневий вимір, що розуміється в площині «вище-нижче» (наприклад, висока маскулінність поєднується з низькою фемінінністю), а ще й структурну характеристику було розкрито в працях О. С. Кочаряна [63]. На

підставі емпіричних досліджень автором було виділено 3 структурних моделі організації симптомокомплексу маскулінності / фемінінності, які були верифіковано в ряді подальших досліджень. Крім того, був створений діагностичний інструмент - структурна статево-рольова шкала (О.С. Кочарян, Є.В. Фролова) [58], що дозволяє визначати модель організації статево-рольового простору.

У процесі створення структурної статево-рольової шкали були підібрані 25 антонімічних пар прикметників, особистісних якостей, які представлені двома полюсами, один з яких – маскулінність, інший – фемінінність. У методиці використовувалися не класичний варіанти мовної антонімії, які передбачають варіант «або / або», а такі варіанти пар прикметників, які можуть вступати між собою у відношення взаємовиключення, потенціювання і незалежності. Стимульний матеріал методики представлено в Додатку А.

Для обробки результатів використовується коефіцієнта кореляції Кендалла або Спірмена з метою визначення наявності / відсутності і характеру кореляційного зв'язку між двома рядами змінних (маскулінних і фемінінних якостей).

Перша структурна модель, названа континуально-альтернативною, вона характеризується біполярністю конструктів «маскулінність / фемінінність». Відповідно до цієї моделі, маскулінність і фемінінність є пов'язаними між собою негативно, відповідно, чим вище рівень маскулінності у конкретної людини, тим нижче у неї рівень фемінінності. І навпаки, високо фемінінний індивід має низький рівень маскулінності. У структурній статево-рольовій шкалі ця модель визначається за умови виявлення негативного значущого кореляційного зв'язку між показниками фемінінності і маскулінності.

Подібну біполярність статево-рольової сфери описано в ряді психологічних і філософських робіт і закладено в основу таких методів дослідження статево-рольової сфери особистості як психосексуальна пропорція Durr-Moll методики Л.Сонді, шкала М / Ф патохарактерологічного діагностичного опитувальника А.Є.Лічко та інших. Відзначимо, що, незважаючи на наявність різносторонньої конструктивної критики на адресу континуально-альтернативної моделі організації статево-рольової сфери, із зазначенням на існування мультиполярних особистісних варіантів, ця

модель й досі досить часто зустрічається в наукових дослідженнях, а також є вкоріненою в побутовій свідомості. Вважається [104, 171], що чим більш традиційним і консервативним є суспільство, а термінології Г. Хофстеда – «маскулінним», тим більш вираженими є відмінності між чоловіками і жінками, тим більше категоричними стають судження щодо образів «справжнього чоловіка» або «справжньої» жінки. Тобто, біполярність статевої ролі простору є опосередкованою соціокультурними особливостями того чи іншого суспільства.

У дослідженнях О. С. Кочаряна [63] було показано, що континуально-альтернативна модель може характеризувати організацію особистісного статевої ролі простору. Більш того, така модель може бути своєрідною віковою нормою психосексуального розвитку особистості. Так, показано, що континуально-альтернативна модель є властивою підліткам чоловічої статі до 15-16 років. Автор пояснює цей феномен тим, що в цьому віці хлопчики-підлітки проходять так звані «маскулінні фільтри», які характеризуються жорсткими гендерними стереотипами і системою соціальних покарань за невідповідність цим стереотипам. «Бути чоловіком» в цьому віці є тотожним «не бути дівчиськом», що сприяє актуалізації маскулінності і уникненню фемінінності. Після 15-16 років нормативним варіантом розвитку є подолання біполярної моделі та її змінення на андрогінну.

У ряді досліджень показано, що континуально-альтернативна модель організації статевої ролі сфери може зустрічатися і серед дорослої чоловічої та жіночої популяції, впливаючи на різні сфери особистісного функціонування. Так, наприклад, було показано, що дівчата у віці ранньої дорослості з континуально-альтернативною моделлю характеризуються такими особистісними особливостями, як надконтроль, емоційною лабільністю, імпульсивністю.

Іншим варіантом структурної організації симптомокомплексу маскулінності / фемінінності є континуально-ад'юнктивна модель, також вперше описана в роботах О. С. Кочаряна [59]. Для цієї моделі характерним є те, що маскулінність і фемінінність є пов'язаними, цілими. Зростання фемінінності передбачає зростання маскулінності і навпаки. У структурній статевої ролі шкалі ця модель

визначається за умови виявлення позитивного значущого кореляційного зв'язку між показниками фемінінності і маскулінності.

Континуально-ад'юнктивна модель також розглядається як один з етапів психосексуального розвитку. Такий варіант структурної організації статевої ролі простору характеризує дівчаток 10-11 років, у яких маскулінність і фемінінність утворюють нерозщеплену єдність. Така модель може бути зрозумілою в контексті психоаналітичного уявлення про те, що до початку пубертату у дівчаток залишається несвідома фантазія щодо нестабільності біологічної статі, про можливість уникнути «жіночої долі». Але з настанням менархе дівчинка стикається з тим, що її жіноча стать – це необоротна даність [124].

За даними О.С. Кочаряна після 10-11 років у дівчаток спостерігається поступове розщеплення фемінінних і маскулінних властивостей. З точки зору автора, це пов'язано з формуванням бажання подібатися протилежній статі. Завдяки цьому, дівчинка починає підкреслювати жіночі форми поведінки і уникати чоловічих патернів. Як варіант, може проявитися континуально-альтернативна модель. Вважається, що вже до 15-16 років дівчатка, як і хлопчики, приходять до андрогінної моделі.

Разом з тим, існують дані про те, що континуально-ад'юнктивна модель організації статевої ролі простору може зберегтися і в дорослому віці, впливаючи на особливості гендерного функціонування [93, 94]. При такому типі структурної організації особистість дівчат періоду ранньої дорослості характеризується тривожністю, індивідуалістичною, контролем і оптимістичністю.

На думку О.С. Кочаряна [63] обидві описані моделі є незрілими, оскільки чинники, що впливають на їхнє формування пов'язані з особливостями проходження певних етапів вікового розвитку. Мабуть, фіксація тих чи інших моделей пов'язана з особливостями сімейної та позасімейної соціалізації особистості. У роботі С. В. Поспелової [94] показано, що у дівчат періоду ранньої дорослості з континуально-альтернативною моделлю гендерна соціалізація пов'язана з відстороненістю батьківської фігури і високою автономністю материнської. Дівчата з континуально-ад'юнктивною моделлю гендерну соціалізацію проходили під

нормативним контролем, з відсутністю підтримки і емоційного зв'язку з материнською та батьківською фігурами.

Андрогінна модель не є синонімом андрогінного типу статеворольової ідентичності, що характеризується високою вираженістю маскулінних і фемінінних якостей водночас, хоча також базується на концепції незалежності, ортогональності статеворольових властивостей. Андрогінна модель організації статеворольової простору визначає відсутність лінійних зв'язків між показниками маскулінності і фемінінності. У структурній статеворольовій шкалі ця модель визначається за умови відсутності значущого кореляційного зв'язку між показниками фемінінності і маскулінності.

Це означає, що всередині особистості статеворольові властивості можуть поєднуватися зовсім різним, важко передбачуваним чином. Наприклад, «непохитність» може: 1) виключати «здатність втішити» при континуально-альтернативній моделі, 2) потенціювати «здатність втішити» при континуально-ад'юнктивній; 3) бути не пов'язаною зі «здатністю втішити» при андрогінній моделі. Тобто в особистісному статеворольовому просторі, організованому за типом андрогінної моделі, не існує дихотомії маскулінних і фемінінних рис, але і немає прагнення об'єднати всі якості.

На рівні особистісного функціонування андрогінна модель є пов'язана такими компонентами особистості як надхконтроль, емоційна лабільність, індивідуалістичність і зрілість. Сімейна соціалізація дівчат з андрогінною моделлю характеризується емоційним прийняттям з боку матері, позитивним інтересом з боку матері, автономністю материнських і батьківських фігур [94].

Як було зазначено вище, формування андрогінної моделі статеворольового простору особистості є важливим етапом психосексуального розвитку, що характеризує як чоловічий, так і жіночий варіант. Разом з тим, слід зазначити, що андрогінна модель є найбільш прийнятною до соціогенного рівню функціонування симптомокомплексу маскулінності / фемінінності, в той час як біогенний і, в більшості випадків, поведінковий не можуть бути описані за її допомогою.

1.3. Роль утворень маскулінності / фемінінності в функціонуванні особистості і партнерських стосунків

У сучасному українському суспільстві, на думку О. Кісь [49], поширення мають стереотипні уявлення про варіанти жіночої реалізації. До основних жіночих ролей відносяться роль Березини, яка міцно асоціюється з жінкою-матір'ю; роль Барбі – інфантильний варіант жінки-жінки, повністю залежної від чоловіка; Ділової жінки, яка в більшості випадків сприймається як вимушена робити кар'єру і роль Феміністки, яка є найбільш маргінальним варіантом, що традиційно сприймається в українському суспільстві як штучний образ і такий, що відхиляється від природної фемінінності.

Популяційні дослідження вітчизняних авторів свідчать про те, що існують певні пріоритети у виборі професійного шляху жінками в залежності від її статевої ролі особливостей. Так, в дослідженні О.В. Філіпцової [117] показано, що найбільш фемінінні жінки працюють в сфері освіти, або є ІТР, найбільш маскулінні жінки – в сфері охорони здоров'я. Однак, незалежно від особливостей професійної діяльності сфера партнерських та сімейних стосунків є найважливішою для українських жінок.

Так в дослідженні А.І. Глінки [20] на основі кластерного аналізу емпіричних даних побудовано емпіричну типологію пріоритетності життєвих сфер і ролей заміжніх жінок-керівників: 1 кластер (тип) – пріоритет сімейної сфери (44 %); 2 кластер (тип) – пріоритет гармонійного поєднання сімейної і професійної сфер (19 %); 3 кластер (тип) – пріоритет ролі матері (25 %); 4 кластер (тип) – пріоритет ролі дружини (12 %). Таким чином, можна стверджувати, що ця сфера особистісної реалізації залишається запорукою відчуття жінкою психологічного благополуччя.

Слід зазначити, що деякі автори [156] вважають, що гендерна ідентичність не виправдано ототожнюється з ролівою ідентичністю. Підтвердженням тому, служать дослідження, які показують, що спочатку при сприйнятті інших люди є схильними приписувати якості маскулінності / фемінінності та експресивності /

інструментальності, спираючись на знання щодо професії людини і тільки потім про її гендер.

Ряд авторів [86, 130, 135] вказує на те, на сучасному етапі відбуваються серйозні трансформації гендерних ролей як чоловічих, так і жіночих. Разом із тим, в деяких джерелах [66] вказується на те, що трансформації, що зачіпають гендерні ролі, і значною мірою саме жіночу гендерну роль, мають певні об'єктивні межі. Ці межі задаються, з одного боку, рамками статевого диморфізму, а з іншого боку – індивідуально-типологічними відмінностями. Разом з тим, відзначається, що не можна говорити тільки про зміни жіночої ролі, тому що ці зміни є неминуче пов'язаними і з трансформацією чоловічої ролі. Йдеться про те, що змінюються уявлення жінок про самих себе, про чоловіків та їхнє уявлення про жінок і їхнє уявлення про самих себе.

Таким чином, змінені зазнає як самі жіночі і чоловічі гендерні ролі, так і характер стосунків між чоловіком і жінкою. З психологічної точки зору за цими змінами стоять не тільки соціокультурні процеси, але й регуляція на рівні статевої ролі механізмів. Для того, щоб уточнити характер впливу статевої ролі особливостей особистості на життєдіяльність жінки і особливості її взаємин з чоловіком необхідно провести аналіз ролі утворень маскулінності / фемінінності в функціонуванні особистості та партнерських стосунків.

Як було вказано вище, вважається що андрогінна особистість є найбільш адаптованим варіантом серед всіх статевої ролі типів для представників обох статей. Так, наприклад, згідно Т.В. Данільченко [31], найбільший рівень життєстійкості є притаманним маскулінним та андрогінним індивідам незалежно від статі, найнижчий рівень виявлено у недиференційованого типу статевої ролі ідентичності, фемінінні індивіди займають проміжний рівень.

Цікаво, що формування андрогінності сприяє авторитетний стиль батьківського виховання. Так, поєднання батьківського і материнського авторитетного стилю виховання формує андрогінність як у чоловіків, так і у жінок. Авторитетний батьківський стиль позитивно пов'язаний з андрогінністю у чоловіків [181].

Існують суперечливі дані, що стосуються ролі утворень маскулінності в особистісному функціонуванні жінок [63]. В одних дослідженнях вказується, що маскулінні риси позитивно впливають на показники життєвої успішності у жінок, а фемінінні знижують її, в інших підкреслюється неоднозначність цього впливу.

Разом з тим, існують суперечливі дані щодо ролі маскулінності в особливостях способу життя у жінок [198]. Так в одних дослідженнях показано, що наявність маскулінності впливає на зниження рівня тривалості життя незалежно від статі. При цьому найбільш високий ризик передчасної смерті спостерігається у маскулінних чоловіків, найменший ризик мають фемінінні жінки. За даними інших дослідників зв'язок маскулінності і ризику передчасної смерті є характерною тільки для чоловіків, у жінок цей зв'язок не виявляється.

Також, наприклад, у дослідженні J. Prakash зі співавторами [154] було показано, що високий рівень психологічної маскулінності у жінок підвищує їхню опірність робить їх менш вразливими, знижує ризик психопатології в цілому, а також депресії, тривоги, або сприйняття стресу. Окрім цього, наявність вираженої маскулінності у жінок знижує больову границю чутливості, послаблює інтенсивність переживання болю, а також підвищує толерантність до больових відчуттів [214]. Фемінінність грає зворотню роль, підвищуючи ризик психопатології в цілому, а також депресії, тривоги, сприйняття стресу. Авторами зроблено висновок про те, що андрогінність, що поєднується з високим рівнем маскулінності, відіграє позитивну роль в адаптації та формуванні психопротективних рис у жінок [205].

У дослідженні A. Lipińska-Grobelny [182] також показано, що андрогінні і маскулінні жінки мають більше особистісних ресурсів порівняно з фемінінними і недиференційованими. Однак, фемінінність, поряд з оптимізмом, відчуттям власної компетентності та задоволеності життям є важливим предиктором подолання стресу. Маскулінність є предиктором подолання тільки в разі проблемно-орієнтованого копінгю. Таким чином, важко стверджувати, що тільки маскулінні якості сприяють протистоянню особистості стресу.

Існують суперечливі дані, пов'язані з впливом статевої ролі на властивості особистості на деструктивну поведінку людини. Так в дослідженні M.L. Straiton [205] показано, що деякі фемінінні риси пов'язані з підвищенням ризику суїциду у жінок, в той час як маскуліність знижує ймовірність заподіяння собі шкоди. Разом із тим, в роботі K. Tsirigotis зі співавторами [211] отримано дані про те, що самодеструкція у жінок є позитивно пов'язаною з рівнем маскуліності, а у чоловіків - негативно корелює з фемінінністю. Більш того, вказується, що невідповідність психологічної статі біологічній, а саме: маскуліний тип статевої ролі ідентичності у жінок, підвищує ризик самодеструкції.

Крім того, не було виявлено зв'язку між фемінінною ідеологією (The Femininity Ideology Scale (FIS) [206]) і тривогою, в той час як фемінінний гендерний стрес виявився нелінійно пов'язаним з тривогою у жінок. Тобто, можна припустити, що не сама по собі фемінінність пов'язана з тривогою, а наявність соціального стресу, пов'язаного з реалізацією рис жіночності і неприйняттям їх з боку соціуму, зумовлюють зростання тривоги у жінок.

Один з провідних теоретиків психології статі Р. Столлер [110] вказував на те, що статева роль визначає особливості ставлення до себе як представника певної статі і несвідомі і свідомі настанови у стосунках з протилежною статтю. Таким чином, статевої ролі властивості особистості багато в чому визначають особливості партнерських стосунків у жінок. В огляді досліджень симптомокомплексу маскуліності / фемінінності тією чи іншою мірою було порушено питання зв'язку статевої ролі сфери особистості і партнерських стосунків, оскільки однією з найважливіших сфер реалізації статевої ролі властивостей є міжособистісні стосунки.

У багатьох роботах [110, 123, 142] заснованих на психодинамічному підході до функціонування особистості, затверджується, що патерни партнерських стосунків, так само як і моделі статевої ролі поведінки засвоюються в ході сімейної соціалізації, і значною мірою впливають на вибір шлюбного партнера. Девіації партнерських стосунків і / або спотворення образу партнера розглядаються, як наслідки порушень дитячо-батьківських стосунків і психосексуального розвитку.

Так, наприклад, в роботі О.Ю. Якименко [142] показано, що відсутність емоційної сепарації від фігури батька, яке є нормативним шляхом в психосексуальному розвитку дівчинки, призводить до ряду порушень в партнерських стосунках у дорослих жінок.

У роботі Є.В. Фролової [120] було показано, що фемінінність у жінок пов'язана зі схильністю до міжособистісної співзалежності в партнерських стосунках. Міжособистісна співзалежність є порушенням партнерської взаємодії, що пов'язана з проявом симбіотичного зв'язку, «розмиванням» особистісних границь, переживанням цілого ряду негативних емоцій. Міжособистісна співзалежність перешкоджає формуванню стабільних стосунків психологічної близькості з партнером [112, 113]. Жінки, схильні до міжособистісної залежності, з одного боку, прагнуть до побудування партнерських стосунків, є надмірно чутливими до якостей партнера, а з іншого – є незадоволеними стосунками, відчують амбівалентні почуття до партнера, переживають періоди відчаю і агресії.

Разом з тим, в ряді наукових підходів залежність розглядається як одна з характерних рис фемінінності, що поставляє питання щодо нормативності / ненормативності схильності до співзалежності у жінок. Популяційні дані свідчать про те, що рівень міжособистісної залежності у жінок є вищим за чоловіків.

С.А. Ільїних [39] наводить результати факторного аналізу, метою якого було визначення життєвих цінностей жінок з різними типами фемінінності. Звісно ж, що в даному випадку під типом фемінінності розуміються різні варіанти статевої ідентичності (цю типологію фемінінності було описано в параграфі 1.1).

Нормативна фемінінність, корелює з фемінінним типом статевої ідентичності і є пов'язаною з цінностями сім'ї і будинку, які негативно пов'язані з творчістю, красою, святом, свободою. В даному випадку мова йде про наявність біполярних чинників, які з різним знаком входять до різних цінностей. Фактично йдеться про те, що жінка, яка реалізує подібний тип фемінінності, для того, щоб реалізуватися в сім'ї змушена відмовлятися від того, що традиційно відноситься до уявлень про щастя, повноцінне особистісне функціонування, а саме: від радості,

смаку до життя (негативне значення змінних «творчість, «краса», «свято», «свобода»). Нормативна фемінінність у жінок в даному випадку стає чинником, який обмежує самореалізацію жінки поза сімейними стосунками, в тому числі і в сексуальній сфері.

Для жінок з андрогінним типом фемінінності характерним є протиставлення «егоїстичних» цінностей, пов'язаних з грошима, красою, святом, здоров'ям і «альтруїстичних» цінностей: дитина, навчання, дружба. Тобто андрогінний тип фемінінності передбачає зіткнення суперечливих тенденцій незалежності, самореалізації та причетності, міжособистісних стосунків.

Для жінок з інверсійною фемінінністю, що пов'язана з маскулінним типом статевої ідентичності, важливими виявляються цінності позитивних переживань: відпочинок, свято, успіх тощо, а, також, саморозвитку: навчання, творчість. Біполярним виявляється тільки один фактор, в який з різними знаками входять показники активного способу життя (спорт, активне життя) і сімейні цінності (дитина, сім'я). У жінок з цим типом фемінінності існує внутрішньоособистісний конфлікт різних аспектів гендерної ролі, а саме: активності і сім'ї.

На підставі описаних результатів можна стверджувати, що для жінок з різним типом фемінінності (статевої ідентичності) характерна наявність психологічного конфлікту між партнерськими (сімейними) стосунками і самореалізацією. Можна припустити, що сімейні стосунки для сучасних жінок з різними типами статевої ідентичності є пов'язаними з обмеженням в досягненні тих чи інших життєвих цінностей. Цікавим є те, у жінок з маскулінним типом виявлено протиставлення сімейних цінностей найбільш вузькій сфері власної реалізації – активному способу життя, в той час як жінки традиційного типу мають широкий спектр, якому можна дати коротке визначення «радість життя». Безумовно, для остаточних висновків необхідними є подальші дослідження. Однак, не викликає сумніву те, що сучасна жіноча гендерна роль пов'язана з напругою і стресом, пов'язаним з труднощами реалізації всіх її аспектів.

За даними В. Е. Ярославкіної [144] найбільш орієнтованими на цінності роботи, навчання, свободи і творчості є жінки маскулінного типу. У рівні вираженості цінностей свободи і творчості маскулінні типи перевищують як жінок фемінінного, так і андрогінного типів. У той час як жінки фемінінного типу більшою мірою, ніж представниці інших типів є орієнтованими на красу, свято, і відрізняються від маскулінного типу більшою орієнтацією на сім'ю, чоловіка, дитини. Жінки андрогінного типу займають проміжну позицію за орієнтацією на цінності саморозвитку між маскуліним і фемініним типами, перевищують маскуліний тип за орієнтацією на сім'ю і не відрізняються за цими цінностями від фемінінного типу.

Також існують дані про те, що з статевої роллю особливостями є пов'язаними з відчуттям задоволеності шлюбом. За даними зарубіжних дослідників [186] задоволеність шлюбом у жінок є пов'язаною з рівнем їхньої фемініності на рівні Я-концепції, з одного боку, а з іншого – з наявністю андрогінних рис у їхніх чоловіків. Таким чином, задоволеності шлюбом сприяє не тільки фемінінність жінки, а й можливість її чоловіка проявляти емпатійність і емоційну чутливість. Не виявлено зв'язку маскуліних рис у жінок з відчуттям задоволеності шлюбними стосунками, тобто маскуліність жінок не знижує їхньої задоволеності шлюбом.

Задоволеність власною зовнішністю і позитивний образ тіла виявився пов'язаним з маскуліністю як у чоловіків, так і у жінок [148]. Статевої роллю ідентичність виявляє значно більший вплив на ставлення до власного тіла, ніж біологічна стать. Також це стосується розладів харчової поведінки, які також регулюються статевої роллю чинниками.

Цікаво те, що фемініні жінки, які є значною мірою є орієнтованими на партнерство і побудування сім'ї [212], є менш впевненими у своїй привабливості, що, безумовно, не може не впливати на їхні партнерські стосунки [153]. Тому виникає ще один з варіантів гендерного напруги: для нормативної гендерної ролі характерним є увага до власної зовнішності і привабливості, але водночас, акцентування на зовнішності призводить до невпевненості в собі, заклопотаності зовнішнім виглядом, порушення харчової поведінки тощо.

Висновки до розділу 1:

1. На сучасному етапі розвитку психології статі науковий інтерес дослідників зміщено у напрямку вивчення статеворольових властивостей особистості, які визначають значно більший спектр поведінкових патернів порівняно зі статевими відмінностями. Водночас найбільш дискусійними залишаються питання пов'язані з протистоянням теорій, які спираються на вивчення біологічних чинників, та тих, які підкреслюють соціокультурний вимір поняття «стать».

2. Найбільш розповсюдженою у сучасній психології є концепція маскулінності/фемінінності, яка розглядає статеворольові властивості як вияви інструментальності/експресивності. Ця концепція є популярною у науковому середовищі та укоріненою у стереотипних характеристиках жіночого і чоловічого в сучасному суспільстві. Разом із тим, існують інші наукові підходи (релятивістська теорія, концепція об'єктивності/суб'єктивності), в яких вказуються недоліки концепції інструментальності/ експресивності та пропонуються нові шляхи вирішення проблеми концептуалізації маскулінності/фемінінності. Однак, дотепер вони не набувають поширеності і потребують подальшої верифікації.

3. Статеворольові стереотипи, які характеризують нормативне соціальне уявлення про нормативну статеvu роль та гендерні патерни поведінки, мають значний вплив на гендерне функціонування особистості, формуючи уявлення щодо соціальної реалізації, ставлення до репродукції та виховання дітей, поведінкові норми тощо. Цікавими є те, що не зважаючи на соціокультурну тенденцію до розмивання границь між статевими ролями, підвищення толерантності до проявлення гендерних характеристик, які значно відрізняються від усталених поведінкових патернів, виявляється, що традиційні уявлення щодо жіночої та чоловічої ролей зберігаються у масовій свідомості та продовжують регулювати поведінку особистості.

4. Співвідношення вираженості маскулінних і фемінінних рис формує чотири типи статеворольової ідентичності: маскулінний, фемінінний, андрогінний та

недиференційований. В ряді досліджень показано, що андрогінний тип є найбільш адаптованим та психологічно здоровим.

5. О.С. Кочарян запропонував розглядати статево рольову сферу особистості як багаторівневий симптомокомплекс маскулінності/фемінінності, який має типологічні характеристики (типи статево рольової ідентичності), рівневі характеристики, які визначають рівень функціонування статево рольових утворень (біогенний, поведінковий, соціогенний (рівень Я-концепції) та структурні характеристики, пов'язані з моделлю структурної організації статево рольового простору. Такий підхід дозволяє зняти цілий ряд дискусійних питань, пов'язаних з різними концепціями маскулінності/фемінінності, протиречними даними щодо впливу статево рольових характеристик на особистісне функціонування тощо. Підкреслюється, що статево рольові властивості можуть здійснювати різний вплив, мати різні механізми формування та функціонування, взаємозв'язку в залежності від рівня функціонування, структурних і типологічних характеристик.

6. Структурні моделі організації симптомокомплексу маскулінності/фемінінності було визначено в результаті емпіричних досліджень та верифіковано в ряді подальших досліджень. Описано три структурні моделі організації статево рольового простору, а саме:

- континуально-альтернативна, яка характеризується біполярністю конструктів «маскулінність» та «фемінінність». Така модель відображає дихотомічність статево рольових утворень, яка є характерною для біогенного та поведінкового рівнів функціонування особистості. Ця модель є віковою нормою для підлітків чоловічої статі, але може спостерігатися як у чоловіків, так і у жінок дорослого віку;

- континуально-ад'юнктивна модель описує взаємозалежність утворень маскулінності та фемінінності. Ця модель є нормативною для дівчаток раннього пубертатного віку. Разом із тим, подібна модель може зберігатися у дорослих чоловіків та жінок.

- андрогінна модель описує незалежність маскулінності та фемінінності, відсутність лінійного зв'язку між ними. При нормативному варіанті особистісного

розвитку ця модель змінює незрілі варіанти (континуально-альтернативну та континуально-ад'юнктивну моделі) у віці 15-16 років.

7. В сучасних дослідженнях, присвячених вивченню структурних моделей симптомокомплексу маскулінності/фемінінності, показано їхній зв'язок з особистісними особливостями та особливостями сімейної соціалізації, що верифікує уявлення, щодо важливості урахування структурної організації статевої ролі простору для розуміння його впливу на функціонування особистості.

8. Існують суперечливі дані, які стосуються впливу статевої ролі якостей на особистісне функціонування й особливості партнерських стосунків у жінок, що може свідчити про нелінійний характер зв'язку між рівнем вираженості маскулінних та фемінінних якостей і поведінковими патернами поведінки. Так, з одного боку, показано, що фемінінні якості викривляють партнерські стосунки через зв'язок зі схильністю фемінінних жінок до співзалежності, з іншого – фемінінні жінки значною мірою є орієнтованими на створення сім'ї та є задоволені у партнерських стосунках. До того ж показано, що у маскулінних жінок співвідношення між цінностями особистісної та сімейної організації є більш гармонійним, ніж у фемінінних.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБІРКИ, МЕТОДІВ ТА ЕТАПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Опис вибірки досліджуваних

В дослідженні взяли участь 207 жінок у віці 18-20 років, студенток навчальних закладів 3-го та 4-ого рівня акредитації, незаміжні та такі, що ніколи не перебували у шлюбі, мають досвід близьких стосунків із чоловіками та не мають дітей.

Цей віковий період характеризується завершенням формування статевої ідентичності, до якої залучається зріла генітальна сексуальність [110]. В періодизації психосексуального розвитку цей період розглядається як період формування психосексуальної орієнтації [125]. Пошук шлюбного/інтимного партнера має велике значення для дівчат цього віку, що впливає на поведінковий репертуар молодих жінок [138]. Важливими якостями стають здатність привабити партнера та встановлювати стосунки з ним. Вибір партнера багато в чому обумовлено несвідомими настановами щодо власної та чоловічої статевої ролі та характеру міжстатевих стосунків.

Дівчата активно засвоюють різні жіночі гендерні ролі, мають досить широкий діапазон саморепрезентацій у соціальному житті: донька, студентка, подруга, дівчина-партнерка та інші [133]. Вибір подальшого життєвого шляху, пов'язаний з реалізацією різних, багато в чому різноспрямованих варіантів, є серйозним викликом для молодої жінки. Зазначимо, що цей вік є перехідним зі стадії психосоціального розвитку за Е. Еріксоном [138], яка характеризується кризою «Его-ідентичність – рольове змішання» до наступної стадії – криза «інтимність – ізоляція». Таким чином, для молодих жінок актуальним є і формування власної ідентичності і спрямованість на встановлення стосунків психологічної інтимності з партнером протилежної статі.

За результатами структурної статевої шкали (О. С. Кочарян, Є. В. Фролова) вибірку було розподілено на три групи:

група 1 – 79 жінок з андрогінною статеворольовою структурою;
 група 2 – 78 жінок з континуально-альтернативною структурою;
 група 3 – 50 жінок з континуально-ад'юнктивною структурою.

2.2. Опис методів дослідження

1. Для дослідження особливостей статеворольової сфери:

1) *структурна статеворольова шкала (О.С.Кочарян, Є.В. Фролова)[58]*, яка включає 25 антонімічних пар прикметників, особистісних якостей, які представлені двома полюсами – маскулінність та фемінінність. Структурна статеворольова шкала дозволяє визначити структурну модель організації статеворольового простору особистості. Більш докладно шкала розглянута у пункті 1.2.2.;

2) *методика вивчення гендерної ідентичності (МВГІ) (Л.Б. Шнейдер [133])*. Гендерна ідентичність розуміється як єдність поведінки та самосвідомості особистості, яка усвідомлює себе як представника певної статі та орієнтується на моделі відповідної статевої ролі. Цю методику побудовано на принципах прямого й ланцюгового асоціативного тесту й дозволяє діагностувати чотири рівні сформованості статеворольової ідентичності за Е. Еріксоном [138]: передчасна ідентичність, дифузна ідентичність, мораторій ідентичності, досягнута ідентичність. Також автори виділяють псевдопозитивну ідентичність

Передчасна ідентичність виникає, коли особистість не робить самостійних виборів та приймає варіанти, нав'язані з боку соціального оточення. У випадку гендерної ідентичності йдеться про засвоєння стереотипів гендерної поведінки, нав'язаних моделей тощо.

Дифузну ідентичність характеризує негативне ставлення до себе, наявність внутрішніх суперечностей та конфліктів, невпевненість в собі та власних досягненнях. Можна припустити, що дифузна ідентичність властива індивідам незадоволеним власною гендерною роллю.

Ідентичність за типом «мораторій» відповідає переживанню кризи ідентичності, коли людина активно намагається вирішити питання ідентичності та докладає певних зусиль для самовизначення.

Через ідентичність «мораторій» може бути сформована досягнута ідентичність, яка представляє собою сформовані цінності, переконання, особистісну цілісність. Крім того, існує псевдоідентичність, яка характеризується відмовою від унікальності або амбіціозним підкресленням її.

Для визначення типу ідентичності досліджуваному пропонується два слова-стимули «чоловік» та «жінка». Досліджуваному потрібно підібрати слова асоціації із набору зі 138 слів. Спочатку підраховується кількість співпадінь зі стандартного набору асоціацій категорії «жінка», а потім кількість співпадінь з категорією «чоловік». Далі встановлюється відношення кількості слів-реакцій опису себе як «жінки» до кількості описів протилежної статі.

Інтерпретація.

0-1,0 – Передчасна ідентичність.

1,0-2,0 – Дифузна ідентичність.

2,0-3,0р – Мораторій.

3,0-4,0о – Досягнута позитивна ідентичність.

4,0 та вище – Псеводопозитивна ідентичність.

3) техніка спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація «чоловічого» і «жіночого». Дана техніка може бути використаною як в психодіагностичних, так і психокорекційних цілях і є чутливою до поведінкового рівня і рівня Я-концепції маскулінності / фемінінності. О. С. Кочарян [63] в програмі психотерапії, спрямованої на корекцію статево-рольових структур запропонував техніку спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація «чоловічого» і «жіночого»». Автором пропонується наступна інструкція техніці [63, с. 181]: «Зручно сядьте. Розслабтеся. Закрийте очі. Зверніть свою увагу на дихання. Ваша увага прагне змінити природний ритм дихання. Спробуйте тільки спостерігати, як дихає Ваше дихання. Тільки дивіться і нічого не міняйте». Це завдання дозволяє зайняти позицію

стороннього спостерігача, споглядача. Далі: «Зверніть увагу на центр свого серця – центр любові і душевних уподобань. На видиху з центру серця вийде ваше жіноче начало – це істота, всередині Вас висловлює Ваше жіноче начало. Це може бути найнесподіваніший образ. Це може бути і маленька дівчинка, і доросла жінка, і навіть баба. Цей образ може бути впізнаний Вами, а може бути шокуючим. Це може бути і статуя, і якийсь невизначений безформний силует якогось кольору. Цей образ може бути стійким, а може, навпаки, весь час змінюватися. Не намагайтеся «зупинити» цей образ власною свідомістю, тільки спостерігайте. Зверніть увагу, чи подобається Вам Ваше жіноче начало, пишаєтеся Ви їм або, навпаки, не подобаються; досить Вам цього жіночого начала: даєте ви йому «простір», або обмежуєте його. Якого кольору це начало ... ».

Після візуалізації жіночого начала проводиться візуалізація чоловічого начала. Важливим етапом є прояснення взаємин між чоловічим і жіночим началами, яке будується на можливості представити їх поруч, провести між ними діалог, визначенні гармонійності або конфліктності стосунків між ними.

В роботі Н. М. Терещенко [63, 111] було сформульовано наступні критерії оцінки репрезентацій чоловічого та жіночого образів, які було проілюстровано малюнками, отриманими нами в ході проведення дослідження.

1) «Ступінь диференційованості образу. Під диференційованістю образу ми розуміли його складність, цілісність, подробиці опису, наявність деталей [16]. Кожному з образів привласнюється ступінь диференційованості відповідно до шкали:

0 – кольорові плями різного розміру, світлові і кольорові спалахи тощо;

1 – геометричні фігури: піраміди, лінії, конуси, кола та інше;

2 – символи: різні предмети побутового вжитку, квіти, дерева, тварини, природні стихії тощо;

3 – силуети людей або окремі частини тіла;

4 - людські обличчя» [63, с. 183].

На рис. 2.1 представлено образи чоловічого і жіночого начал з нульовим ступенем диференційованості. Дівчина уявила собі жіноче начало як порожню

світлову пляму з позначеним фіолетовим контуром (права фігура), а чоловіче – як темна пляма, заповнене зсередини.

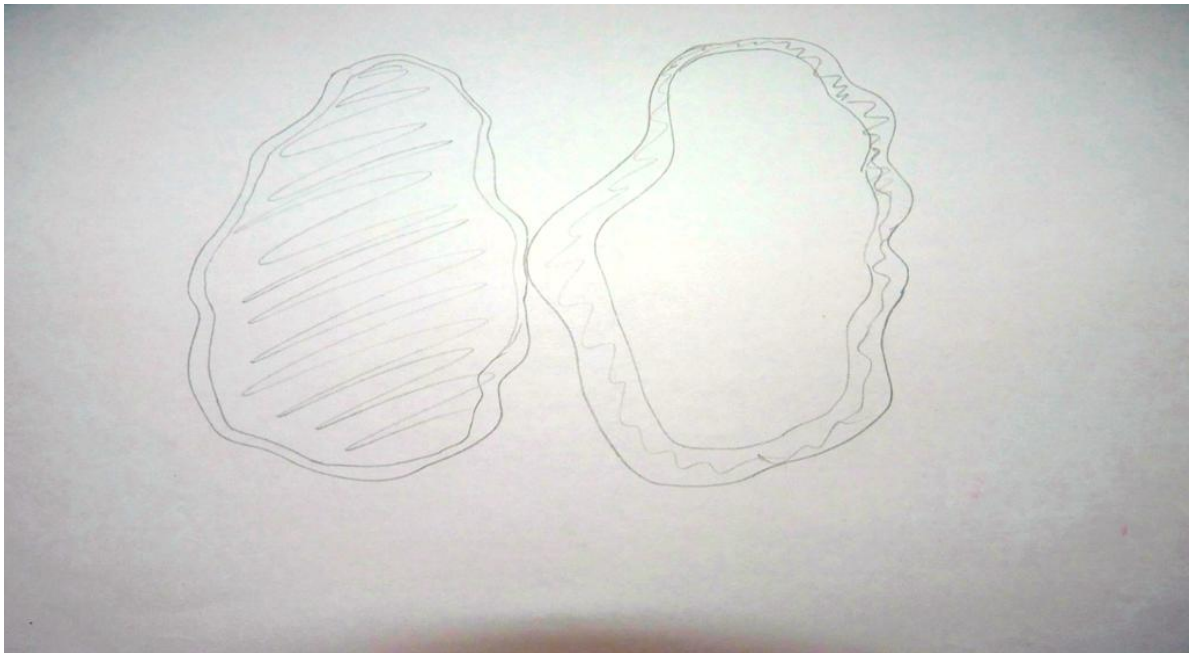

Рис. 2.1. Низький ступінь диференційованості чоловічого і жіночого начал

Слід зазначити, що в уявленні одного досліджуваного «чоловіче» і «жіноче» можуть мати різні ступені диференційованості. Один з образів може мати високий ступінь, а інший – низький. Тому існує необхідність врахування ступеня диференційованості кожного з образів. На рис. 2.2 представлено образи чоловічого і жіночого начал з різним ступенем диференційованості.

На рис. 2.3 представлений малюнок молодої жінки, на якому жіноче начало зображено в образі дівчини з довгим волоссям, а чоловіче – у вигляді урагану. Таким чином, «жіноче» має 4-ий ступінь диференційованості, а «чоловіче» – 2-ий ступінь.

На рис. 2.3 чоловіче начало – чоловік, що знаходиться у стані медитації (4-й ступінь диференційованості), а жіноче – сонце і навколишнє чоловіка природа (2-ий ступінь диференційованості).

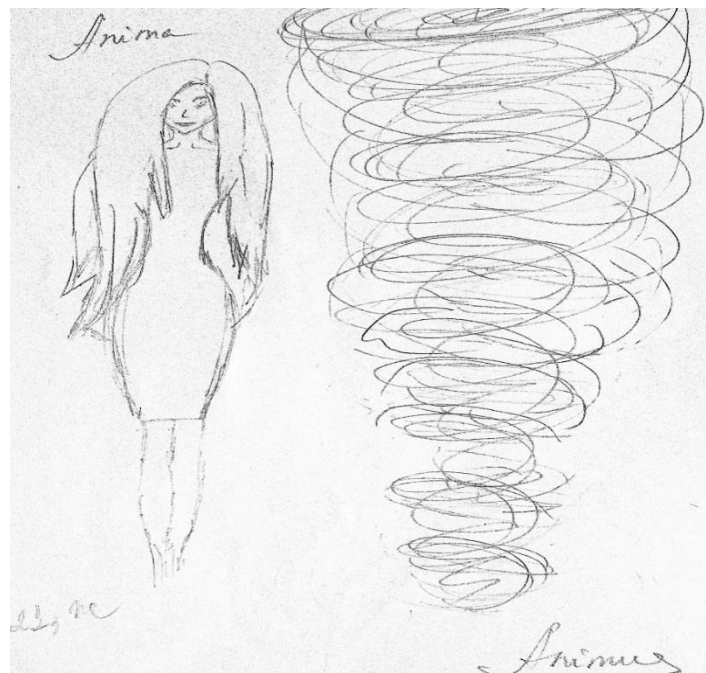

Рис. 2.2. Образи «чоловічого» і «жіночого» з різним ступенем диференційованості

Рис. 2.3. Образи «чоловічого» і «жіночого» з різним ступенем диференційованості.

2) II. *Гармонічний і негармонійний характер стосунків між образами чоловічого і жіночого начала.* Характер взаємовідношень між образами чоловічого та жіночого може бути гармонічним і негармонійним. В інструкції під час проведення техніки спрямованої уяви, досліджуваних просили звернути увагу на взаємини між

чоловічим і жіночим образами. Якщо між ними не було ніякої взаємодії чи вони були конфліктними, то стосунки оцінювалися як негармонійні. Якщо образи легко вступали у взаємодію і вона мала сприятливий характер, то стосунки оцінювалися як гармонічні [16]. Кожному з образів був привласнений визначений ступінь відповідно до шкали:

- 1 – ворожі стосунки;
- 2 – ніяк не взаємодіють;
- 3 – слабка взаємодія;
- 4 – дружні стосунки.

На рис.2.4. наведено приклад конфліктних стосунків.

Рис. 2.4. Конфліктні стосунки між чоловічим і жіночим началом

Крім того, при аналізі гармонійності взаємодії між чоловічим і жіночим початками необхідно враховувати схожість символіки образів. Один з образів може бути представлений у вигляді людини, а інший – у формі світлової плями, явища природи тощо. Подібна ситуація інтерпретувалася як відсутність гармонійності. На рис. 2.5 представлений варіант, який відображає відсутність єдності символіки образів.

На рис. 2.5 наведено приклад образів «чоловічого» і «жіночого», у яких відсутня взаємодія. За словами автора, молодій дівчині, це прекрасна запашна квітка, що є уособленням жіночого начала, і невідома за складом і призначенням куля, яка символізує чоловіче начало, знаходяться «як би в різному часі і просторі». Вони настільки різні за своєю природою, що у них просто немає шансів на контакт.

Рис. 2.5. Відсутність єдності символіки образів чоловічого та жіночого начал

III. Ставлення до образу чоловічого і жіночого начала. Досліджувані повідомляли про те, чи подобається їм жіночий і чоловічий образ, а також про те, які емоції викликають ці образи. При цьому виділялося:

недиференційоване ставлення – байдужість або амбівалентність;

негативне ставлення – «цей образ мені неприємний», «щось чорне, як нечиста сила, моторошно», «противний, бридкий», «якийсь лякаючий образ»;

позитивне ставлення – «красивий, ніжний», «я дивилась на нього із задоволенням», «мені було дуже радісно уявляти собі її», «у мене навіть настрій піднявся» .

3) Відповідність образів «чоловічого» і «жіночого» статевої ролі в символіці в культурі [85, 111]. Для аналізу символічного змісту було використано дані З. Фрейда [119], К.Г. Юнга [140, 141], Х.Е. Керлота [46]. Таким чином, до жіночих символів було віднесено:

1. стихії, що символізують жіноче начало: вода (море, калюжа тощо), земля, бруд (з'єднання стихії води і землі);
2. квіти, що мають увігнуту форму (лілія, тюльпан, троянда і тощо), що символізують піхву й матку;
3. посудина, ваза, діра, яма, умістище, обмежена частина простору (кімната, фортеця) та подібні, що також символізують жіночі геніталії;
4. ніч, темрява;
5. усілякі хвилясті й увігнуті лінії, круглі, овальні чи увігнуті форми;
6. жіночі образи: дівчинка, мама, жінка, баба тощо;
7. тварини, що символізують жіночі особливості: кішка, тигр, білка тощо;

До чоловічих символів було віднесено наступні образи:

1. стихії, що символізують чоловічий початок: повітря й усе, що узагальнює символізм повітря (поле, птахи, хмари, легкість, небо тощо), вогонь, дим;
2. усілякі подовжені, конічні, циліндричні форми, що символізують чоловічі геніталії;
3. зброя (меч, ніж, револьвер), інструменти (плуг, молоток та подібні до них), що також символізують чоловічі геніталії;
4. краватка, трость, літак.

На рис.2.6 наведено приклад відповідності малюнку символіці. Жіноче начало представлено у вигляді зоряного нічного неба, а чоловіче – у вигляді сонця, що висвітлює ніч.

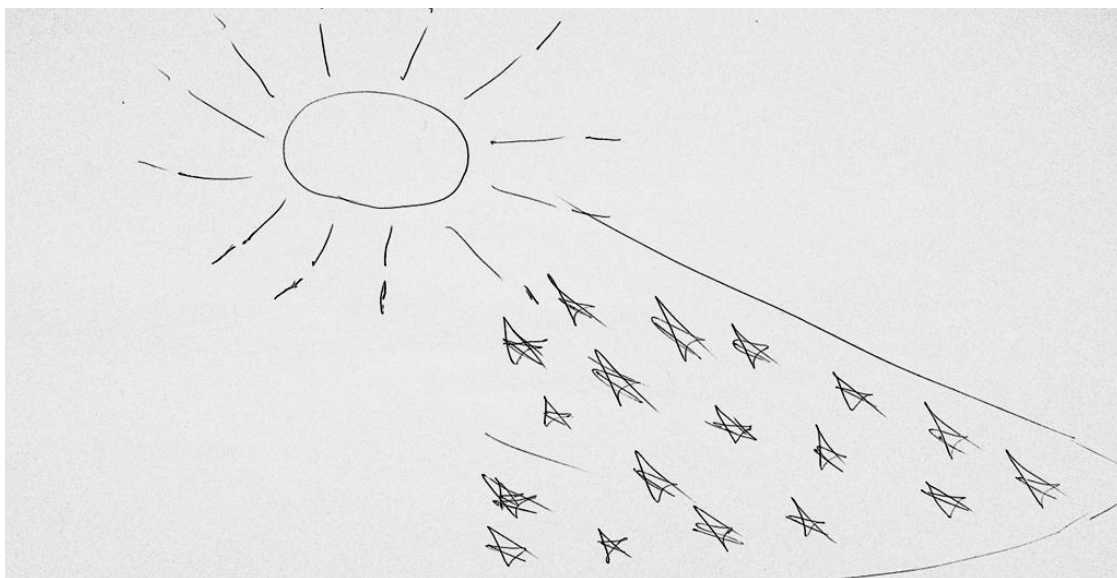

Рис. 2. 6. Відповідність рисунка статеворольовій символіці.

На рис. 2.7 представлено жіноче начало у вигляді троянди, а чоловіче – у вигляді водного потоку. В даному випадку можна говорити про невідповідність чоловічого образу статеворольовій символіці.

Рис. 2.7. Невідповідність рисунка статеворольовій символіці.

2. Для дослідження життєвих настанов та сексуальних сценаріїв:

1) Авторська напівформалізована діагностична анкета для виявлення типів життєвих настанов у жінок. Одним з найбільш вдалих образних психологічних способів опису моделей поведінки є уявлення різних його варіантів, як реалізації жіночих архетипів. В рамках архетипічної психології представлено безліч класифікацій жіночих архетипів, одним з найбільш визнаних серед яких, є класифікація Д. Ш. Болен [10], у якій архетипи надано під назвами на честь давньогрецьких богинь.

У класифікації Д.Ш. Болен представлено наступні жіночі архетипи, які реалізують ті чи інші життєві настанови, які можуть розумітися в контексті життєвих сценаріїв [81]:

- 1) – Артеміда – орієнтованість на самореалізацію, професійну і соціальну, відсутність зацікавленості у стосунках із чоловіками;
- 2) – Афіна – реалізація лідерських якостей, стосунки з чоловіками характеризують суперництво або використання у власних цілях;
- 3) – Гестія – орієнтованість на створення домашнього вогнища, домогосподарства, чоловіки не мають справжньої цінності
- 4) – Персефона – інфантильність, схильність до стосунків міжособистісної залежності, в тому числі з чоловіками;
- 5) – Афродіта – реалізація сексуальності, кохання, орієнтованість на стосунки з чоловіками
- 6) – Гера – орієнтованість на шлюб, соціальний статус дружини;
- 7) – Деметра - бажання піклуватися про інших, реалізація материнської функції, стосунки із чоловіками розглядаються з боку продовження роду, а не сексуальності.

На основі опису архетипів, запропонованих Д.Ш. Болен, нами було розроблено анкета з 70 тверджень (по 10 на кожен архетип), що відповідають поведінковим характеристикам архетипів. Наприклад, «в дитинстві я була спокійною дитиною», «я віддаю перевагу роботі, пов'язаній з допомогою людям» тощо. При обробці отриманих даних використовувався метод контент-аналізу, що дозволили визначати

декілька найбільш виражених життєвих настанов. Слід зазначити, що анкета виявляє декларативні життєві настанови, ті які жінки вважають прийнятними для презентації в соціумі.

Зразок анкети представлено в Додатку Б.

2) *Напівформалізована діагностична анкета для виявлення типів сексуального сценарію* [105] (див. Додаток В). Дана методика була розроблена Н.О. Смахтіною [105] на основі результатів досліджень сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців (Дж. Генйона, У. Саймона, Е. Гідденса, І. Кона, Г. Тьомкіної, С. Голода). В анкеті було використано типи сценаріїв, що були виділені Г. Тьомкіною [7] для її дослідження «Задоволення та гендерна ідентичність на рівні індивідуального досвіду» шляхом аналізу засобів сексуальних взаємодій у життєвих історіях. Анкета складається з 47 закритих та відкритих питань, кожне з яких відповідає певному типу сценарію: пронатальний, романтичний, комунікативний, гедоністичний, досягницький, ринковий. При обробці отриманих даних використовувався метод контент-аналізу.

3. Для дослідження особливостей образу шлюбного партнера:

1) *метод вільного сортування об'єктів (Р. Гарднер.)*. Методика вільного сортування об'єктів, розроблена й застосовувана Р. Гарднером у дослідженні когнітивних стилів [70]. В нашому дослідженні методика використовувалася в варіанті, що був запропонований у роботі В. Я. Літвіною [70] для дослідження особливостей сприйняття чоловіків жінками. У цьому дослідженні об'єктами були 34 фотографії облич чоловіків – випадкова підбірка з сайту знайомств у мережі Інтернет. Метод проводився в кілька етапів:

1. Досліджуваним пропонувалося з 34 фотографій чоловіків вибрати 7, обличчя яких вони вважають привабливими й розкласти їх у ієрархію (від найбільш привабливого до найменш симпатичного).

2. З усіх запропонованих фотографій треба було вибрати 7, яких вони хотіли б бачити поруч в якості чоловіка, з яким було б затишно й приємно впродовж життя.

3. Досліджуваним пропонувалося розкласти об'єкти за групами найбільш зручним, логічним і природним способом, на думку самої досліджуваної дівчини, у

тому числі й сортуванням за зовнішньою ознакою. При цьому підкреслювалося, що кількість груп може бути будь-якою. Кожну групу треба було назвати й описати.

Показниками для аналізу в дослідженні були: 1) розбіжності у вибірках першого та другого етапів, що дозволило виявити рівень ідеалізації шлюбного партнера, 2) кількість виділених груп на третьому етапі експерименту, що інтерпретувалося як наявність когнітивної складності, 3) підґрунтя класифікації, 4) характеристики груп, 5) кількість позитивно й негативно охарактеризованих груп[70].

2) «Кольоровий тест відношень» (далі КТВ) Є.Ф. Бажина та О. М. Еткінда [139].

КТВ є клініко-діагностичним методом, призначеним для вивчення емоційних компонентів ставлень особистості. Теоретичною основою КТВ, згідно авторам, є концепція структури ставлень людини (С.Н. Мясіщева 1960), ідеї В. Р. Ананьєва про образну природу психічних структур будь-якого рівня і складності, а також погляди О.М. Леонтьєва щодо чуттєвої тканини свідомості. Методика оцінюється її авторами як проєктивна, так як згідно отриманим результатам, дозволяє виявляти неусвідомлювані компоненти відносин, минаючи механізми психологічного захисту.

Кольоровий тест відношень є клініко-діагностичним методом, призначеним для вивчення емоційних компонентів ставлення людини до значущих для нього людей і відображає як свідомий, так і частково несвідомий рівень цих ставлень. Як матеріали для дослідження було використано 8 кольорових карток з кольорового тесту Люшера. Методика проводилася в кілька етапів:

1. Жінкам пропонувалося проранжувати кольори 8-ми кольорової таблиці (сірий (умовний номер — 0), темно-синій (1), синьо-зелений (2), червоно-жовтий (3), жовто-червоний (4), червоно-синій або фіолетовий (5), коричневий (6) і чорний (7)) від найпривабливішого до найбільш непривабливого .

2. Групі чоловіків, яких жінки бачили в якості шлюбного партнера, потрібно було присвоїти колір, який найбільш і найменш характеризується з даною групою.

3. Кожній групі, виділеної жінкою, потрібно було присвоїти кольори, які найбільш і найменш відповідають даній групі.

Показниками для аналізу були:

- Особливості ранжирування кольорів від найбільш до менш привабливого.
- Особливості місця привласнених кольорів кожній групі чоловіків в основному ранжируванні.
- Визначення співвідношення емоційного ставлення до привабливих чоловіків і чоловіків, які обиралися на роль шлюбного партнера [96, с. 50 – 55].

3) Методика «Особистісний диференціал» [78]. Для дослідження особливостей психосемантичних уявлень про сексуальність, того особистісного змісту, яким наповнюється поняття «ідеальний шлюбний партнер», а, також, з метою з'ясувати емоційну забарвленість даного поняття, нами використовувалася методика «Особистісний диференціал». Це метод якісного і кількісного індексування значень при виміру емоційного відношення особистості до об'єктів, аналізу соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, суб'єктивного смислу тощо [78].

Семантичний диференціал було використано для виявлення психосемантичної близькості між уявленням про ідеального партнера і конструктами, які традиційно мають позитивні коннотати (радість, кохання) і негативні (злість, страх, образа, суперництво) та відображають різні мотиваційні тенденції у стосунках із чоловіками. Семантичний диференціал дозволяє обмежити вплив соціальної бажаності на відповіді досліджуваних стосовно їхнього ставлення до чоловіків-партнерів, таким чином виявлене емоційне ставлення має не декларативний характер, а є відтворенням особистісного смислу досліджуваних.

Крім того, для визначення впливу батьківської фігури на образ ідеального партнера було додано такі конструкти, як «батько» та «дім». В процесі дослідження проведено кореляційний аналіз, який розглядався нами, як семантична близькість між досліджуваними конструктами. Потім на основі аналізу індивідуальних матриць в кожній з досліджуваних груп було визначено найбільш типовий варіант семантичних зв'язків та виконано їхній контент-аналіз.

4. Для дослідження якості функціонування особистості

1) *Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО)* [134] дає змогу визначити структурні особливості та рівень особистісної зрілості, розроблений О. С. Штепою. Особистісна зрілість розуміється авторкою, як результат пережитої в дорослому віці кризи ідентичності. Особистісна зрілість представляє собою динамічну особистісну структуру, яка є важливою для особистісної ідентичності. В нашому дослідженні опитувальник використовувався для визначення особистісної зрілості у жінок, а застосування показників за різними шкалами надало змогу визначити різні типи особистісної зрілості у жінок.

Методика містить 85 стверджень, які потрібно оцінити з точки зору відповідності їх особистісним уявленням досліджуваного. Час проведення методики – 25-30 хвилин. Опитувальник може використовуватися для вивчення особистісної зрілості у досліджуваних починаючи з 15 років.

Методика спрямована на самооцінку 10-ти рис, які є критеріями особистісного зростання та відповідають різним аспектам особистісного функціонування.

Опитувальник містить 10 шкал: відповідальність (приклад ствердження: «Коли мені сумно, я намагаюся влаштувати щось веселе»), децентрація («я рідко зустрічав людей, які б и я розумів без зайвих слів»), глибинність переживань («у моєму житті були моменти, коли я ясно розумів, як багато ще можу зробити»), життєва філософія («я готовий взятися за втілення ідеї лише тому, що мені цікаво, що з цього вийде»), толерантність («характеризуючи себе, я можу с повним правом сказати, що я гуманіст»), автономність («мене люблять за те, що я сам здатний любити»), контактність («іноді я сам не проти, щоб мною керували»), самоприйняття («мене приваблює участь у палкій суперечці»), креативність («я дуже легко можу зважитись на ризиковане рішення»), синергічність («буває, що мені подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю»).

2) *аутоаналітичний опитувальник зрілості особистості В. О. Ананьєва.*

В основі опитувальника лежить уявлення щодо того, що зрілість досягається в той

час, коли людина досягає вершини своєї творчості. Зазначимо, що в концепції В. О. Ананьева зрілість особистості базується на зрілості психічного розвитку людини. Опитувальник включає 40 тверджень, які стосуються цінностей свободи, творчості, добра, прагнення до особистісного зростання тощо. Досліджуваному треба відповісти на ствердження «так» або «ні». Відмічено, що опитувальник створено не тільки для кількісної оцінки «зрілості», яка є утрудненою, але і для цілей самоаналізу. В нашому дослідженні опитувальник застосовувався у блоку методів, спрямованих на визначення зрілості особистості, з метою дослідити аспекти зрілості у жінок пов'язані із прийняттям життєвих цінностей. Ми також враховували те, що опитувальник не містить шкали соціальної бажаності, що може вплинути на результати дослідження.

3) *Самоактуалізаційний тест (САТ)* [13].

Ця методика є адаптованим варіантом «Опитувальника особистісної зрілості» Е. Шострома, розробленим М. Крозом під керівництвом Л. Я. Гозмана [24]. У його основу покладено ідеї самоактуалізації А. Маслоу та інших теоретиків екзистенційно-гуманістичного напрямку у психології. Опитувальник призначений для виявлення різноманітних настанов та відношень людини до світу, інших людей, самого себе. Самоактуалізація молодих жінок у сучасному суспільстві є утрудненою через те, що може суперечити уявленням щодо традиційної гендерної жіночої ролі. Дана методика буда використана нами з метою визначення якості особистісного функціонування жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.

Шкали методики характеризують основні сфери самоактуалізації.

Тест складається зі 126 пунктів, кожен з яких вміщує два альтернативні судження ціннісного чи поведінкового характеру. Задача досліджуваного – обрати з двох суджень те, яке більшою мірою відповідає його уявленням чи способу життя, звичного для нього.

У тест включено 14 показників (шкал) особистісної зрілості, 2 базових, які вимірюють глобальні характеристики самоактуалізації: «шкала компетентності у часі» та «шкала підтримки» – 12 додаткових, орієнтовані на реєстрацію її окремих аспектів: «шкала ціннісних орієнтацій», «шкала гнучкості поведінки» (блок

цінностей); «шкала сенситивності до себе», «шкала спонтанності» (блок почуттів); «шкала самоповаги», «шкала самоприйняття» (блок самосприйняття), «шкала уявлень про природу людини», «шкала синергії» (блок концепції людини); «шкала прийняття агресії», «шкала контактності» (блок міжособистісної чуттєвості); «шкала пізнавальних потреб», «шкала креативності» («блок відношення до пізнання»).

4) Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса, Р. Даймонд)[88].

Опитувальник соціально-психологічної адаптації призначений для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних з цим феноменом рис особистості. Він був розроблений К. Роджерсом та Р. Даймонд у США, у 1954 році. У роботі використано версію опитувальника, що була адаптована та модифікована А.К. Осницьким у 2004 році [88].

Автори виділяють 6 інтегральних показників, які складаються з окремих шкал: «адаптація» (адаптивність, дезадаптивність), «прийняття інших», (прийняття інших, неприйняття інших) «інтернальність» (зовнішній контроль, внутрішній контроль), «самосприйняття» (прийняття себе, неприйняття себе), «емоційна комфортність» (емоційний комфорт, емоційний дискомфорт), «прагнення до домінування» (домінантність, відомість), ескапізм, шкала похибки (соціальна бажаність). Вони розраховуються за формулою. Інтерпретація відбувається згідно з нормами, що окремо розраховані для підлітків та дорослої вибірки.

Визначення соціально-психологічної адаптації, яка розуміється нами як показник якості особистісного функціонування, дозволило вирішити дослідницьку задачу, пов'язану з особистісним забезпеченням партнерських стосунків. Адже адаптація властива для зрілих людей, які здатні будувати стосунки з оточуючими, при цьому зберігаючи власну особистість.

8. Стандартизований багатofакторний метод дослідження особистості (СБДО) [106] - модифікований тест ММРІ, який призначений для багатofакторної оцінки сталих індивідуальних особливостей, а також діагностики рівня

адаптованості, вивчення структури клінічного стану чи виявлення сталих професійно важливих схильностей.

Результати дослідження представлено у вигляді 3 оціночних шкал, 10 основних діагностичних та ряду додаткових шкал. На їх основі будується профіль особистості. Але за окремих умов можливе і використання окремих додаткових шкал, без аналізу усього профілю. В нашому дослідженні використовувалися результати за 6 шкалою «Зрілість» для визначення особливостей особистісної зрілості жінок з різною статевою рольовою структурою. Адаптація опитувальника проводилась у Ленінградському психоневрологічному інституті ім. В. М. Бехтерева Л. М. Собчik та співавторами., які розробили повний варіант СБДО – 566 питань.

Математичні методи дослідження. Зазначимо, що для обчислення отриманих даних використовувався програмний пакет SPSS 20.0 [79, 80]. Для порівняння результатів досліджуваних груп використовувався метод перевірки значущості відмінностей не пов'язаних вибірок: ϕ -критерій Фішера (критерій кутового перетворення); U-критерій Уїлкоксона-Манна-Уїтні для великих вибірок, для перевірки рівності медіан декількох груп – H-критерій Крускала-Уолліса.

Крім того було застосовано кореляційний аналіз (з використанням коефіцієнта кореляції Кендалла, обчислення коефіцієнта множинної кореляції) для перевірки наявності зв'язку між отриманими в ході дослідження результатами.

Нами використано також методи багатовимірної статистики, а саме: факторний аналіз (Extraction: principal components, обертання за методом Varimax) для визначення типів особистісної зрілості у жінок з різною статевою рольовою структурою, а також t-критерій Стюдента для визначення відмінностей у представленості виявлених факторів – типів особистісної зрілості у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості..

2.3. Етапи дослідження

На першому етапі дослідження за результатами структурної статевою рольової шкали (О. С. Кочарян, Є. В. Фролова) вибірку було розподілено на три групи: група

1 – 79 жінок з андрогінною статеворольовою структурою, група 2 – 78 жінок з континуально-альтернативною структурою та група 3 – 50 жінок з континуально-ад'юнктивною структурою. Також структурна статеворольова шкала дозволяє виявити типи статеворольової ідентичності (маскулінна, фемінінна, андрогінна та недиференційована). На основі порівняння визначених груп за частотою поширеності в них того чи іншого статеворольового типу було визначено взаємозв'язок між структурними та рівневими характеристиками симптомокомплексу маскулінності/фемінінності.

На цьому ж етапі було визначено зв'язок статеворольових моделей з рівнем сформованості гендерної ідентичності за методикою вивчення гендерної ідентичності (МВГІ).

Всі використані на першому етапі методики проводилися в груповій формі.

На другому етапі дослідження було проведено техніку спрямованої уваги «Візуалізація та гармонізація чоловічого та жіночого начал» та проаналізовано зв'язок образів зі структурними моделями статеворольового простору у жінок. Техніка пропонувалася досліджуваним в малих групах по 10-12 осіб, окрім опису образів, жінкам пропонувалося їх намалювати.

На третьому етапі дослідження було проведено аналіз особливостей життєвих настанов і сексуальних сценаріїв у жінок, що дозволило визначити основні настанови щодо партнерських та сексуальних стосунків у жінок та виявити зв'язок між вказаними сферами міжособистісних стосунків із чоловіками. Для вирішення дослідницької задачі було розроблено авторську напівформалізовану анкету для виявлення життєвих настанов у жінок. Обидві напівформалізовані анкети пропонувалися досліджуваним в індивідуальному форматі по черзі. Бесіда проходила протягом 20-25 хвилин із кожною досліджуваною жінкою.

На четвертому етапі було визначено особливості образу шлюбного партнера у жінок. Метод вільного сортування об'єктів (Р. Гарднер) і кольоровий тест відношень (Еткінд) пропонувалися досліджуваним у індивідуальному форматі та в середньому займали 20-30 хвилин. Методика «Семантичний диференціал» проводилася в груповій формі (20-25 хвилин). Використання проєктивних та

психосемантичних методів дозволило визначити глибино-психологічні особливості сприйняття образу шлюбного партнера та внутрішньо-психологічні конфлікти у міжстатевій сфері у жінок.

На п'ятому етапі було досліджено статоворольові чинники якості функціонування особистості у жінок, під якою ми розуміли особистісну зрілість (Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО), самоактуалізацію (Самоактуалізаційний тест-САТ) та соціально-психологічну адаптацію (Методика діагностики соціально-психологічної адаптації(К. Роджерс, Р. Дамонд)). Тестування проводилося у груповому форматі. В окремий час жінкам пропонувався стандартизований багатofакторний метод дослідження особистості (СБДО), за допомогою якого теж досліджувалася особистісна зрілість жінок.

Висновки до розділу 2.

1. Дослідницька вибірка є достатньою за обсягом та репрезентативною. В дослідженні прийняли участь 207 жінок у віці 18-20 років, урівняних за соціальним статусом (студентки) та за показниками досвіду у партнерських стосунках. Досліджуваних обрано за принципом рандомізації, це означає, що дані, отримані на цій вибірці, можуть бути поширені на генеральну сукупність.

2. Методики, використані у роботі, відповідають завданням дослідження та дозволяють вивчати як структурні, так і рівневі характеристики симптомокомплексу маскулінності/фемінінності, визначити життєві настанови на партнерські стосунки та особливості сексуальних сценаріїв у жінок з різною статоворольовою структурою особистості, надати характеристику образу ідеального шлюбного партнера у жінок з різною статоворольовою структурою особистості, виявити особливості візуальних репрезентацій маскулінності та фемінінності у жінок з різною статоворольовою структурою особистості, визначити статоворольове забезпечення якості функціонування особистості в партнерських стосунках (особистісна зрілість, соціально-психологічної адаптація, самоактуалізація) у жінок з різною статоворольовою структурою особистості.

3. В роботі використано наступні психодіагностичні методи:

для вивчення статевої сфери жінок - структурна статева шкала (О. С. Кочарян, Є. В. Фролова); методика вивчення гендерної ідентичності (МВГІ), метод спрямованої уваги «Візуалізація «чоловічого» і «жіночого»;

для дослідження особистісної сфери - опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) (О. С. Штепи), шкала соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд), аутоаналітичний опитувальник зрілості особистості В. О. Ананьєва, самоактуалізаційний тест (САТ);

для дослідження патернів партнерської поведінки: авторська напівформалізована діагностична анкета для виявлення життєвих настанов в партнерських стосунках; напівформалізована діагностична анкета для виявлення типів сексуального сценарію (Смахтіна Н. О.);

для дослідження образу ідеального шлюбного партнера: структурна статева шкала (О. С. Кочарян, Є. В. Фролова), методика особистісного семантичного диференціалу, метод вільного сортування об'єктів (Р. Гарднер), кольоровий тест відношень (О. М. Еткінд)

4. Надійність і достовірність отриманих результатів емпіричного дослідження забезпечується застосуванням комплексу методів математичної статистики, які надають можливість різнобічного аналізу результатів роботи та обґрунтованої інтерпретації даних. В роботі було використано методи перевірки значущості відмінностей незв'язаних вибірок: ϕ -критерій Фішера (критерій кутового перетворення); U-критерій Уїлкоксона-Манна-Уїтні для великих вибірок, для перевірки рівності медіан декількох груп – H-критерій Крускала-Уолліса; кореляційний аналіз (з використанням коефіцієнта кореляції Кендалла, обчислення коефіцієнта множинної кореляції) і методи багатовимірної статистики: факторний аналіз (Extraction: principal components, обертання за методом Varimax).

РОЗДІЛ 3.

ВПЛИВ СТРУКТУРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ МАСКУЛІННОСТІ/ФЕМІНІННОСТІ НА ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ У ЖІНОК

3. 1. Структурні та рівневі характеристики симптомокомплексу маскулінності/фемінінності у жінок

Проведене дослідження складалося з декількох етапів. На першому етапі емпіричного дослідження, метою якого було виявлення статеворольових моделей досліджуваних, було виділено 3 групи жінок: Група 1 – з андрогінною моделлю (79 жінок), Група 2 – з континуально-альтернативною (78 жінок), Група 3 – з континуально-ад'юнктивною (50 жінок). Таке розподілення за моделями було зроблено нами на основі показників структурної статеворольової шкали. У результаті розподілення вибірки за статеворольовою моделлю виглядає таким чином: 40 % – континуально-альтернативна модель, 39 % – андрогінна, 21 % – континуально-ад'юнктивна.

Також за даними цієї методики нами було проведено аналіз статеворольових типів жінок. Було отримано такі результати: 33 жінок маскулінного типу (16 %); 50 – фемінінного (24 %); 62 – андрогінного (30 %) та 62 – недиференційованого (30 %) (див. рис. 3.1.).

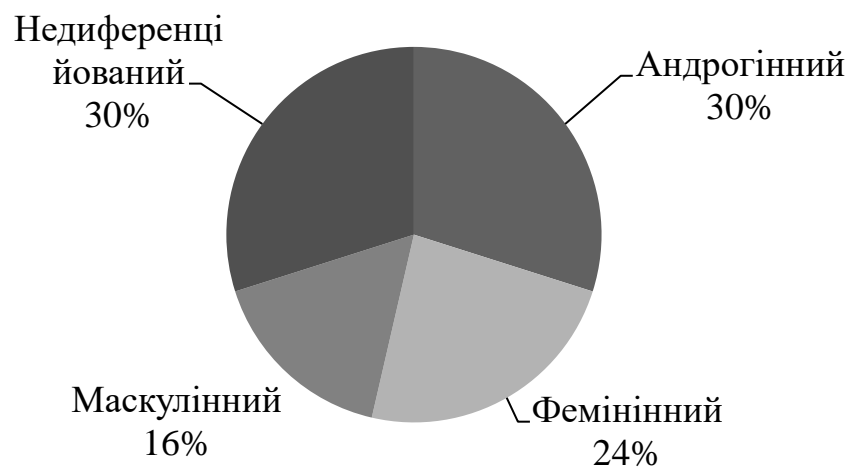

Рис. 3.1. Результати розподілу статеворольових типів у загальній вибірці

Крім цього, було виявлено відмінності щодо розподілення статеворольових типів відносно статеворольових структур жінок.

У групах з андрогінною (див. рис. 3.2.) та континуально-альтернативною (див. рис. 3.3.) статеворольовою структурами розподілення типів має подібний характер та майже співпадає між собою та вибіркою у цілому.

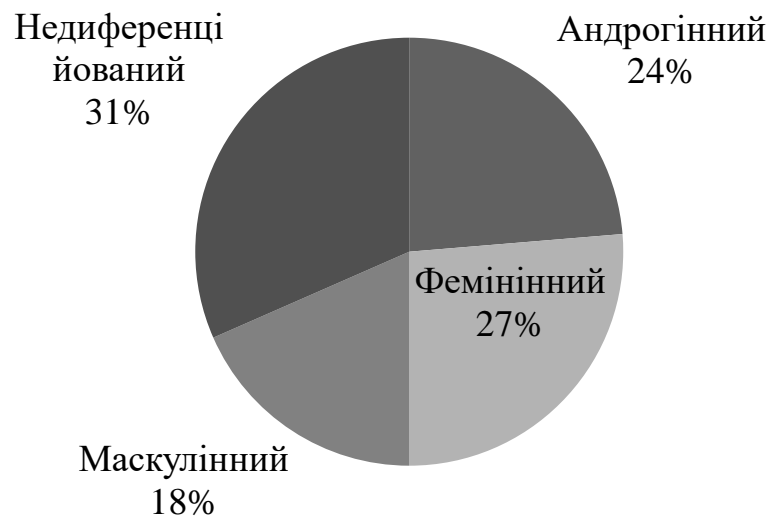

Рис. 3.2. Результати розподілу статеворольових типів у жінок з андрогінною структурою

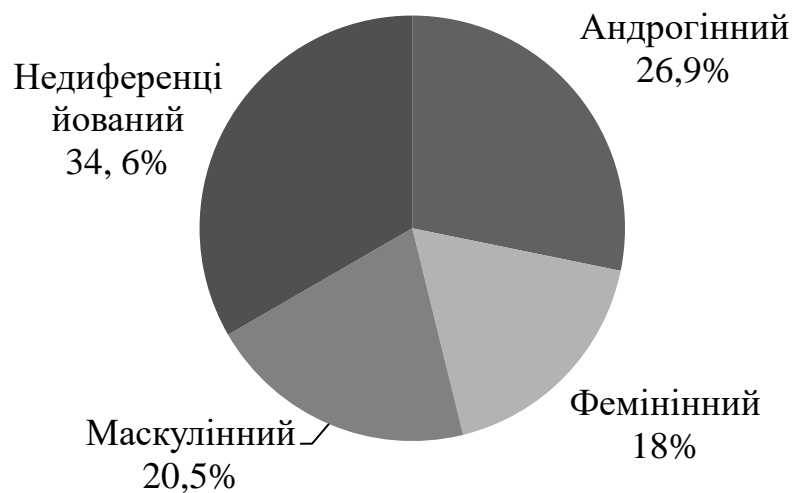

Рис. 3.3. Результати розподілу статеворольових типів у жінок з континуально-альтернативною моделлю

У групі з континуально-ад'юнктивною моделлю типи розподілено іншим чином, на відміну від інших груп, а саме: у ній переважають жінки з андрогінним статево-рольовим типом (45 %), а найменш поширеним є маскулінний тип (5 %).

У жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою розподіл статево-рольових типів відрізняється від варіантів представлених вище (див. рис. 3.4)

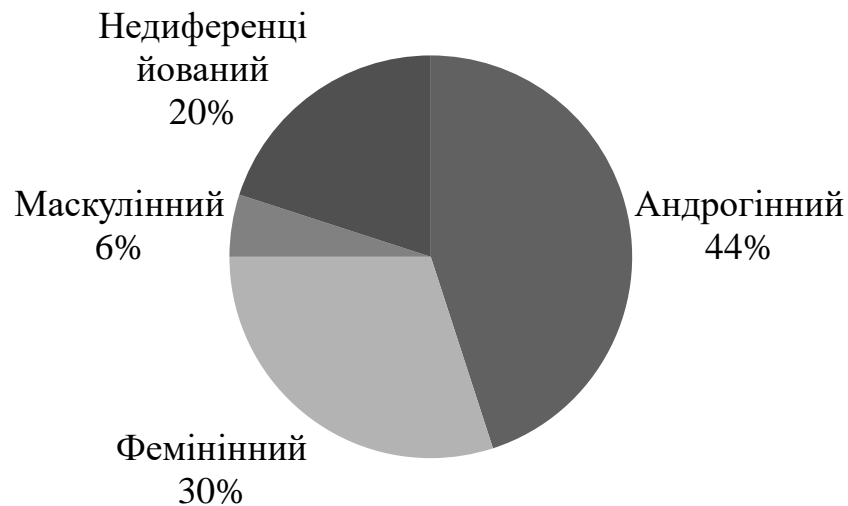

Рис. 3.4. Результати розподілу статево-рольових типів у жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою

Окрім цього нами було проведено порівняння розподілення статево-рольових типів у різних групах за допомогою критерію кутового перетворення Фішера (ϕ). Виявилось, що у жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою (44 %) частіше за жінок з андрогінною структурою (24 %) зустрічається андрогінний статево-рольовий тип ($\phi=1,67$; $p<0,05$). А жінкам з континуально-ад'юнктивною структурою (6 %) менш притаманний маскулінний типу порівняно з жінками континуально-альтернативною структурою (20,5%) ($\phi=2,46$; $p<0,01$) та з жінками з андрогінною ($\phi=2,06$; $p<0,05$)

Крім того, жінки трьох досліджуваних груп відрізняються як за рівнем фемінінності, так і за рівнем маскулінності. Результати цього порівняння із застосуванням Н-критерій Крускала-Уолліса представлено в табл. 3.1.

Порівняння груп за рівнем маскулінності та фемінінності

Математичні Стате- ворольові	Н - критерій Крускала- Уолліса.	Середній ранг		
		Група 1	Група 2	Група 3
Маскулінність	22,468**	94,48	91,30	138,85
Фемінінність	8,615*	89,15	109,53	118,84

Примітка: Група 1 – андрогінна статеворольова структура, Група 2 – континуально-альтернативна статеворольова структура, Група 3 - континуально-ад'юнктивна статеворольова структура; * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$.

Таким чином, рівень маскулінності в групі континуально-ад'юнктивних жінок є вищим за групу андрогінних жінок ($U=1106$, $p < 0,01$) та групі континуально-альтернативних ($U=1076$, $p < 0,01$). Жінки з андрогінною та континуально-альтернативною моделями не відрізняються за рівнем маскулінності. Зазначимо, що у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою значущо рідше зустрічається маскулінний статеворольовий тип. Можна припустити, що у цих жінок маскулінні властивості особистості не можуть бути проявлені повним чином та «пригнічуються» за рахунок фемінінних рис. Можливо, це пов'язано зі страхом проявлення особистісних властивостей, які суперечать соціальним стандартам жіночої гендерної ролі.

Жінки з андрогінною структурою мають нижчий рівень фемінінності за жінок з континуально-альтернативною ($U=2513,5$ $p < 0,05$) та з континуально-ад'юнктивною моделями ($U=1369$, $p < 0,01$). Жінки з континуально-альтернативною і континуально-ад'юнктивною структурами не відрізняються між собою за рівнем фемінінності.

Також нами були отримані дані з методики МВГІ щодо типу гендерної ідентичності у вибірці в цілому та окремо у кожній групі. Ця методика дозволяє виділити п'ять рівнів сформованості ідентичності: досягнута позитивна

ідентичність, мораторій, передчасна ідентичність, дифузійна ідентичність і псевдопозитивна ідентичність.

Розподілення типів гендерної ідентичності у жінок з різними статево-рольовими структурами представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Розподілення типів гендерної ідентичності

Тип	Загальна вибірка	Група 1	Група 2	Група 3
Передчасна	22%(45)	11% (9)	20,5% (16)	40% (20)
Дифузна	65% (135)	71% (56)	69,2% (54)	50% (25)
Мораторій	13% (27)	18 % (14)	10,3% (8)	10% (5)

Примітка: Група 1 – андрогінна статево-рольова структура, Група 2 – континуально-альтернативна статево-рольова структура, Група 3 - континуально-ад'юнктивна статево-рольова структура.

У всієї вибірки жінок проявилися лише три типи ідентичності – передчасна, дифузна та мораторій. Передчасна ідентичність є варіантом нав'язаної ідентичності, а не результатом вибору чи розвитку особистості, жінки з такою ідентичністю можуть бути авторитарними, категоричними, але несамостійними. Приблизно чверть дівчат мають саме цей тип. Причому у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою такий тип ідентичності зустрічається частіше за жінок з андрогінною структурою ($\varphi=3,76$; $p<0,01$) та з континуально-альтернативною ($\varphi=2,37$; $p<0,01$). Таким чином, можна говорити про те, що жінки з такою структурою мають гендерну ідентичність, яка є засвоєною під впливом соціальних гендерних стереотипів та очікувань з боку соціального оточення. В такому разі, наше припущення, щодо «пригнічення» маскуліних властивостей у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою, яке здійснюється під впливом соціальних стандартів жіночої гендерної ролі, підтверджується.

Дифузний тип ідентичності виявився у більшості жінок у віці ранньої дорослості. Цей тип також має назву «розмитої ідентичності» і характеризується

відсутністю стійких цілей, принципів, цінностей. Він може перейти у зрілу ідентичність через стадію «мораторію» або залишитись на рівні передчасної ідентичності за умови відмови від вибору. Основних риси, що властиві таким жінкам: невпевненість, сумніви у своїй особистості, небажання змінюватися на фоні позитивного відношення до себе, наявність внутрішніх конфліктів особистості, знижена самооцінка, самозвинувачення. Дифузний тип в більшому ступені притаманний жінкам з андрогінною ($\varphi=2,38$; $p<0,01$) та континуально-альтернативною ($\varphi=2,17$; $p<0,05$) структурами порівняно жінками з континуально-ад'юнктивною структурою.

Найменш поширеним типом гендерної ідентичності виявився мораторій. Цей тип є найбільш критичним етапом у формуванні ідентичності, людина знаходиться у стані кризи та активно намагається вирішити її за допомогою різних варіантів дій. Такі дівчата є високо тривожними, схильними до постійної зміни поведінки, коливання між крайовими позиціями в уявленнях про себе, у своєму світогляді. За чим показником не було виявлено значущих відмінностей серед досліджуваних груп.

Таке розподілення типів може бути пов'язано з кризою ідентичності, яка за Е. Еріксоном припадає саме на цей період і характеризується невизначеністю ролей, у тому числі і гендерних, пошуками себе, внутрішніми конфліктами. Більшість жінок у період ранньої дорослості знаходяться на початку кризового періоду, чим і пояснюється велика кількість дифузного типу ідентичності. А деякі жінки вже перейшли до піку кризового періоду (мораторій).

3.2. Життєві настанови стосовно партнерських стосунків та особливості сексуальних сценаріїв у жінок з різною статеворольовою структурою особистості

Патерни поведінки людини, вибір її особистісних цілей, побудова життєвого сценарію багато в чому визначається її життєвими настановами. Цим терміном ми позначаємо уявлення щодо навколишнього світу і свого місця в ньому [126],

готовність реагувати певним чином у певній життєвій ситуації, здійснювати вибори життєвого шляху [52]. Вибір жінкою сфери особистісної реалізації, способу життя, партнерських стосунків, що пов'язаний з її ставленням до навколишнього світу, цінностями, формується на основі минулого досвіду, особливостей соціалізації, засвоєних соціальних норм і стереотипів, в тому числі і тих, які пов'язані з жіночою гендерної роллю.

Відзначимо, що виявлені життєві настанови розглядалися нами як декларативні, що відображають усвідомлюваний рівень уявлень про реалізацію жіночої гендерної ролі. Враховувалося, що на відповіді впливає феномен соціальної бажаності і уявлення щодо прийнятності для жіночої моделі поведінки тих чи інших аспектів соціальних проявів. При цьому, внаслідок контент-аналізу відповідей в напівформалізованій анкеті кожній жінці могло бути присвоєно відразу кілька життєвих настанов (архетипів).

Розподіл вибору жіночих архетипів (життєвих настанов) в досліджуваній групі представлено на рисунку 3.5.

Жіночі архетипи

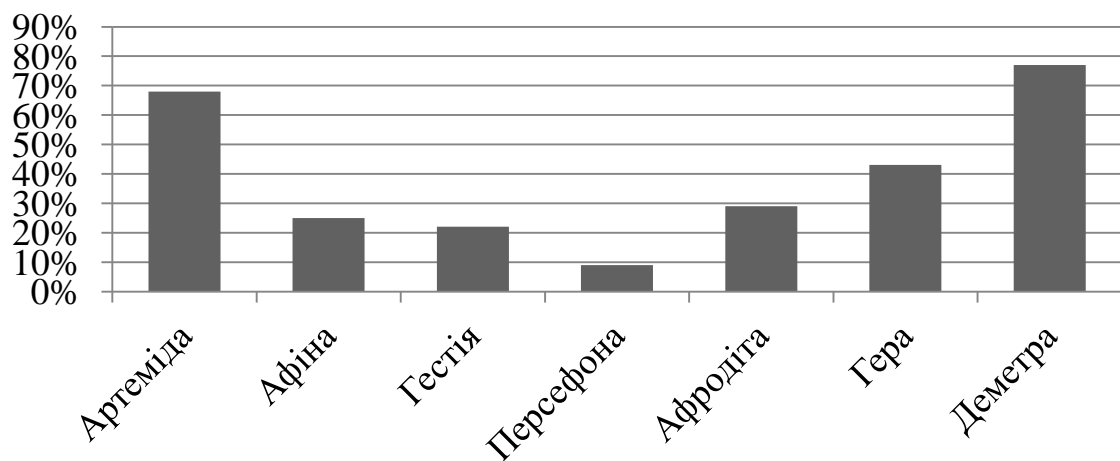

Рис. 3.5. Представленість жіночих архетипів в дослідницькій групі

Як видно з рис. 3.5 найчастіше в досліджуваній вибірці зустрічаються архетипи Деметри і Артеміди.

Архетип Артеміди пов'язаний з проявом в поведінці жінок рис незалежності, самодостатності, прагнення до саморозвитку, що є актуальними для сучасних жінок [101]. Д.Ш. Болен [10] вказує на те, що цьому архетипу складно розвиватися в патріархальних суспільствах, він є близьким за духом феміністичним течіям. Оскільки у досліджувану вибірку увійшли дівчата-студентки, то це мабуть і визначає орієнтацію їх на цілі саморозвитку і само вдосконалення. Цей архетип є не пов'язаним з проявами сексуальності або важливістю партнерських стосунків, в авторській класифікації він відноситься до категорії «богині-дівки».

Також вираженим є архетип Деметри, богині родючості, яка є архетипом матері. Архетип Деметри, описується як реалізація материнського інстинкту, бажання мати дитину. Крім того, для архетипу Деметри важливими є емоційні стосунки, створення сім'ї і народження дитини. У нашому дослідженні брали участь незаміжні дівчата, які ще не мають дітей, тому отримані результати свідчать про важливість для цієї вибірки реалізації в сферах партнерських стосунків і материнства. Ці результати підтверджують дані, що отримано в інших психологічних дослідженнях [128, 129].

Архетип Гери, третій за частотою, є пов'язаним з прагненням створити шлюбні стосунки. Для дівчат 18-20 років важливою є орієнтація на шлюб і побудова партнерських стосунків з чоловіком. Цікавим є те, що незважаючи на поширені переконання щодо того, що для сучасної молодої жінки шлюб втратив значення [19, 26], присутність архетипу Гери в трійці архетипів-лідерів свідчить про зворотне.

Можна говорити про внутрішню суперечливість жіночої особистості, в якій одночасно співіснують архетип Артеміди, пов'язаний з незалежністю і самореалізацією і архетип Деметри, що передбачає переважання сімейних цінностей, самопожертву, орієнтацію на почуття інших. Фактично мова йде про інтеррольовий конфлікт, при якому прагнення відповідати однієї ролі суперечить реалізації в іншій.

Оскільки жінки мали можливість обирати відразу декілька життєвих настанов (жіночих архетипів) був проведений аналіз кількості обраних варіантів жіночої

реалізації жінками з різною статевою роллю структурою. Результати представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Аналіз кількості обраних архетипів жінками з різною статевою роллю структурою

1 група-2 група	1 група – 3 група	2 група –3 група
1312**	306**	1075**

Примітка: 1 група – жінки з андрогінною структурою; 2 група – жінки з континуально - – альтернативною структурою; 3 група – жінки з континуально – ад'юнктивною структурою; ** $p < 0,01$

В табл. 3.3 представлено відмінності у кількості архетипів, що було обрано досліджуваними. Жінки з андрогінною статевою роллю структурою обирають значно більше варіантів життєвих настанов порівняно з жінками з іншими структурами, жінки з континуально – ад'юнктивною структурою значно менше за інших.

На рис. 3.6 представлено жіночі архетипи (життєві настанови), які обирали жінки з андрогінною статевою роллю структурою.

Як видно з рис. 3.6 трійка архетипів-лідерів відповідає загальногруповій тенденції: архетипи Артеміді, Деметри, Гери. Разом з тим, слід зазначити, що відсотки виборів архетипів є вищими, ніж в загальногрупових показниках і в групі жінок з континуально-альтернативною і континуально-ад'юнктивною структурами. Це свідчить про те, що в цій групі поведінка дівчат часто відповідає реалізації відразу декількох життєвих настанов. Андрогінна структура характеризується незалежністю статево-рольових утворень, мабуть тому, жінка може мати різні патерни поведінки, пов'язані з різними архетипами.

Жіночі архетипи

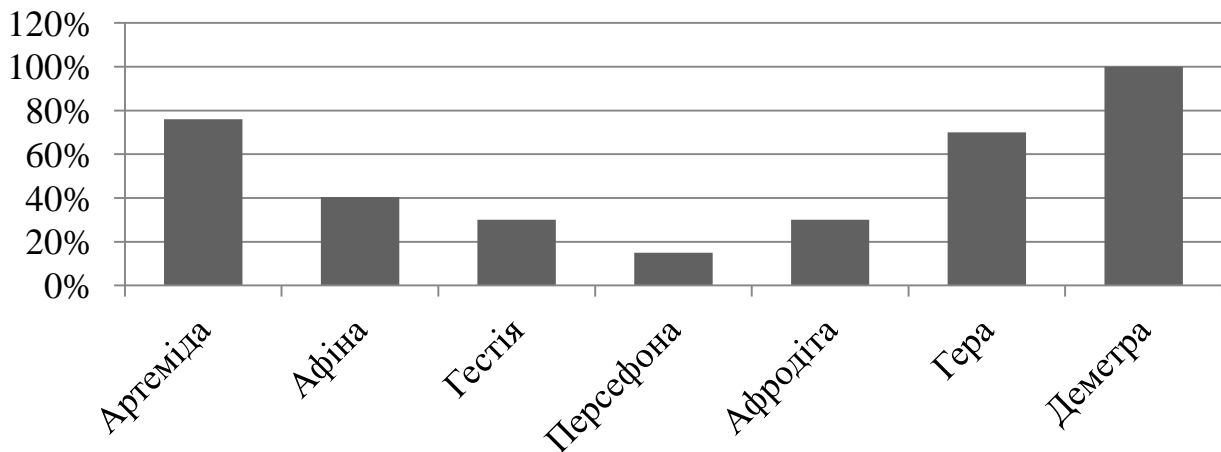

Рис.3.6. Представленість жіночих архетипів в групі жінок з андрогінною статево-рольовою структурою

Також слід зазначити, що четвертим за частотою є архетип Афіни, що не відповідає ані загальногруповим результатам, ані результатами групи жінок з континуально-альтернативною і континуально-ад'юнктивною структурами. Архетип Афіни, «розсудливий дорослий», являє собою реалізацію жінки в різних сферах діяльності, що володіє лідерськими якостями, яка може і прагнути контролювати ситуацію. Відзначимо, що реалізація лідерських якостей у жінок зустрічає значні соціальні труднощі [25].

При цьому, архетипи, пов'язані з партнерськими стосунками (Афродіта, Персефона) і турботою про домівку (Гестія) представлено меншою кількістю виборів. Можна говорити про те, що андрогінна статево-рольова структура обумовлює жіночу кар'єрну реалізацію, впевненість у власних силах, орієнтацію на побудову партнерських стосунків і народження дітей, при цьому не акцентується на сексуальності і веденні домашнього господарства.

На рис. 3.7 представлено жіночі архетипи у жінок з континуально-альтернативною структурою.

Жіночі архетипи

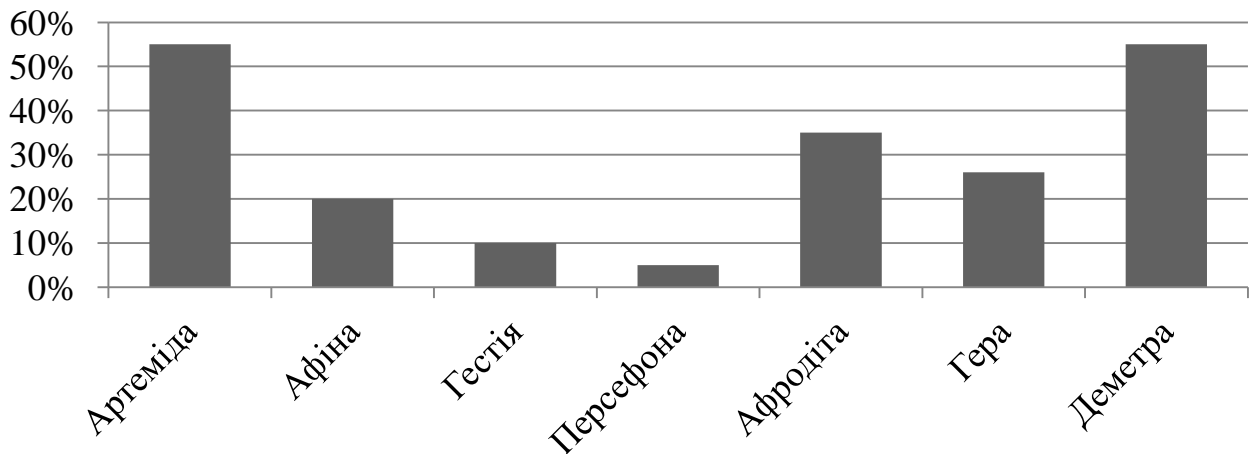

Рис. 3.7. Представленість жіночих архетипів в групі жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою

Як свідчать дані рис. 3.7, для молодих жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою також характерною є вираженість архетипів Деметри і Артеміди, як і в цілому в дослідницькій групі. Однак, третє місце в рейтингу даної групи віддано архетипу Афродіти. Цей архетип єдиний у використовуваній класифікації є пов'язаний з сексуальністю та еротизмом. Саме архетип Афродіти відповідає за інтерес до чоловіка не як до друга, батька дітей, суперника тощо, а як до сексуального партнера, коханця. Таким чином, можна припустити наявність розвиненого еротичного та / або сексуального лібідо у молодих жінок цієї групи. Слід також відзначити, що зазначені архетипи у нашому дослідженні розглядаються як усвідомлювані життєві настанови. Тому висока частота представленості архетипу Афродіти може свідчити про важливість реалізації в цій сфері на поведінковому рівні і не бути «вкоріненою» на глибинно-психологічному рівні, носити інструментальний характер. Зазначимо, що в сучасному суспільстві існує запит на жіночу реалізацію в якості сексуального об'єкта [32]. Для того, щоб уточнити це питання нами було проведено психосемантичне дослідження, що буде описано далі в роботі.

Слід зауважити, що кількість виборів, тих чи інших настанов в цій групі жінок є меншим за кількістю виборів за жінок з андрогінною статевою рольовою структурою. Вірогідно, що це свідчить про те, що жінки з континуально-альтернативною структурою значною мірою є схильними обирати собі один з варіантів життєвих сценаріїв, які пов'язані з окремими аспектами жіночої реалізації (архетипами). Наприклад, жінка обирає для себе шлях реалізації у материнстві на міжособистісному спілкуванні та відкидає або не має зацікавленості у варіантах, пов'язаних з кар'єрою або самовдосконаленням, або розвитком стосунків з чоловіками.

На рис. 3.8 представлено жіночі архетипи (життєві настанови), які обирали жінки з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою.

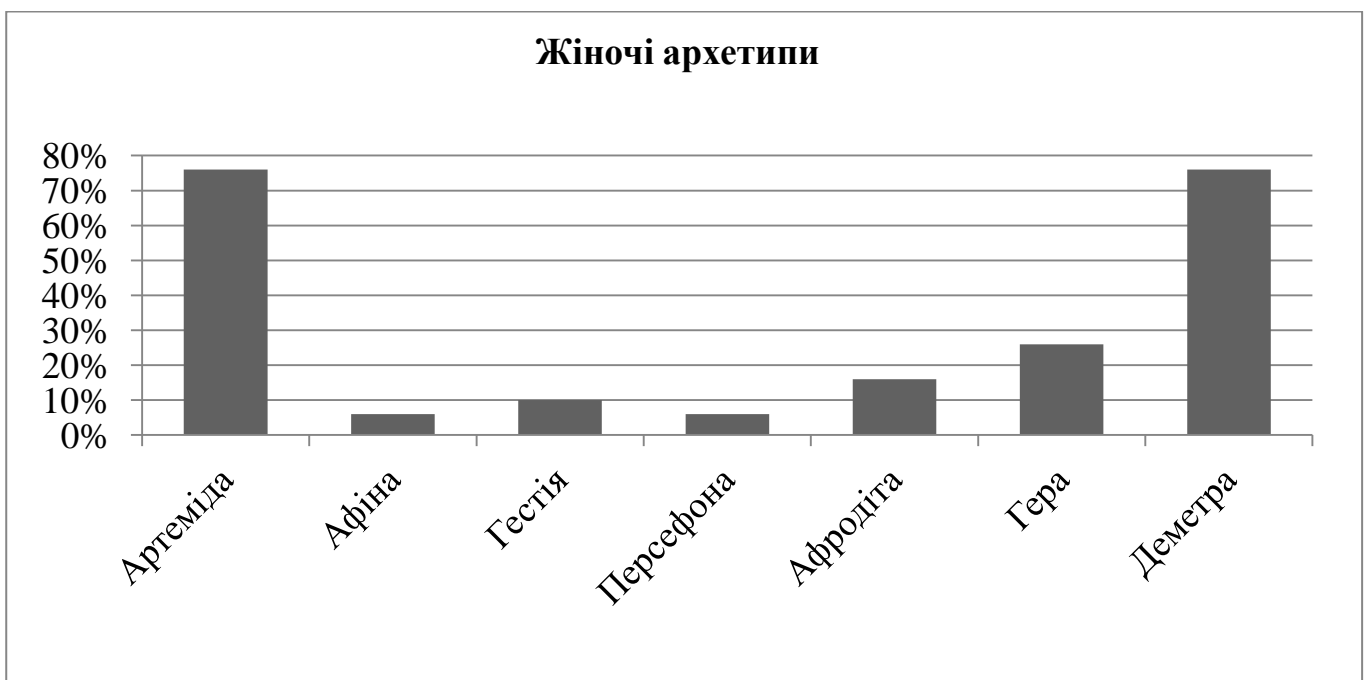

Рис. 3.8. Представленість жіночих архетипів в групі жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою

У жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою архетипи Деметри і Артеміди є однаково вираженими, такими, що значно переважають частоту представленості архетипу Гери, що займає третє місце і всіх інших архетипів. Це може бути зрозуміле як високий рівень внутрішньоособистісної

напруги, пов'язаної з конфліктом сімейних і кар'єрно-соціальних цінностей. Відзначимо, що вираженість архетипів, пов'язаних з партнерськими стосунками є нижчою за дослідницьку групу в цілому і за групи жінок з континуально-альтернативною і андрогінною статевою рольовою структурами. Можна припустити, що для цієї групи характерним є уникнення сексуальності і прихильності до партнера.

Найменш вираженими як в групі в цілому, так і в групах з різними типами статевою рольовою структури виявилися Гестія і Персефона. Архетип Гестії, пов'язаний з реалізацією в ролі берегині домашнього вогнища, для якої важливим є не стільки взаємини з мешканцями будинку (чоловік і діти), скільки збереження традицій.

Архетип Персефони пов'язаний з проявом дочірньої, пасивної позиції як у взаєминах з матір'ю, так і взаємини з чоловіками. Формування патологічних типів емоційного зв'язку доньки і матері описано в роботі французьких психоаналітиків [137]. Порушення материнської-дочірніх стосунків чинять негативний вплив на всі сфери життєдіяльності дочки, значною мірою спотворюють партнерські стосунки з чоловіками, значно знижуючи шанси на створення стабільних і задовільних взаємин. Прихильність до матері типу Персефони пов'язано з почуттям провини по відношенню до матері, яка не дає дівчині емоційно «відірватися» від матері і будувати своє самостійне життя. Подібну прихильність може подолати чоловік, який здатний «насильно» розірвати цей зв'язок.

На основі результатів за напівформалізованою діагностичною анкетною для виявлення типів сексуального сценарію (Н.О. Смахтіна) було виявлено найбільш виражені сексуальні сценарії в досліджуваній групі жінок. Зазначимо, що кожна досліджувана жінка могла обрати декілька сценаріїв. Результати за загальною вибіркою представлено на рис. 3.9.

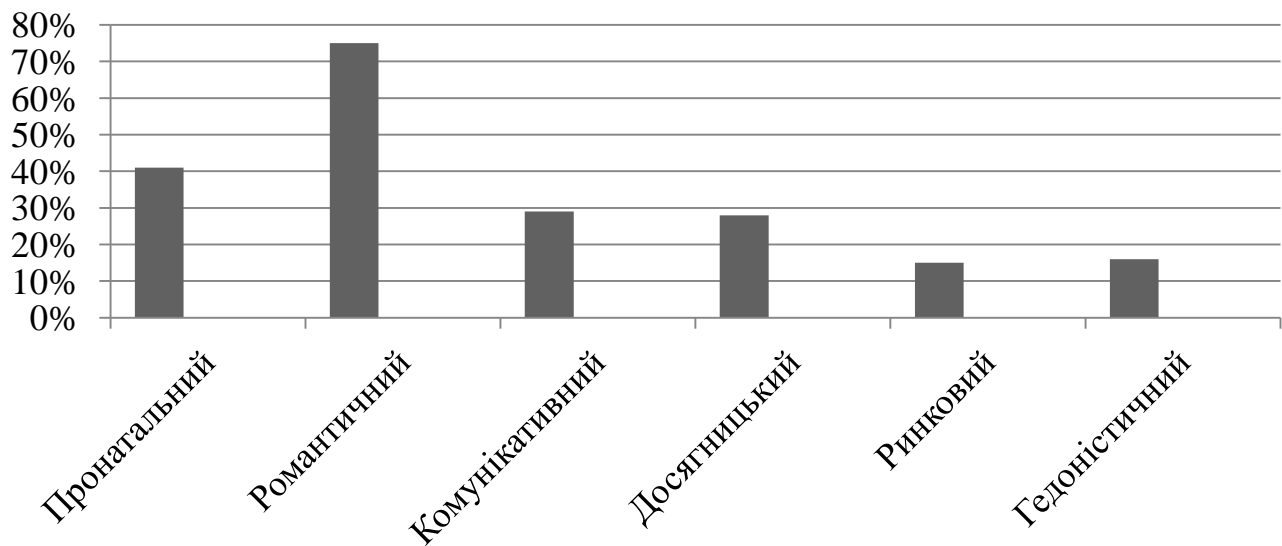

Рис. 3. 9. Сексуальні сценарії в досліджуваній групі жінок

Найбільш поширеним в досліджуваній групі є романтичний сексуальний сценарій. Він характеризується тим, що секс описується в категоріях «кохання, любові». Подібний сценарій пов'язаний з твердженням про те, що секс виправданий тільки за умови кохання, а сексуальне задоволення жінки обумовлено силою почуттів до партнера. Секс уявляється наслідком та інструментом виявлення почуття кохання [105]. Для жінки, яка віддає перевагу романтичному сексуальному сценарію важливим є наявність інтенсивних емоцій, відповідної прелюдії як у фізичному (поцілунки, обійми), так і у вербальному (слова, компліменти, зізнання). Також важливою є ситуація: музика, квіти, свічки тощо. Тобто в індивідуальному досвіді тілесне задоволення оцінюється як незначуще порівняно з інтенсивними емоціями [105]. Жінка зберігає статус сексуального об'єкта, який піддається впливу з боку суб'єкта сексуальних стосунків – чоловіка. Наявність у чоловіка досвіду та бажання «навчити» жінку сексуальності при такому сценарії є єдиною можливістю жінки відчувати задоволення від сексу [8]. Для цього сценарію підходить розповсюджене прислів'я про те, що «жінка – це скрипка, а чоловік – скрипаль». Ганна Тьомкіна описує цей сценарій як «набуття задоволення», а жіночу ідентичність в такому випадку називає «закохана жінка».

Романтичний сценарій відповідає реалізації платонічного та еротичного лібідо. Зазначимо, що для жінок досліджуваної вікової категорії характерною є

сформованість еротичного лібідо, наявність якого є одним з критеріїв жіночої статевої конституції за класифікацією [63]. Таким чином, вираженість романтичного сексуального сценарію серед молодих жінок є цілком зрозумілою та відповідає результатам попередніх досліджень жіночої сексуальності.

Друге місце, за результатами проведеного дослідження, посів пронатальний сексуальний сценарій. Трохи менше за половину досліджуваних жінок реалізують цей сценарій у сексуальній поведінці. Цей сценарій пов'язаний зі сприйняттям сексу як «додатку до шлюбу», який сам по собі не має значущості, але завдяки ньому жінка може виконати свою репродуктивну функцію. Г. Тьомкіна [цит. за 105] характеризує жінок, які реалізують цей сценарій як таких, хто репресував власну сексуальність. Таке репресування відбувається через недостатню обізнаність щодо сексуальності, та через наявність табуїзованості сексуальної сфери, яка формується у батьківській родині шляхом заборон та ігнорування питань, пов'язаних зі статтю.

Секс сприймається скоріше як обов'язок, рутинний, одноманітний, безрадінний. Жінка в стосунках виступає також як сексуальний об'єкт, але на відміну від романтичного сценарію суб'єктом виступає не коханий чоловік, а незацікавлений партнер, який сприймається тільки з позиції ймовірного батька майбутньої дитини. Таким чином, пронатальний сценарій є пов'язаним з незадовільним статевим життям жінки.

Розповсюдженість пронатального сексуального сценарію серед молодих жінок підтверджує те, що статева сфера досі є проблемною для жінок, не вбачаючи на засилля інформації, досить агресивне впровадження в сучасне життя еротичних та сексуальних образів через ЗМІ та соціальне заохочування толерантного ставлення до дошлюбного сексу, нетрадиційної сексуальності тощо. Можна припустити, що табуїзованість сексуальної сфери залежить не стільки від соціальних чинників, скільки від глибинно-психологічних конфліктів, які ускладнюють досягнення жінкою сексуальної реалізації.

Третє місце, виходячи з отриманих результатів, займає комунікативний сексуальний сценарій. Комунікативний сценарій характеризується партнерськими стосунками, тим, що в сексуальних стосунках важлива «духовна близькість» з

чоловіком. Цей сценарій характеризується формуванням нового сексуального суб'єкту – «ми». Жінка на одному рівні з чоловіком бере на себе відповідальність за якість сексуального життя, яке стає продовженням інтимної партнерської комунікації. Жіноча гендерна ідентичність за думкою Г. Тьомкіної [цит. за 105] виступає дещо розмитою, границя між «жіночим» і «чоловічим» стає менш вираженою. Жінка в такому випадку знаходиться в контакті з власною тілесністю, що є запорукою рефлексивності сексуальності, яка стає предметом обговорення з партнером заради обопільного розуміння і врахування потреб один одного. Фактично мова йде про розкату жіночу сексуальність, яка сприяє досягненню задоволення у статевому житті та побудові справжніх партнерських стосунків з чоловіком. Таким чином, молоді жінки, які обирають комунікативний сексуальний сценарій, характеризуються обізнаністю в сексуальній сфері та вимогливістю до якості партнерських стосунків.

Четверте місце посідає досягницький сексуальний сценарій, при якому секс пов'язаний із задоволенням, яке знаходиться за межами тілесності та романтичних почуттів. Це задоволення є вкоріненим у бажанні жінки подібати чоловікам та викликати у них сексуальне бажання. Така позиція може бути зрозумілою у межах істероїдного характеру, який характеризується демонстративними, спокусливими рисами. Г. Тьомкіна [цит. за 105] характеризує цей сценарій як «моральне задоволення» або «імітацію задоволення», а жінку, яка слідує цьому сценарію як «сексуально популярну жінку». Задоволення «морального» характеру виникає від факту наявності сексуальних стосунків. Секс сприймається жінкою як підтвердження власної цінності, навіть особистісної. Відсутність партнера та сексуальних стосунків може бути оцінена як особистісна поразка. Слід зауважити, що цей сексуальний сценарій поєднує протилежні тенденції: з одного боку жінка підкреслює сексуальність, спокушає, виглядає розкатою, а з іншого – є змушеною імітувати оргазм через скутість, зажатість, усвідомлюване або неусвідомлене сприйняття сексуального задоволення як табуованого, «нелегітимного». Таким чином, можна казати про зовнішню сексуальність, не підкріплену внутрішнім відчуттям. Наявність табуованої сексуальності поєднує пронатальний та

досягницький сценарії, розповсюдженість яких свідчить про проблемність сексуальної сфери для сучасних молодих жінок.

Найменш поширеними в нашій вибірці виявилися ринковий та гедоністичний сценарії. Ринковий сценарій пов'язаний з розглядом сексу як предмету обміну на матеріальні, моральні або інші зиски. Як видно, подібний сценарій зустрічається в вибірці, але не є розповсюдженим. В гедоністичному сценарії жінка виступає як суб'єкт бажання, а сексуальні стосунки – як набір тілесних практик та технік. Емоційний та моральний аспекти сексуальних стосунків при цьому варіанті є неважливими. Можна говорити про те, що гедоністичний сценарій свідчить про наявність сексуального лібідо, що не характерним для жінок цього віку. Саме через те, вірогідно, цей сценарій не є широко розповсюдженим.

На рис. 3.10 представлено сексуальні сценарії у жінок з андрогінною статеворольовою структурою.

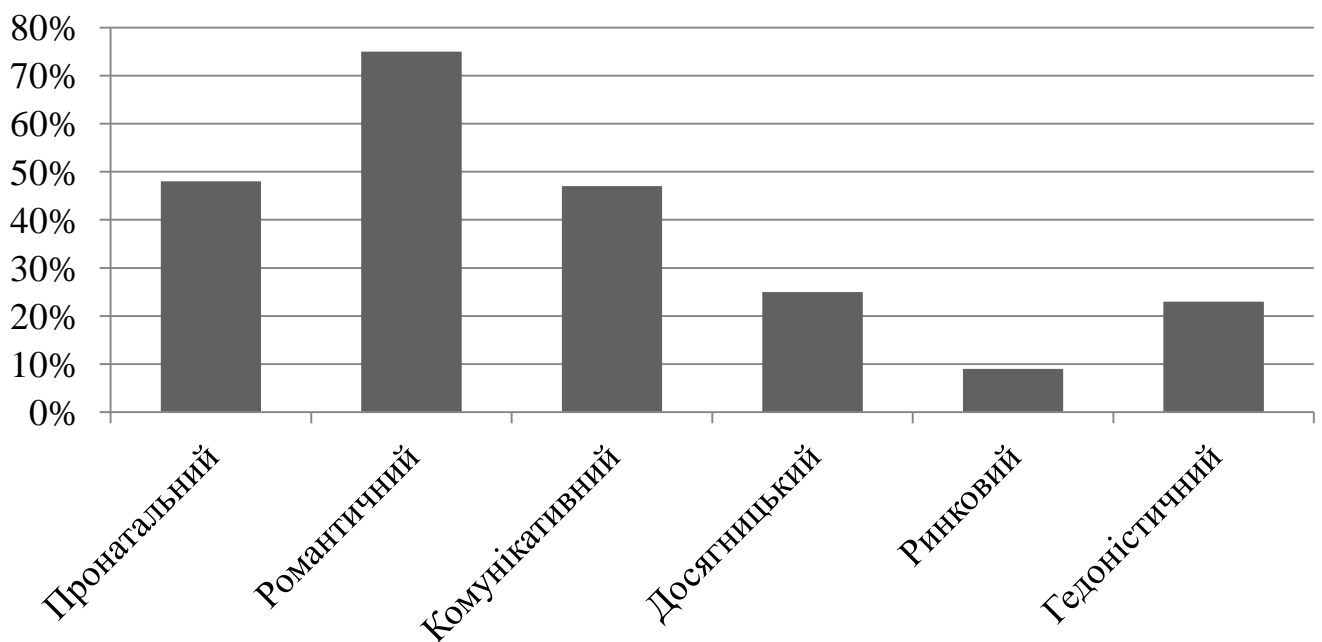

Рис. 3. 10. Сексуальні сценарії у жінок з андрогінною статеворольовою структурою

Для жінок з андрогінною статеворольовою структурою властивими є сексуальні сценарії, які є водночас і найбільш розповсюдженими у загальній вибірці – романтичний, пронатальний та комунікативний. При цьому комунікативний сценарій має найбільший відсоток поширеності порівняно з жінками з іншими

типами статеворольової структури ($\varphi=3,16$; $p<0,01$ порівняно з континуально-альтернативною та $\varphi=4,77$; $p<0,01$ порівняно з континуально-ад'юнктивною) та порівняно із загально груповими показниками ($\varphi=2,8$; $p<0,01$). Можна припустити, що для жінок з андрогінною статеворольовою структурою найбільш характерним є більш рефлексивне ставлення до сексуальних стосунків та здатність будувати партнерські взаємини з чоловіком.

На рис. 3.11 представлено сексуальні сценарії у жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою.

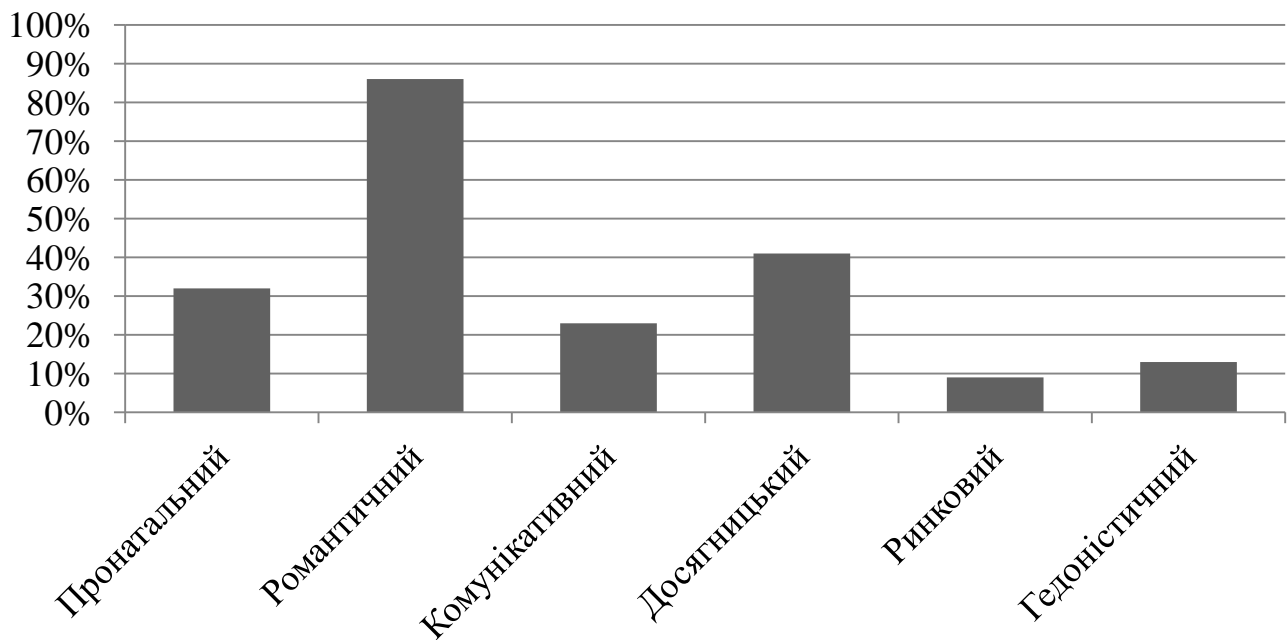

Рис. 3.11. Сексуальні сценарії у жінок із континуально-альтернативною статеворольовою структурою.

Як видно з рис. 3.11 в лідерській трійці найпоширеніших сценаріїв серед жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою знаходиться романтичний, пронатальний сценарії, що співпадає із загальногруповими результатами та досягницький, що відрізняється від загальногрупових даних ($\varphi=2,07$; $p<0,05$) та результатів жінок з андрогінною ($\varphi=2,10$; $p<0,05$) і континуально-ад'юнктивною ($\varphi=2,02$; $p<0,05$) статеворольовими структурами. Таким чином, для жінок цієї підгрупи притаманна поведінка, яка відповідає

традиційно жіночий ролі спокусливої жінки. Експериментальні дослідження [176] підтверджують те, що використання жінкою флірту та елементів спокушання не тільки підтверджують її статус жіночності, але й значно підвищують її шанси на економічні та соціальні успіхи. Для жінок з континуально-альтернативною структурою притаманним є бажання подобатися чоловікам та викликати у них сексуальний потяг, що може розумітися як певна маніпулятивна поведінка. При цьому, як вже було вказано вище, сама жінка «відштовхує» та страшилася власної сексуальності.

На рис. 3.12 представлено сексуальні сценарії у жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою.

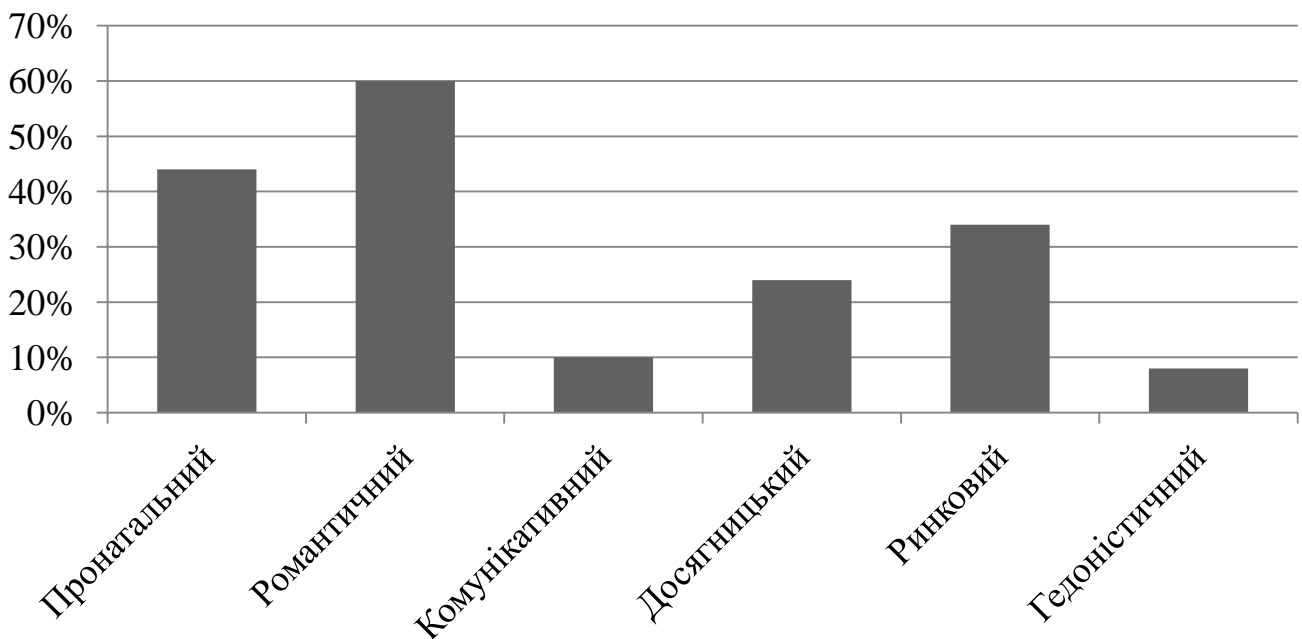

Рис. 3. 12. Сексуальні сценарії у жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою.

Для жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою найбільш властивими виявилися такі сексуальні сценарії, як романтичний, пронатальний і ринковий. Таким чином, можна казати про наявність внутрішнього конфлікту між сімейними цінностями, прагненням до емоційних стосунків та сприйняттям сексу як предмету певного товарообміну. Також цікавим є те, що

комунікативний сексуальний сценарій, який відображає найбільш зріле та відповідальне ставлення до сексу займає передостаннє місце, що відрізняється від загальногрупових даних ($\varphi=3,13$; $p<0,01$) та значущо рідше зустрічається, як було вище показано, за жінок з андрогінною, так і за жінок з континуально-альтернативною ($\varphi=1,98$; $p<0,05$). Крім того, у жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою значущо частіше зустрічається ринковий сценарій за жінок з континуально-альтернативною ($\varphi=3,51$; $p<0,01$) та андрогінною ($\varphi=3,53$; $p<0,01$) структурами. Можна припустити, що сфера сексуальних стосунків є проблемною для жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою.

3.3. Образ ідеального шлюбного партнера у жінок з різною статеворольовою структурою особистості

Виявлені особливості сексуальних сценаріїв та типів гендерної поведінки у жінок з різними типами статеворольової структури передбачають наявність різних варіантів партнерських стосунків та ставлення до чоловіка партнера. Зауважимо, що в нашому дослідженні приймали участь молоді жінки, які ніколи не перебували в шлюбі, але мають досвід близьких стосунків з чоловіками («зустрічалися або зустрічаються»).

В нашому пілотажному дослідженні 154 дівчатам з різними статеворольовими типами було запропоновано оцінити ідеального партнера за структурною статеворольовою шкалою (Кочарян О. С., Фролова Є. В.). Виявилось, що в групах фемінінних та маскулінних дівчат спостерігається комплементарний закон вибору шлюбного партнера, описаний О. Вейнінгером: фемінінні дівчата обирають маскулінних хлопців, а маскулінні дівчата віддають перевагу фемінінним юнакам. Андрогінні дівчата віддають перевагу андрогінним юнакам, що свідчить про вибір на основі спільності та подібності. У дівчат недиференційованого типу не було виявлено переваг у статеворольових уподобаннях.

Для того, виявити особливості статеворольових уподобань в виборі ідеального партнера в жінок з різною статеворольовою структурою нами було визначено кількість виборів маскулінного, фемінінного та андрогінного типу у жінок, недиференційований тип досліджуваними не обирався. Після цього за допомогою коефіцієнту кутового перетворення Фішера виявлено значущість різниці між кількістю виборів. Показники коефіцієнту представлено в Додатку Г. В табл.3.4 представлено узагальнені дані щодо вибору статеворольових якостей ідеального партнера в досліджуваній групі.

Таблиця 3.4

Вибір статеворольових якостей ідеального партнеру жінками з різним типом статеворольової ідентичності

Континуально-альтернативна статеворольова структура у жінок	Андрогінна статеворольова структура у жінок	Континуально-ад'юнктивна статеворольова структура у жінок
Маскулінний шлюбний партнер Фемінінний шлюбний партнер	Андрогінний шлюбний партнер	Маскулінний шлюбний партнер

Для жінок з альтернативною статеворольовою структурою більш характерним є вибір за вираженими монополярними статеворольовими якостями. Такі жінки обирають або маскулінних чоловіків, які володіють традиційно чоловічими якостями – рішучість, сміливість, міцність тощо, або фемінінних чоловіків: чутливих, вразливих, сентиментальних. Можна припустити, що ці результати вказують на наявність категоричності у виборі партнера, або навіть певну ригідність, при якій чоловіки чітко розподіляються на потенційних та тих, які не мають перспектив у подальших стосунках.

Для жінок з андрогінною статеворольовою структурою притаманним є вибір андрогінних чоловіків у якості ідеального партнера, тобто таких, що мають як

фемінінні, так і маскулінні якості. Подібні результати свідчать про те, що такі жінки з одного боку мають більш гнучкі погляди на образ ідеального шлюбного партнера, а з іншого – досить високі вимоги до стосунків та особистісних якостей партнера, в яких повинні бути поєднано інструментальні чоловічі та експресивні жіночі якості.

Для жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою важливою є наявність в партнерові традиційно чоловічих рис. Подібна особливість у виборі шлюбного партнера може бути розціненою як високий рівень вибагливості до потенційного чоловіка та відсутність толерантності до прояву тих чи інших вад, які не вписуються в образ ідеального чоловіка.

Однак подібні висновки мають характер припущення та вимагають подальшого уточнення.

3.3.1 Психосемантична структура образу ідеального шлюбного партнера.

Для того щоб доповнити отримані дані нами було проведено аналіз психосемантичних особливостей образу шлюбного партнера у жінок із різними статеворольовими типами.

Проаналізувавши загальногрупові результати за методом особистісного семантичного диференціалу, було виявлено, що в більшості випадків (75 %) у дівчат образ партнеру є найбільш семантично близький до конструкту «кохання», 17 % найближчим до «партнеру» є конструкт «батько» та у 8 % – конструкт «злість». Таким чином, можна відзначити наявність емоційної напруги стосовно партнерських стосунків у певній частині вибірки, яка потенційно може привести до ускладнених подружніх стосунків [14, 100, 122].

Для того, щоб виявити психосемантичні особливості образу ідеального партнера в жінок з різними моделями статеворольової структури було проаналізовано індивідуальні кореляційні матриці, які відбивали наявність зв'язків конструкту «ідеальний партнер» з конструктами «батько», «дім», «кохання», «секс», «образа», «злість», «суперництво», «образа», «радість», «страх». Аналіз індивідуальних матриць жінок у відповідності до статеворольової моделі дозволив сформулювати узагальнені кореляційні плеяди, які представляють собою найбільш

типові кореляційні зв'язки конструкту «ідеальний партнер» для кожної моделі статевої ролі структури. На рис. 3.13 представлено найбільш типову для жінок з андрогінною статевою ролі структурою кореляційну плеяду образу ідеального партнера.

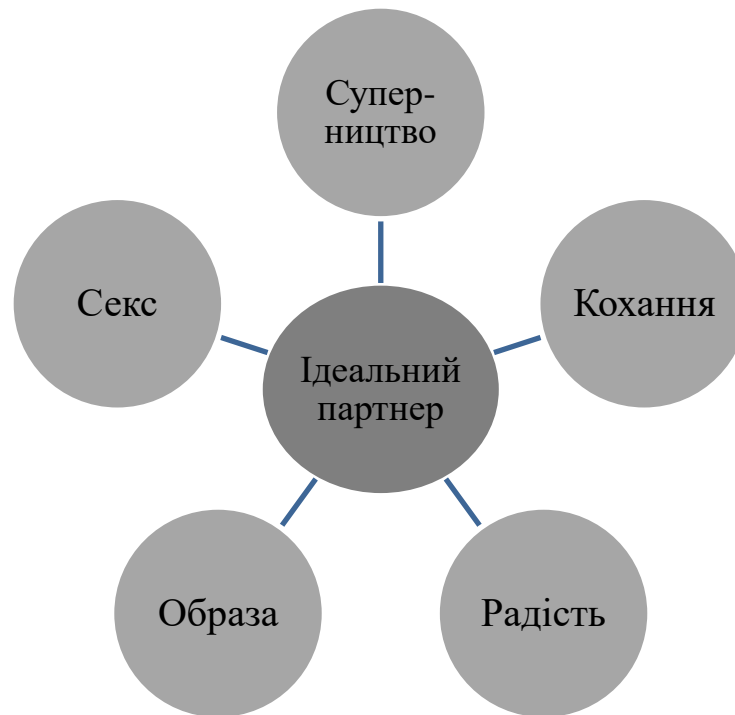

Рис. 3.13. Типова кореляційна плеяда образу ідеального партнера у жінок з андрогінною статевою ролі структурою

Кореляційна плеяда образу ідеального партнера у жінок з андрогінною статевою ролі структурою може бути проінтерпретованою наступним чином. образ ідеального партнеру характеризується емоційною амбівалентністю, про яку свідчать зв'язки з конструктами «кохання», «секс», «радість», які можуть бути зрозумілими як позитивні, та з конструктами «суперництво», «образа», які можуть інтерпретуватися як негативні. Зазначимо, що не зважаючи на те, що для жінок з континуально-альтернативною статевою ролі структурою теж характерна амбівалентність у психосемантичній структурі образу ідеального партнера слід відмітити наступні відмінності. Для жінок з андрогінною статевою ролі структурою є не характерною є прив'язка образу партнера до батьківської фігури.

Це свідчить про подолання інфантильних настанов щодо міжстатевих взаємин та готовність до більш зрілих стосунків з представниками протилежної статі.

Про більший рівень психологічної зрілості також свідчить близькість образу партнера до конструктів «радість» та «секс». Зазначимо, що для жінок з андрогінною статеворольовою структурою характерним є комунікативний сексуальний сценарій, для якого притаманні сексуальна розкутість та уміння будувати партнерські стосунки з чоловіком.

Разом із тим, суб'єктивний образ партнеру в цій групі зберігає суперечливі риси, які можуть негативно впливати на якість стосунків. Наявність близькості до конструкту «суперництво» може бути розглянуте як боротьба за владу в стосунках, що у поєднанні з зв'язком з конструктом «образа» може бути проінтерпретоване як знецінення партнера.

Таким чином, образ ідеального партнера у жінок з андрогінною статеворольовою структурою має наступні риси: емоційна амбівалентність, сексуальна привабливість, суперництво та/або знецінення.

Типова кореляційна плеяда образу ідеального партнера у жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою представлена на рис. 3.14.

Для жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою образ ідеального шлюбного партнера є семантично близьким до конструктів «батько», «дім», «кохання», «образа». Близькість до конструкту «батько» ймовірно свідчить про відсутність психологічної сепарації від батька [142], що характеризує жінку як не досить зрілу, таку яка шукає партнера схожого на батька.

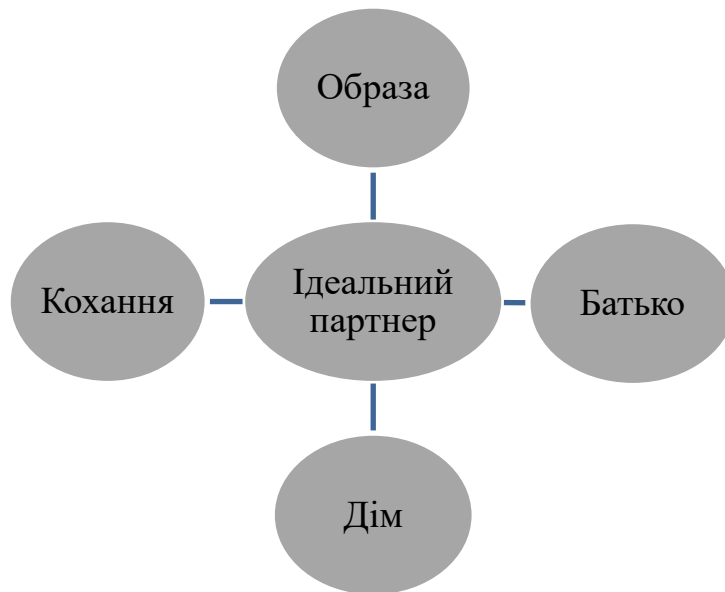

Рис. 3.14. Типова кореляційна плеяда образу ідеального партнера у жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою

Семантичний зв'язок з конструктом «дім» може бути проінтерпретований як орієнтація жінки на створення родини, важливість сімейних стосунків. Слід зазначити, що конструкт «ідеальний шлюбний партнер» має амбівалентне, ніби розщеплене емоційне забарвлення. С одного боку він пов'язаний з конструктом «кохання», що свідчить про вагомий роль романтичних стосунків та теплих почуттів до партнера. Водночас «ідеальний шлюбний партнер» виявився семантично близьким до «образи». Представляється можливим інтерпретувати цей зв'язок враховуючи інший, а саме: конструктів «ідеальний шлюбний партнер» та «батько». Жінка, яка не пройшла психологічної сепарації від батьківської фігури є схильною порівнювати реального партнера з батьком. Дуже часто це порівняння видається не на користь партнерові, в якому повсякчас виявляються недоліки. Крім того, партнер несвідомо може сприйматися, як «агресор», який «викрав» жінку з батьківської родини. Цей архетип часто зустрічається у літературі, казках, оповіданнях тощо, коли чоловік силоміць забирає наречену з батьківського дому, жінка при цьому відчуває багато різних почуттів, серед яких може бути і образа.

Зазначимо, що до семантичної структури образу ідеального партнера в цій групі не увійшов конструкт «секс». Це підтверджує припущення про те, що

сексуальність у жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою має інструментальний характер. Можливо, йдеться про незрілість сфери міжстатевих стосунків, до якої не залучається сексуальність, як глибино-психологічне утворення, а лише реалізується на рівні поведінкових патернів. Таким чином, не зважаючи на демонстрацію сексуальності ці жінки є не зацікавленими у сексуальному боці стосунків з партнером.

Отже, можна виділити декілька тенденцій, які характеризують образ ідеального партнера у жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою, а саме: близькість до батьківської фігури, амбівалентність емоційного ставлення, орієнтація на створення родини

Типова кореляційна плеяда образу ідеального партнера у жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою представлена на рисунку 3.15.

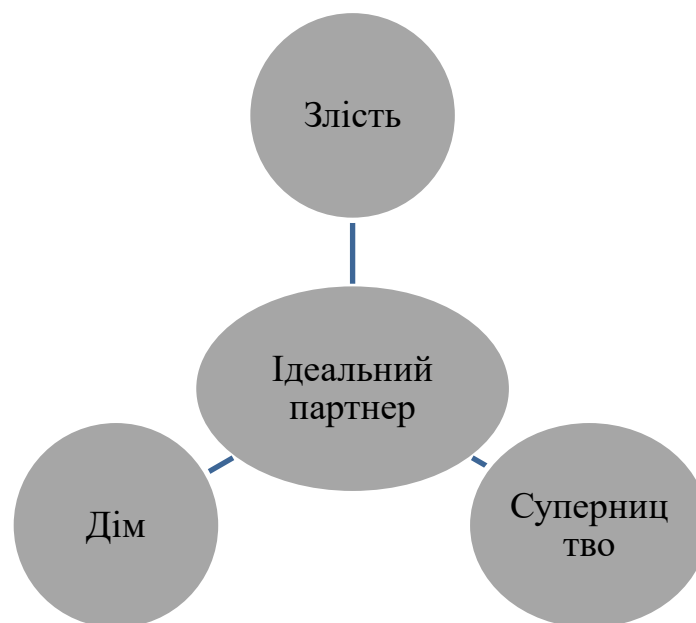

Рис. 3.15. Типова кореляційна плеяда образу ідеального партнера у жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою

Образ ідеального партнеру у жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою пов'язаний з конструктами «дім», «злість» та «суперництво». Подібна психосемантична структура свідчить про наявність негативного емоційного забарвлення образу партнера, який виявляється пов'язаним

з негативними тенденціями. В роботі «Емоційна жіноча травма» Л. Ш. Леонард [69] вказує на те, що злість та суперництво з чоловіками є пов'язаними з негативним життєвим досвідом жінки, який свідчить про те, що чоловіки є такими ж ненадійними, як і її батько. Така жінка починає ідентифікуватися з маскулінним началом, але по-справжньому вона є неспроможною інтегрувати маскулінні аспекти. Таким чином, жінка не має доступу як до власної глибинної фемінінності, так і не інтегрує маскулінність. Жінка знецінює чоловіка, вступає у суперництво, і через це знецінює свою унікальність і фемінінність. Описуючи подібний варіант стосунків з чоловіками автор наводить приклад з американської літератури. Героїня повісті С. Платт «Під скляним ковпаком» Естер Грінвуд характеризується такими стосунками: «Ее отношения с мужчинами – не общение с субъектом, а взгляд на объект, причем с насмешкой...Однако за этой холодной установкой стоит страх быть отверженной» [69, с.90]

В той же час конструкт «ідеальний партнер» є психосемантично близьким до конструкту «дім». Таким чином, конструкт «дім» опосередковано виявляється пов'язаним з негативними тенденціями. Це може бути зрозуміло як ускладнення сфери міжособистісних взаємин. Можна говорити про наявність психологічних проблемних зон в сфері міжособистісного спілкування з партнерами протилежної статі.

3.3.2. Особливості сприйняття чоловіків жінками з різною статевою роллювою структурою особистості.

Для того, щоб визначити особливості сприйняття чоловіків жінками було використано метод вільного сортування об'єктів (Р. Гарднер) та проаналізовано кількість виділених груп об'єктів для жінок із різними типами статевою роллювою структури. Було визначено, що більшу кількість груп виділяли жінки з континуально-альтернативною структурою симптомокомплексу маскулінності/фемінінності, а найменшу кількість – жінки з андрогінною (табл. 3.5).

**Аналіз кількості виділених груп чоловіків у жінок з різними типами
статеворольової структури**

1 група-2 група	1 група – 3 група	2 група –3 група
757,5**	662**	1343**

Примітка: 1 група – жінки з андрогінною структурою; 2 група - жінки з континуально-альтернативною структурою; 3 група – жінки з континуально-ад'юнктивною структурою; ** - $p < 0,01$

Жінки з андрогінною статево-рольовою структурою виділяють найменшу кількість груп. Це може свідчити про те, що вони цілісно оцінюють особистість партнера. Дрібні характеристики партнера не становлять для них цінності та можуть бути проігнорованими заради цілісного образу, який може включати в себе різні якості. Це може бути проінтерпретоване як більш зрілий підхід до оцінки потенційних шлюбних партнерів. Найбільш часто жінки цієї групи виділяли такі чоловічі типи як «ботан», «кар'єрист», «такий, що викликає довіру». Зазначимо, що категорії «ботан» і «кар'єрист» в більшому ступені характеризують чоловіків з боку їх життєвої реалізації. Так, категорія «ботан» описується як група чоловіків, що зацікавлені у пізнанні навколишнього світу, науки тощо. «Кар'єристи» є спрямованими на професійну реалізацію та розвиток власної кар'єри. Можна припустити, що жінки з андрогінною статево-рольовою структурою приділяють багато уваги особистісним та соціальним характеристикам потенційних партнерів.

З іншого боку, жінки з андрогінною статево-рольовою структурою в меншому ступені є зацікавленими у створенні родини, ніж жінки з континуально-альтернативною структурою, що може також обумовлювати відсутність пильної уваги до категоризації потенційних партнерів. Сфера міжстатевих стосунків для жінок з андрогінною статево-рольовою структурою уявляється менш актуальною ніж для жінки з континуально-альтернативною структурою.

Отримані дані свідчать про те, що в свідомості дівчат з континуально-альтернативною структурою наявні більш чіткі й дрібні вимоги до характеристик

шлюбного партнера. Можливо, це свідчить про те, що така вимогливість може слугувати для обґрунтування відмови від стосунків та є реалізацією певних психологічних захистів [44, 84].

Найчастіше жінки цієї групи виділяли наступні чоловічі типи, такі категорії чоловіків як «підозрілий», «красунчик», «добрий», «злий». Як видно, категоризація здійснюється за описовими характеристиками, пов'язаними із зовнішніми якостями та оцінюванням у дихотомічній системі «добрий-злий». На відміну від жінок з андрогінною структурою жінки з цієї групи не приділяють уваги соціальним та більш узагальненим характеристикам чоловіків. Таким чином, не дивлячись на те, що в цій групі виділялася більша кількість груп чоловіків, вони мають більш дрібні характеристики, які не формують цілісного образу чоловіка-партнера.

Як було показано раніше для жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою притаманним є прагнення до реалізації себе у якості привабливої для чоловіків жінки, встановлення близьких партнерських стосунків, створення родини. Вибір шлюбного партнера за цих умов становить для них одну з актуальних проблем, саме тому ці жінки намагаються більш чітко сформулювати образ того молодого чоловіка, який би зміг задовольнити їхні потреби. Можна говорити про наявність когнітивної складності соціальної перцепції чоловіків у жінок з такою структурою, що, вірогідно, пов'язано з зацікавленістю жінок у шлюбних стосунках. Разом з тим, було виявлено інфантильні риси в міжособистісній сфері жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою, які пов'язані з психологічним зв'язком з батьківською фігурою. Наявність багатьох критеріїв оцінки може свідчити про несвідоме бажання знецінити потенційного партнера. Тому, можливо, наявність пильної уваги до різних категорій чоловіків може свідчити про співвіднесення та порівняння їх з батьківською фігурою.

Жінки з континуально-ад'юнктивною структурою визначали середню кількість груп чоловіків при вільному сортуванні об'єктів. Найчастіше в цій групі зустрічалися такі типи, як «ботан», «красунчик», «силач». В цьому випадку виділені категорії можна представити як однобічні характеристики чоловіків, а саме: розумні чоловіки («ботан»), привабливі («красунчик») та такий, який відрізняється фізичною

силою («силач»). Можна припустити наявність розщепленого образу чоловік-партнера, який не може вміщувати в себе одразу декілька позитивних характеристик.

Для того, щоб проаналізувати відмінності у сприйнятті різних типів чоловіків було визначено групи, які однаково часто виділялися жінками з андрогінною, континуально-альтернативною і континуально-ад'юнктивною моделями. Незалежно від моделі статевої ролі всі жінки виділяли наступні групи чоловіків: «мачо», «ботан», «красунчик» (рис. 3.16.).

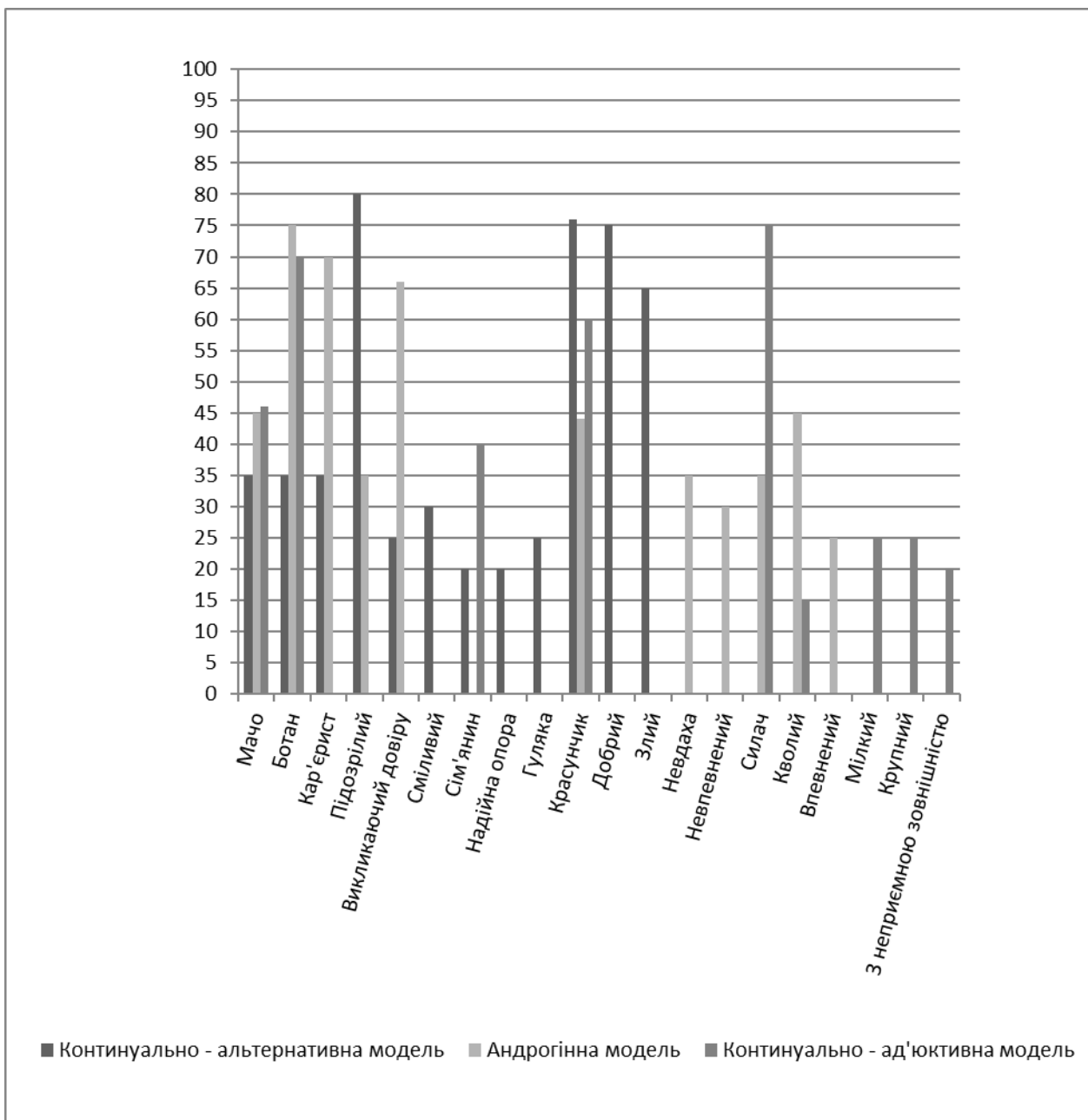

Рис. 3.16. Групи чоловіків у жінок з різними типами статевої ролі

За методом «Кольоровий тест відношень» було виявлене емоційне ставлення до цих груп чоловіків у жінок з різними моделями статевої структури. Виявилося, що в залежності від структури, групи мали різну емоційну забарвленість. Жінки з андрогінною ($\phi=7,20$; $p<0,01$) та континуально-ад'юнктивною ($\phi=4,50$; $p<0,01$) структурами порівняно з жінками з континуально-альтернативною структурою більш позитивно оцінювали групу чоловіків «мачо». У жінок з континуально-альтернативною структурою ця група мала більш негативне забарвлення порівняно з жінками з андрогінною ($\phi=8,60$; $p<0,01$) та континуально-ад'юнктивною ($\phi=6,30$; $p<0,01$) моделями. Графічне відображення емоційної оцінки групи «мачо» представлено на рисунку 3.17.

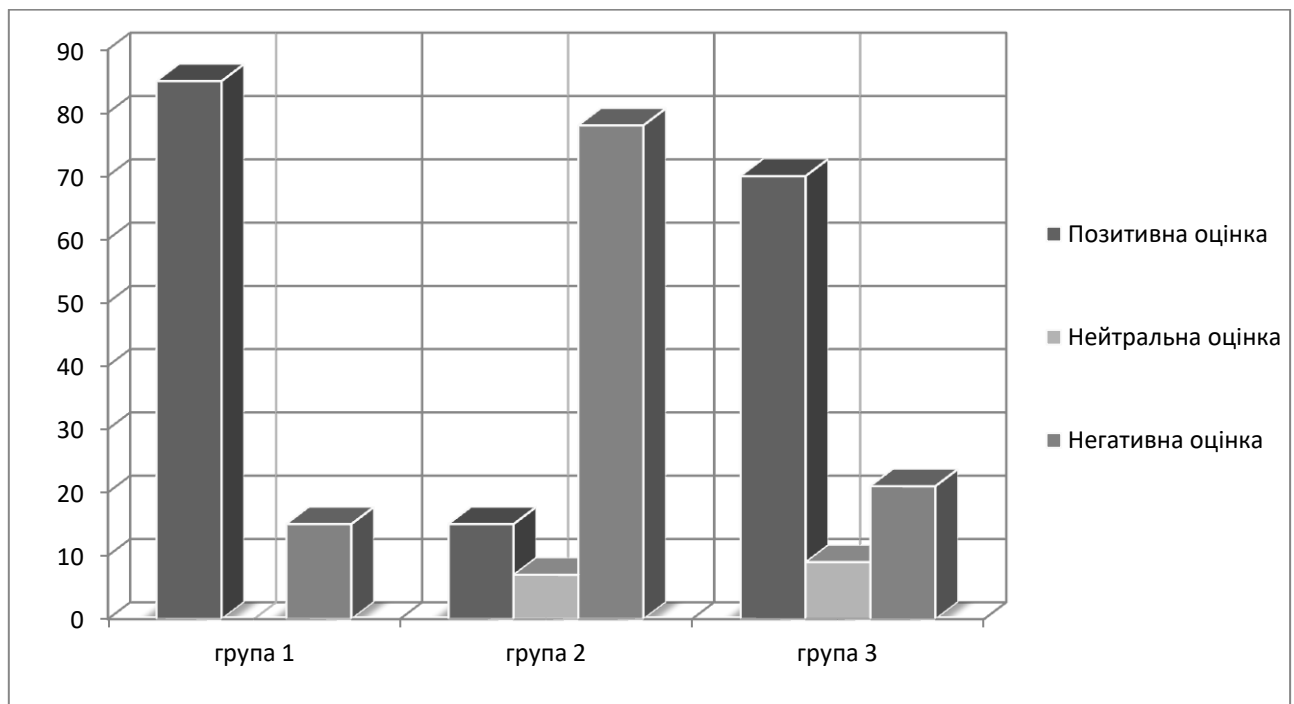

Рис. 3.17. Емоційна оцінка групи «мачо» жінками з різними моделями статевої структури

Примітка: Група 1 – жінки з андрогінною статевою структурою, група 2 – жінки з континуально-альтернативною статевою структурою; група 3 – жінки з континуально-ад'юнктивною статевою структурою

Цей результат може бути розглянутим, як наслідок орієнтації жінок із континуально-альтернативною статевою структурою на створення родини. Чоловік-«мачо», який характеризується як сексуально привабливий, сильний, дещо

авантюрний та брутальний, знаючий собі ціну, не є прикладом зразкового шлюбного партнера. Ймовірно, саме тому, жінки з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою надають негативної емоційної характеристики такому партнерові. Такий чоловік може викликати у жінок почуття небезпеки, пов'язаної з втратою контролю над ситуацією та виникненням психологічної залежності.

Для жінок з іншими моделями статевою рольової структури цей чоловічий тип є привабливим через те, що вони в меншому ступені прагнуть до вступу у шлюб, та розглядають інші види взаємин з чоловіками. Мачо являє собою повний набір стереотипних уявлень про «справжнього чоловіка» і не дивно, що жінки позитивно оцінюють дану групу.

На наступному етапі було проаналізовано емоційне ставлення жінок з різними статевою рольовими структурами до групи, умовно позначеної як «ботан». Група чоловіків під назвою «ботан» була позитивно оціненою жінками з андрогінною моделлю порівняно з жінками з континуально-ад'юнктивною ($\varphi=6,57$; $p<0,01$) та континуально-альтернативною ($\varphi=7,40$; $p<0,01$) структурами. Жінки з континуально-ад'юнктивною структурою негативно оцінювали цю групу чоловіків порівняно з жінками з андрогінною ($\varphi=7,29$; $p<0,01$) та континуально-альтернативною ($\varphi=6,15$; $p<0,01$) структурами. Жінки з континуально-альтернативною структурою більш нейтрально оцінили цю групу чоловіків порівняно з жінками з андрогінною ($\varphi=6,60$; $p<0,01$) та континуально-ад'юнктивною ($\varphi=7,15$; $p<0,01$) структурами.

На рис.3.18 представлено емоційну оцінку групи «ботан».

У нашому суспільстві під стереотипним поняттям «ботан» мають на увазі людину з відчуженим виглядом, нестандартною поведінкою, з дивним несмішним гумором та високим інтелектом, людину, яка більшість свого часу навчається або займається інтелектуальною працею. Чоловік-«ботан» не відповідає традиційним уявленням щодо чоловічої сили та брутальності, але в сучасному соціумі набуває все більшої уваги й популярності через те, що все більше престижних та високооплачуваних спеціальностей асоціюються з категорією «ботан», що особливо стосується сфери високих технологій.

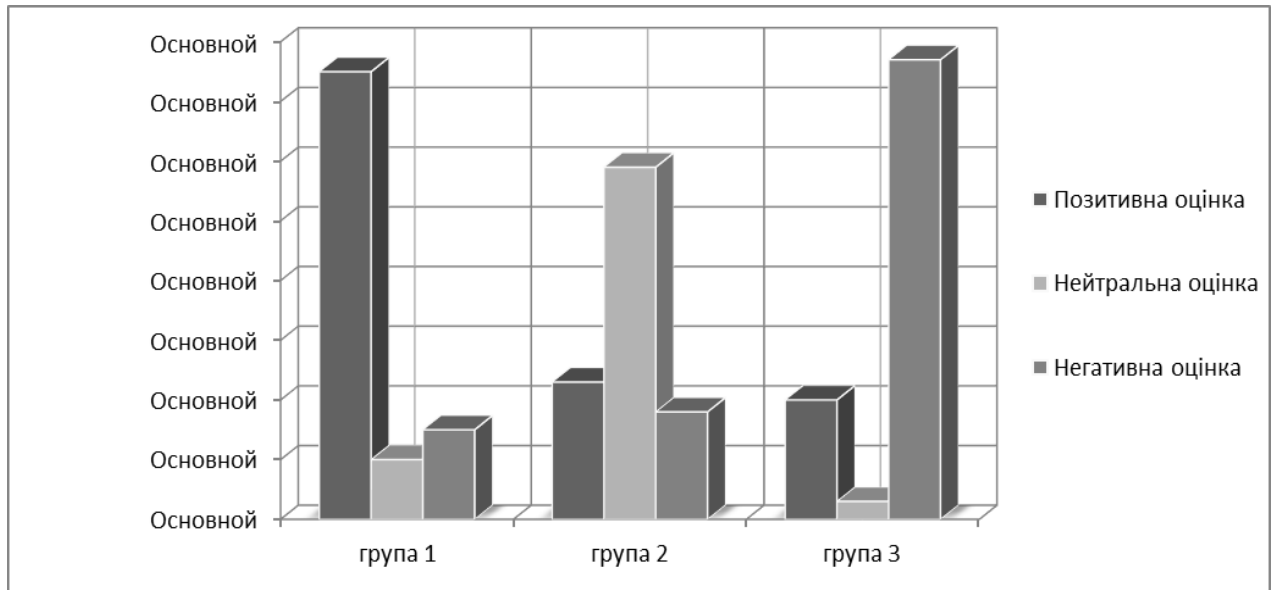

Рис. 3.18. Емоційна оцінка групи «ботан» жінками з різною статевою роллюю структурою

Примітка: Група 1 – жінки з андрогінною статевою роллюю структурою, група 2 – жінки з континуально-альтернативною статевою роллюю структурою; група 3 – жінки з континуально-ад’юнктивною статевою роллюю структурою

У жінок і андрогінною статевою роллюю структурою група «ботан» виявилася позитивно оціненою, це свідчить про більшу незалежність від статево-рольових стереотипів та вміння розглядати партнера як особистість. Відсутність прямих зв’язків між особистісними рисами у таких жінок дозволяє їм передбачувати більше варіантів зв’язків між рисами партнерами. В цьому випадку мова йде про те, що не завжди захопленість власною справою або навчання свідчить про неспроможність чоловіка бути відповідальним та уважним у стосунках з жінкою.

Жінки з континуально-альтернативною статевою роллюю структурою нейтрально оцінили цю групу, оскільки вони є спрямованими на створення сім’ї, а якості, які приписуються цим чоловікам не є визначальними у створенні родини.

Жінки з континуально-ад'юнктивною моделлю негативно оцінили дану групу чоловіків. Можливо це може бути обумовлено з тим, що для цих жінок стосунки з чоловіком є пов'язаними з суперництвом. Для подібного ставлення до партнера характерним є знецінення партнера за його слабкість, в якості якої і розглядається відсутність демонстративної мужності у чоловіків-«ботанів». З іншого боку, відсутність співвіднесення групи «ботан» з соціально-схвалюваним образом чоловіка, теж може позначатися на негативному ставленні до неї жінок цієї групи. Адже, як зазначалося вище, для них важливим є відповідність стереотипам та оцінці зі сторони соціуму.

Більшість жінок позитивно оцінили групу чоловіків під назвою «красунчик» (рис. 3.19.). Це означає, що незалежно від моделі статевої ролі для жінок важливою є зовнішня привабливість шлюбного партнера.

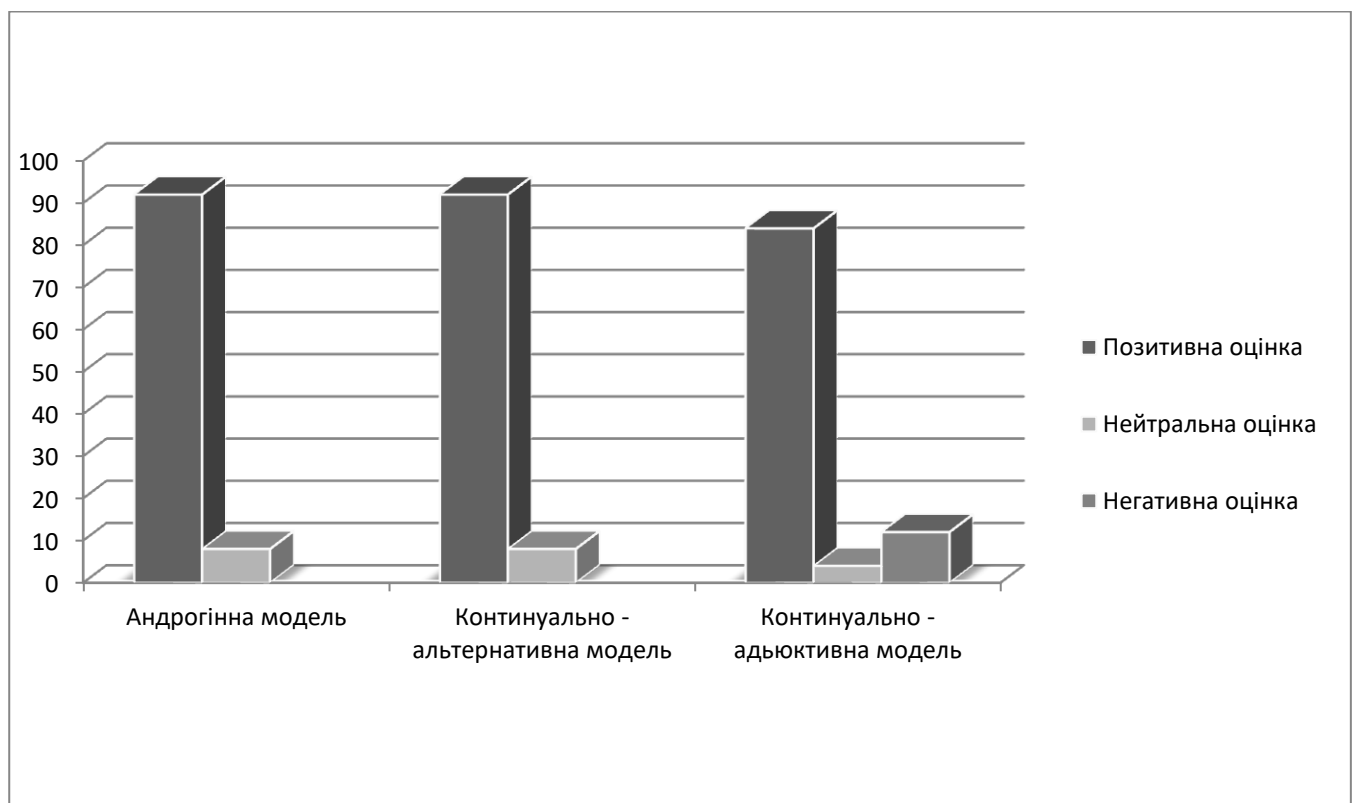

Рис. 3.19. Емоційна оцінка групи «красунчик» жінками з різною статевою рольовою структурою

Примітка: Група 1 – жінки з андрогінною статевою рольовою структурою, група 2 – жінки з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою; група 3 – жінки з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою

Для інтерпретації отриманих результатів треба зауважити на вік досліджуваних, адже, саме в цей час активного розвитку набуває сексуальна сфера жінок, які отримують перший сексуальний досвід, фізична привабливість партнера вбачається як важлива характеристика. Слід відмітити, що тільки серед жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою було виявлено негативні оцінки цього типу. Можливо це пов'язано з тим, що сексуальна сфера цих жінок є проблемною, тому сексуально-привабливі чоловіки активують в них особистісні конфліктні зони, та викликають негативні емоції.

Аналіз емоційної забарвленості груп чоловіків представлений в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Аналіз емоційної забарвленості виділених груп у жінок з андрогінною статевою рольовою структурою

	Позитивна оцінка, %	Негативна оцінка, %	Нейтральна оцінка, %	Значення ф-критерію Фішера при порівнянні кількості позитивних і негативних виборів	Значення ф-критерію Фішера при порівнянні кількості позитивних і нейтральних виборів
Мачо	85	15	-	9,68**	-
Ботан	75	15	10	7,62**	9,23**
Красунчик	92	-	8	-	8,16**
Невдаха	11	89	-	9,1**	-
Кар'єрист	55	-	45	-	1,028
Підозрілий	-	47	53	-	-
Викликаючий довіру	68	-	32	-	4,01**
Невпевнений	15	72	13	8,17**	0,34
Впевнений	90	2	9		10,01**
Силач	35	30	35	0,58	-
Кволий	-	51	49	-	-

Примітка: ** – достовірність відмінностей на рівні $p < 0,01$

За допомогою критерію кругового перетворення Фішера (ϕ) було визначено, що жінки з андрогінною статеворольовою структурою в більшому ступені позитивно оцінюють наступні групи чоловіків: «мачо», «красунчик», «ботан», «викликаючий довіру», «впевнений», а негативно – «невдаха» і «невпевнений». Аналізуючи отримані результати, ми можемо сказати, що при виборі шлюбного партнера жінки будуть вибирати привабливих зовні чоловіків, впевнених, викликаючих довіру та відповідаючих стереотипним образам «ботан» та «мачо». А чоловіків яких можна назвати невдахами та невпевненими, дівчата будуть роздивлятися як тих, які не відповідають позитивному образу партнера. На рис. 3.19 представлено групи чоловіків, які мають або позитивну, або негативну емоційну оцінку.

Рис. 3.19. Позитивні та негативні групи чоловіків у жінок із андрогінною статеворольовою структурою

Примітка: білий колір – позитивна оцінка, чорний – негативна оцінка

Як видно з рис. 3.19, жінки з андрогінною статеворольовою структурою позитивно оцінюють групи чоловіків, які мають різноманітні вади, які стосуються стереотипних образів (ботан, мачо), характеристик поведінки (впевнений, невпевнений, невдаха), зовнішності (красунчик) та тих характеристик, які

виявляються по відношенням до дівчат (викликаючий довіру). Це свідчить про широке коло інтересів жінок і вміння розгледіти в партнерові позитивні риси. Крім того на вибір партнера у жінок з андрогінною моделлю слабо впливають соціальні стереотипи, вони схильні позитивно оцінювати різні групи чоловіків, не розподіляючи їх на дихотомічні класи. Варіативність виборів також може бути зрозумілою як прояв психологічної зрілості.

Аналіз емоційної забарвленості виділених груп у жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою представлено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Аналіз емоційної забарвленості виділених груп у жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою

	Позитивна оцінка, %	Негативна оцінка, %	Нейтральна оцінка, %	Значення ф-критерію Фішера при порівнянні кількості позитивних і негативних виборів	Значення ф-критерію Фішера при порівнянні кількості позитивних і нейтральних виборів
Мачо	15	78	7	5,03**	0,87
Ботан	23	18	59	0,34	2,85**
Сім'янин	100	-	-	-	-
Кар'єрист	50	-	50	0	0
Підозрілий	-	50	50	0	0
Викликаючий довіру	100	-	-	-	-
Красунчик	92	-	8	-	10,64**
Сміливий	100	-	-	-	-
Надійна опора	100	-	-	-	-
Гуляка	-	100	-	-	-
Добрий	100	-	-	-	-
Злий	-	100	-	-	-

Примітка:** – достовірність відмінностей на рівні $p < 0,01$

При оцінці партнера жінки з континуально-альтернативною статевою роллю моделлю найбільш позитивно оцінюють наступні виділені групи чоловіків: «красунчик», «викликаючий довіру», «добрий», «сім'янин», «надійна опора», нейтрально – «ботан», а негативно – «гуляка», «злий», і «мачо». Жінки при виборі шлюбного партнера будуть зосереджувати увагу на якостях чоловіків, які будуть характеризувати їх зі сторони шлюбного партнера, батька, голови сім'ї, як з позитивних (добрий, надійна опора та подібні), так із негативних сторін (злий, гуляка, мачо). А ті якості, які не характеризують чоловіка як шлюбного партнера будуть оцінюватися нейтрально, як не актуальні для дівчат при виборі шлюбного партнера (рис. 3.20.).

Рис.3.20. Позитивні та негативні групи чоловіків у жінок з континуально-альтернативною статевою роллю моделлю

Примітка: білий колір – позитивна оцінка, чорний – негативна оцінка

Слід зазначити, що жінки з континуально-альтернативною статевою роллю моделлю позитивно оцінюють якості чоловіків, які зазвичай приписуються гарним шлюбним партнерам, батькам, а негативно – які не відповідають образу

«голови сім'ї». У жінок цієї групи було виявлено найбільшу кількість виділених груп, але порівняно з жінками з андрогінною статеворольовою структурою, у яких спостерігався розкид думок за групою, у жінок з континуально-альтернативною структурою спостерігається єдність думок (кількість однакових оцінок досягає майже 100 відсотків). Це свідчить про наявність стереотипного сприйняття категорій чоловіків, «чорно-білого» мислення. Таким чином, жінки з континуально-альтернативною статеворольовою структурою і чоловіків сприймають за альтернативними категоріями, не допускаючи варіативність особистісних рис.

При виборі шлюбного партнера жінки з континуально-ад'юктивною моделлю будуть найбільш позитивно оцінювати наступні чоловіків, яких можна віднести до наступних груп: «красунчик», «мачо», «впевнений», а негативно – «ботан», «кволий», «з неприємною зовнішністю» і «невдаха» (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Аналіз емоційної забарвленості виділених груп у жінок з континуально-ад'юктивною статеворольовою структурою

	Позитивна оцінка, %	Негативна оцінка, %	Нейтральна оцінка, %	Значення ф-критерію Фішера при порівнянні кількості позитивних і негативних виборів	Значення ф-критерію Фішера при порівнянні кількості позитивних і нейтральних виборів
Мачо	70	9	21	3,4**	4,66**-
Ботан	20	77	3	5,09**	2,45**
Силач	35	29	36	0.912	0.148
Кволий	-	100	-	-	-
Мілкий	33	37	30	0.594	0.46
Невдаха	12	88	-	12.21**	-
Красунчик	84	12	4	6,02**	7,49*
З неприємною зовнішністю	-	100	-	-	-
Впевнений	90	10	-	13.11**	-

Примітка:** – достовірність відмінностей на рівні $p < 0,01$

Аналізуючи отримані результати (рис. 3.21), ми можемо сказати, що при виборі шлюбного партнера дівчата будуть вибирати привабливих зовні чоловіків, впевнених, та відповідаючих стереотипному образу «мачо». А чоловіків, яких можна назвати невдахами, кволими, з неприємною зовнішністю, та тих, хто буде відповідати стереотипному образу «ботан», дівчата будуть роздивлятися як таких, що не відповідають їхньому образу шлюбного партнера.

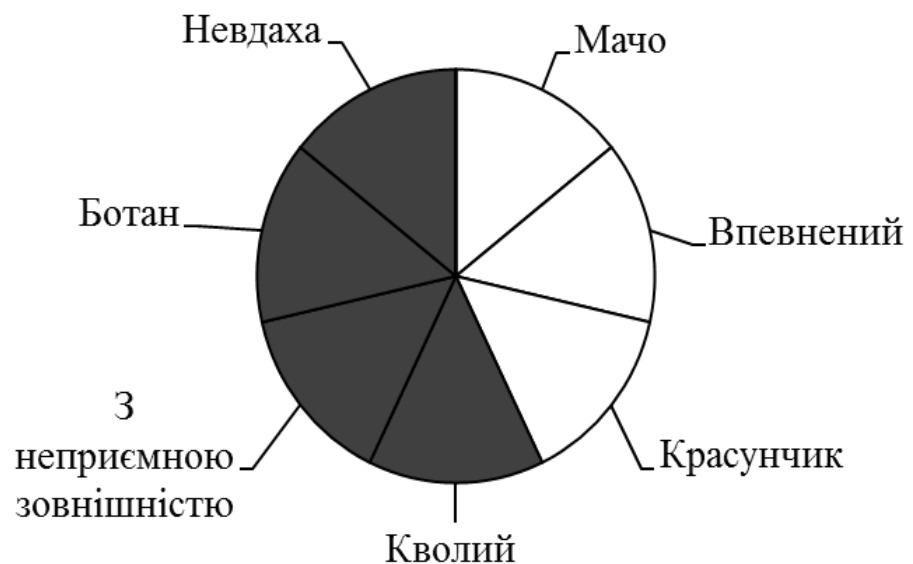

Рис.3.21. Позитивні і негативні групи чоловіків у жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою

Примітка: білий колір – позитивна оцінка, чорний – негативна оцінка

Жінки з континуально-ад'юнктивною моделлю будуть звертати увагу на зовнішність, поведінку чоловіків та на відповідність тим чи іншим соціальним стереотипам. При виборі партнера жінки будуть зосереджувати свою увагу саме на зовнішніх проявах, якостях потенційних шлюбних партнерів. Це пов'язано з тим, що жінки з континуально-ад'юнктивною моделлю симптомокомплексу маскуліності/фемініності у цьому віці не прагнуть виходити заміж, у них

проявляється негативна оцінка чоловіків, певне суперництво. Можливо, визначене негативне ставлення до чоловіків, яке проявляється у виборі груп та їхній емоційній оцінці, є свідомим реалізацією механізму знецінення чоловіків та стосунків з ними. Знецінення є одним зі захисних механізмів, спрямованих на подолання страху перед близькими стосунками.

Для того, щоб виявити особливості шлюбного вибору жінкам було запропоновано за методикою вільного сортування об'єктів (Р. Гарднер) обрати три чоловічі портрети, які вони вважають привабливим (1 етап), а потім вибрати три портрети чоловіків, яких вони б хотіли бачити в ролі шлюбного партнера (2 етап). Групу портретів ідеальних шлюбних партнерів було оцінено за кольоровим тестом відношень (О. М. Еткінд).

У жінок з андрогінною моделлю розклад зображень чоловіків, яких вони вважають привабливими в ієрархію (1 етап) та ранжирування чоловіків, яких вони хотіли бачити поруч в якості чоловіка (2 етап), співпадало на 100%. Також коли жінки присвоювали кольори групі чоловіків, яких вони хотіли бачити в ролі шлюбного партнера, то в 100% випадках колір, який жінки називали найбільш характерним мав позитивну оцінку в основному ранжируванні, а найменш характерним був колір, який мав негативну оцінку. Також треба відмітити, що усіх чоловіків, яких жінки хотіли бачити поруч в якості шлюбного партнера, в подальшому розподілу на групи, було віднесено до груп, які мали позитивну оцінку. Таким чином, у молодих жінок цієї групи спостерігається нормальна ідеалізація шлюбного партнера, який позитивно оцінюється та вважається привабливим.

У жінок з континуально-альтернативною моделлю також спостерігається тенденція до нормальної ідеалізації, але цей показник є кількісно меншим ($\phi=1,93$; $p<0,05$). Деякі з цих жінок розрізняють групи чоловіків, яких вони вважають привабливими та тих чоловіків, яких бачать у ролі шлюбного партнера. А також присвоюють групі чоловіків, яких бачать у ролі шлюбного партнера кольори, які відповідають нейтральній оцінці. Також, усіх чоловіків, яких дівчата хотіли бачити поруч в якості шлюбного партнера, в подальшому розподілу на групи було віднесено до груп, які мали позитивну оцінку. Можливо, що при спілкуванні з

представниками протилежної статі, деякі жінки звертають увагу на зовнішність чоловіка, але при виборі партнера вона не є вирішальним чинником. Тому в деяких випадках образ ідеального молодого чоловіка буде відрізнятися від того, який вважається найбільш привабливим.

У жінок з континуально-ад'юнктивною моделлю спостерігається тенденція до амбівалентного сприйняття образу шлюбного партнера. Переважає відмінність результатів 1 та 2 етапу методики вільного сортування об'єктів ($\varphi=1,92$; $p<0,05$). В більшості випадків склад груп чоловіків, які були привабливими та ті, яких жінки бачили в ролі шлюбного партнера, відрізнялися. Коли дівчата присвоювали кольори групі чоловіків, яких вони хотіли бачити в ролі шлюбного партнера, то в більшості випадках ($\varphi=1,97$; $p<0,05$) колір, який дівчата називали найбільш характерним мав нейтральну або негативну оцінку в основному ранжируванні, а найменш характерним був колір, який мав позитивну оцінку. Також треба відмітити, що усіх чоловіків, яких дівчата хотіли бачити в якості шлюбного партнера, в подальшому розподілу було віднесено до груп, які мали негативну оцінку ($\varphi=2,28$; $p<0,05$). Можливо, це пов'язано з тим, що дівчата не можуть розподілити власні схильності, тому й не знають який партнер їм потрібний. Також, такі результати можуть бути пов'язані з тим, що дівчата з континуально-ад'юнктивною моделлю розглядають чоловіків у ролі шлюбного партнера, як щось, що обмежує їхню свободу, вони оцінюють їх як негативне явище. При цьому чоловіки, які не претендують на роль шлюбного партнера, оцінюються досить позитивно.

3.4. Візуальні репрезентації маскулінності та фемінінності у жінок з різною статевою рольовою структурою особистості

Останніми роками в сучасній психології активно досліджується симптомокомплекс маскулінності/фемінінності, характеристики якого впливають на соматичне, психологічне та соціальне благополуччя жінки [63]. О. С. Кочарян, виступаючи проти соціально-редукційного підходу до аналізу статевою рольових особливостей особистостей, стверджує, що вони не можуть бути зведені до

гендерних норм або соціальних цінностей, а відображають специфічний процес психосексуального розвитку [63]. Психотерапевтична та консультативна практика доводять важливість статевої ролі особистісного простору для гармонійного функціонування жіночої особистості.

Треба зазначити, що як психологічне утворення симптомокомплекс маскулінності/фемінінності має різну модальну організацію. Виявлення модальних репрезентацій зазначеного симптомокомплексу з одного боку є важливим в контексті психокорекційної та психотерапевтичної практики, а, з іншого – дозволяє конструювати статевої ролі особистісний простір, спираючись на феноменологію суб'єктивного досвіду, долаючи обмеження, пов'язані з соціально-обумовленими нормами та уявленнями.

Показано [63], що: 1) візуальні репрезентації «чоловічого» і «жіночого» начал є важливою складовою симптомокомплексу маскулінності/фемінінності та є пов'язаними зі статевої ролі властивостями рівня Я-концепції і поведінкового рівня; 2) візуальні репрезентації чоловічого і жіночого начал у більшості випадків відповідають статевої ролі символіці, яка є прийнятою в культурі. Однозначного зв'язку девіацій статевої ролі символіки і статевої ролі Я-концепції, статевої ролі поведінки у нашому дослідженні не виявлено. 3) значущими параметрами візуальних образів виявилися: ступінь диференційованості, рівень гармонійності (інтегрованості) «чоловічого» та «жіночого», відповідність статевої ролі культурній символіці та емоційний конотат. Саме ці характеристики візуальних образів «чоловічого» і «жіночого» є важливими для практики психологічної корекції та психотерапії статевої ролі сфери особистості методом спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого начал».

Одним з варіантів застосування методу є подальше малювання образів, які було уявлено людиною. Подібна модифікація дозволяє успішно працювати з методом в ситуації групової взаємодії. Учасники можуть давати зворотній емоційний зв'язок один одному з приводу зображених та описаних образів, ділитися

власними фантазіями та асоціаціями. Крім того, малювання дозволяє і самому авторові малюнка у більшому ступені усвідомити зміст уявлених образів.

Під час проведення нашого дослідження нами була використана техніка спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого начал», яка дала нам змогу виявити особливості репрезентацій чоловічого та жіночого образів у різних, виділених нами раніше, групах. Образи чоловічого і жіночого начал можуть розрізнятися кольором, чіткістю, детальністю, віднесеністю (якщо це образ людини) до різного періоду онтогенетичного розвитку тощо [63]. Таких характеристик чоловічих і жіночих образів може бути безліч, що допомагає у створенні складності диференційованості чи простоти.

Відповідно, було виділено три типи: 1) образи, що відповідають статевої ролі символіці; 2) образи з інвертованою (зворотною) статевої ролі символікою; 3) недиференційовані образи [16].

Використовуючи отримані нами за допомогою техніки спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого початків», за допомогою критерію кутового перетворення Фішера, призначеного для зіставлення вибірок за частотою зустрічальності ефекту (у %), був проведений порівняльний аналіз виділених критеріїв між групами. Результати представлено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Порівняльна характеристика критеріїв репрезентації образів «чоловічого» та «жіночого» у жінок з різними статевої ролі структурами (U- критерій Манна-Уїтні)

Критерій	Групи		
	А. – К.-ал.	А. – К.-ад.	К.-ал. – К.-ад.
Диференційоване «жіноче»	2 477,5*	1 552*	1 186**
Диференційоване «чоловіче»	2 456*	1 928	1 462*
Гармонійність стосунків	2 945	1 560*	1 477*
Позитивне ставлення до «чоловічого»	1345**	1470*	2015

Примітка: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$.

А. – андрогінна статеворольова структура; К.-ал. – континуально-альтернативна структура; К.-ад. – континуально-ад'юнктивна структура.

Виходячи з отриманих результатів, що відображено в таблиці, можна спостерігати, що найкраще диференційованим є образ жіночого началу в групі жінок з континуально-альтернативною структурою порівняно з двома іншими групами. Таким чином, можна говорити про те, що у жінок з такою структурою концепція власної жіночності є добре розробленою. Зазначимо, що вище було показано, що для жінок з континуально-альтернативною структурою властивою є життєва настанова, пов'язана з реалізацією себе як сексуально-привабливої жінки у поєднанні з досягницьким сексуальним сценарієм. Нагадаємо, що це дозволило нам зробити висновок про інструментальний характер сексуальності у таких жінок. Вірогідно, антропоморфні жіночі образи, які включають в себе детальні описи зовнішності, одягу, статури є свідченням бажання подобатися чоловікам та грати роль привабливої жінки.

На рис. 3.22 представлено образи «жіночого» у жінок з континуально-альтернативною та андрогінною структурами.

а) континуально-альтернативна модель; б) андрогінна модель

Рис. 3.22 Образи жіночого у жінок:

На рис. 3.22 представлено відмінності в уявленні образу жіночого у жінок з континуально-альтернативною та андрогінною структурами. На обох зображеннях центральним елементом є жінка, яка стоїть спиною до глядача. Але є значимі розбіжності. На рисунку 3.22 (а) можна бачити обличчя жінки, детально намальовані сукню, руки, пейзаж навкруги розмальований різними кольорами. Жінку на рисунку 3.22 (б) промальовано відчутно менше, образ є незавершеним, обличчя не видне, не зображено ніякого фону. Представлені малюнки демонструють більшу диференційованість образу жіночого у жінок з континуально-альтернативною структурою.

На рис. 3.23 представлено образи «чоловічого» та «жіночого», які уявила собі жінка з континуально-альтернативною структурою.

Рис. 3.23. Типові образи чоловічого та жіночого у жінок з континуально-альтернативною структурою.

На малюнку, що належить молодій жінці, яка має континуально-альтернативну структуру, образ жіночого – це дівчина з квіткою, дійсно, є краще диференційованою за зображення чоловічого начала, на якому зображений образ, схожий на Колобка із морквиною, який є менш диференційованим та більш інфантильним аніж жіночий. Малюнок дівчини має багато деталей, які

підкреслюють її жіночність, такі як сережки, намисто, прикраси у волоссі, зачіска та інше. Цікавим є те, що герої малюнків тримають у руках предмети, які відповідають традиційній статевої ролі символіці. Так, дівчинка тримає квітку – традиційний символ жіночності, а колобок – морквину, яка може бути розглянута, як фалічний символ.

При аналізі образу партнера було визначено, що для жінок з континуально-альтернативною структурою характерна наявність великої кількості дрібних вимог до партнера, яка проявилася у найбільшій кількості груп чоловіків, виділених за методом вільного сортування об'єктів. Вірогідно, недиференційованість образу «чоловічого» пов'язана з відсутністю цілісного

образу чоловічого початка є більш диференційованим в групах жінок з андрогінною та континуально-ад'юнктивною структурами. Це може бути обумовлено тим, що для обох груп досліджуваних є характерним високий показник маскулінності, тому, в даному випадку, є більш характерною краща диференційованість образу чоловічого початку. Підтвердженням чого є малюнки жінок з континуально-ад'юнктивною та андрогінною структурами, що зображено на рис. 3.24 та 3.25.

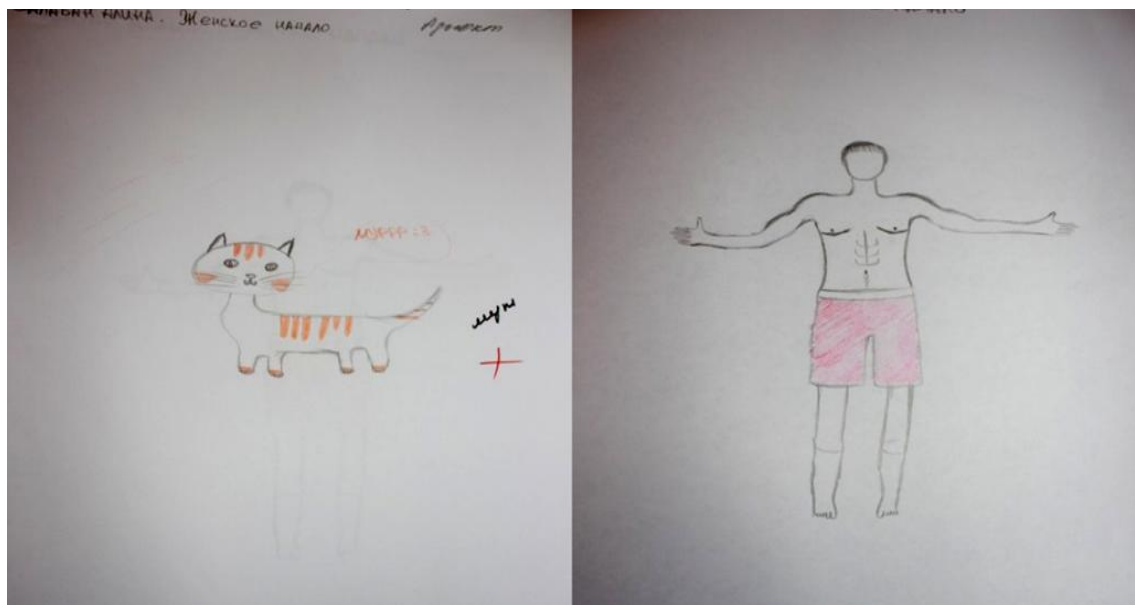

Рис. 3.24. Образи чоловічого та жіночого в групі жінок з континуально-ад'юнктивною структурою

Зі змісту зображення ми бачимо, що образ чоловічого початку є вище диференційованим, так як, в якості образу жіночого зображена тварина, а в образі чоловічого – людина – чоловік, що відповідає, в даному випадку, статеворольовій символіці та є відображенням та підтвердженням отриманих результатів. Чоловік є добре промальованим, чітко зображена його чоловіча спортивна статура. В той же час обличчя не має ніяких рис, окрім зачіски. Можна згадати, що при виділенні груп чоловіків жінки з континуально-ад'юнктивною структурою часто виділяли чоловічий тип «силач», який відповідає наведеному варіанту.

Також більша диференційованість образу «чоловічого» порівняно з образом «жіночого» спостерігається і у жінок з андрогінною структурою. Прикладом можуть бути малюнки представлено на рис. 3.25.

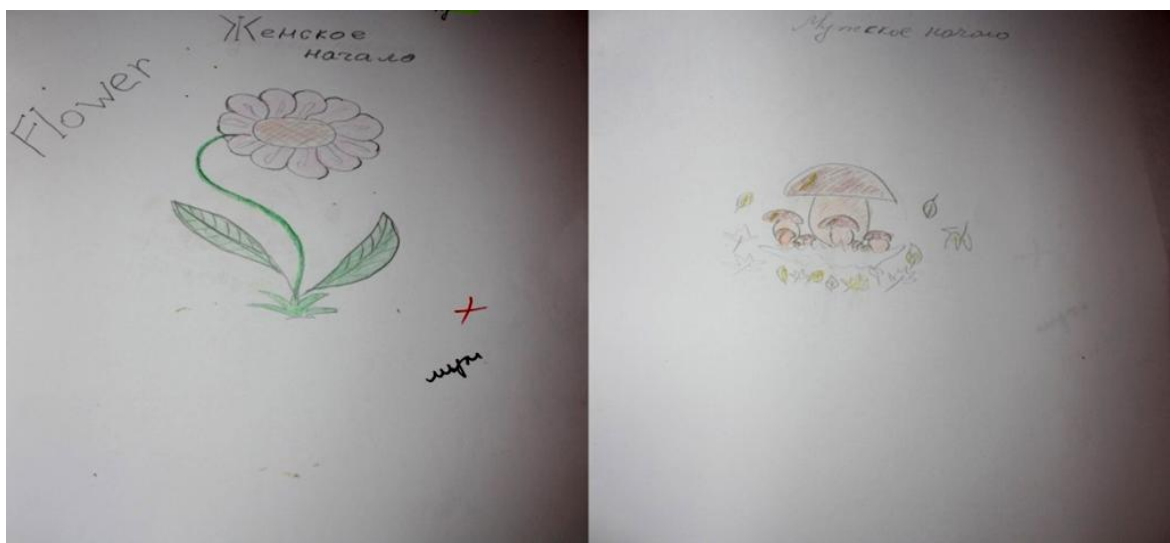

Рис. 3.25. Образи чоловічого та жіночого у жінок з андрогінною структурою

Рис. 3.25 теж є відображенням кращої диференційованості образу чоловічого початку, а, також, наявності позитивних стосунків між ними, адже обидва образи є представниками рослинного світу, що свідчить про гармонійність стосунків між ними. В той же час образ чоловічого відображено цілим сімейством грибів, на відміну від зображення поодинокі квітки в якості образу жіночого начала.

Було визначено, що існують значущі відмінності між антропоморфними та рослинними варіантами зображення «жіночого» у жінок з різною статевою структурою особистості (див. табл.3.10).

Таблиця 3.10

Відмінності у частоті прояву образів жіночого начала у жінок з різною статевою структурою

Показник	Група 1-Група2	Група 1-Група 3	Група2-Група 3
Людина	$\phi = 1,77^*$ (група2)	$\phi = 1,76^*$ (група 1)	$\phi = 2,04^*$ (група 2)
Рослина	$\phi = 1,35$	$\phi = 1,47$	$\phi = 2,58^{**}$ (група 3)

Примітка: група 1 - жінки з андрогінною структурою, група 2 - з континуально-альтернативною структурою, група 3 - з континуально-ад'юнктивною структурою, * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$.

Виходячи з результатів таблиці, за частотою вживаності, у групі жінок з андрогінною структурою найчастіше зустрічається в якості образу жіночого начала зображення людини порівняно з жінками з континуально-ад'юнктивною структурою. У групі жінок з континуально-альтернативною структурою найчастіше зустрічається зображення жіночого начала людиною, а у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою – рослиною. Зображення людини в якості образу жіночого начала може бути обумовлено більшою диференційованістю образу в групі континуально-альтернативних жінок. При цьому образ жіночого начала відповідає загальноприйнятій статевою символіці: на малюнку зображено не просто образ людини, а образ жінки.

На рис. 3.26 представлено образ «жіночого» у жінки з континуально-ад'юнктивною структурою.

Зображення рослини, частіше квітки, яка відповідає статевою символіці, в якості образу жіночого начала у жінок з континуально-ад'юнктивною моделлю може бути обумовлено тим, що у спробі поєднати у власній ідентичності маскуліні та фемініні якості, втрачається спроможність побудування власної гендерної ролі. При цьому можна визначити те, що жінки мають схильність до

власне жіночої статевої ролі (відповідність статеворольовій символіці), однак не можуть визначитися зі змістом цієї ролі та інтегрувати її у свою ідентичність. Тому образ «жіночого» є слабо диференційованим і не досягає рівня антропоморфності, яка притаманна образам жінок з іншими статеворольовими структурами.

Рис. 3.26. Образ жіночого начала у групі жінок з континуально-ад'юнктивною структурою

Для виявлення зв'язку особливостей жіночої реалізації та суб'єктивних репрезентацій візуальних образів досліджувану вибірку було розділено за частотою прояву архетипів на три групи: 1 група – Артеміда, 2 група – Деметра, 3 група – Артеміда-Деметра. За допомогою критерію кутового перетворення Фішера нами був проведений порівняльний аналіз виділених досліджуваних критеріїв суб'єктивних репрезентацій візуальних образів між архетипічними групами. Отримані результати дали змогу прослідкувати, що значущі відмінності між досліджуваними групами відсутні, тобто, суб'єктивні репрезентації не пов'язані з життєвими настановами.

В роботі Н. М. Терещенко було показано, що поведінковий рівень маскулітності/фемінітності, є пов'язаним з особливостями суб'єктивних репрезентацій чоловічого/жіночого у дівчат старшого підліткового віку. Так, фемінітність поведінкового рівня обумовлює позитивне ставлення до образів чоловічого та жіночого начал та гармонійність стосунків між ними. Поєднання маскулітності та фемінітності на поведінковому рівні виявилось пов'язаними з негативним ставленням до образу чоловічого начала.

Зазначимо, що в описаному дослідженні маскулінна та фемінінна поведінка визначалася за традиційними гендерними стереотипами. В нашому дослідженні життєві настанови являли собою декілька різних варіантів жіночих життєвих сценаріїв, які, вірогідно, є опосередкованими різними статеворольовими чинниками, і прямо не пов'язаними з рівнем суб'єктивних репрезентацій симптомокомплексу маскулінності/фемінінності. З іншого боку, життєві настанови являють собою певні декларативні, свідомі конструкти, в той час, як імагінальні образи містять в собі неусвідомлені, невербальні аспекти статеворольової ідентичності. Вірогідно, що невідповідність між декларативними настановами та внутрішньо-психологічними аспектами статеворольової ідентичності і було визначено, як відсутність значущих зв'язків між ними.

Зазначимо, що метод спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого начал» несе не лише діагностичну, але й корекційну цінність. Нами [120] був описаний досвід групової роботи з імагінальними образами. Групова робота з образами «чоловічого» і «жіночого» має декілька етапів:

1. *Уявлення образів.* Учасникам групи пропонується прийняти участь у психологічній роботі з власною статеворольовою ідентичністю, а саме: з внутрішніми «чоловіком» і «жінкою», які відтворено у їхній статеворольовій самосвідомості, особливостях поведінки та партнерських стосунків. Учасникам дається стандартна інструкція до методу спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого начал»: Потім така ж процедура проводиться для актуалізації чоловічого начала. В інструкції вказується, що образ може не виникнути. У цьому випадку не потрібно його свідомо будувати. Учасників просять звернути увагу на взаємини чоловічого і жіночого начал: чи готові вони говорити один з одним, чи посміхаються вони один одному, чи беруть вони один одного за руки і тощо, чи, навпроти, вони є ізольованими і не вступають один з одним у контакт. Це характеризує позитивність/гармонійність стосунків між «чоловічим» і «жіночим».

2. *Малювання образів.* На другому етапі учасникам пропонується намалювати уявлені образи. Для цього можуть бути використано олівці, фарби, фломастери.

Порядок зображення, розміщення на папері можуть бути вільними. На цьому етапі учасники можуть скаржитись на невміння малювання, на відсутність натхнення тощо. Необхідно пояснити, що якість зображення не має великого значення, що в учасників буде можливість пояснити малюнок. Зазначимо, що в переважній кількості випадків учасники виконують це завдання з цікавістю.

3. *Представлення малюнку.* Учасники повертаються в коло з готовими малюнками. Ведучий групи пропонує у вільному порядку, за бажанням, представляти групі свої малюнки. Опис малюнка повинен включати такі пункти як: 1) відчуття автора у момент уявлення образів, легкість або труднощі у їх уявленні; 2) почуття до жіночого та чоловічого начал; 3) характеристику взаємодії образів (гармонійність або конфліктність); 4) відчуття у момент малювання; 5) коментарі до малюнка. Ведучий слідкує за емоційними реакціями автора малюнку та групи, відмічає почуття, які виникають у автора під час представлення. У той час, коли автор представляє власний малюнок учасники ознайомлюються з ним. Малюнок може передаватися по колу або знаходитися у центрі кола в залежності від обсягу групи.

4. *Обговорення малюнку.* Учасники групи дають зворотній зв'язок автору з приводу його образів. На етапі обговорення малюнку ведучий повинен заохочувати учасників ділитися власними емоціями та почуттями під час зворотного зв'язку, можливі асоціації та фантазії. Бажано уникати прямих інтерпретацій та інструкцій автору малюнка, які можуть негативно відобразитись на атмосфері довіри та психологічно травмувати його. Ведучий дає зворотній зв'язок останнім.

5. *Зворотній зв'язок автора малюнка.* Коли всі учасники та ведучий групи висловили свої реакції на малюнок, автор дає власний зворотній зв'язок щодо емоцій та почуттів, які виникли у нього під час обговорення. Важливим є усвідомлення паралелей між образами та особливостями самоусвідомлення, партнерських стосунків, реалізації власної жіночності/мужності. Після закінчення останнього етапу група переходить до наступного малюнка.

Зазначимо, що метод спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого начал» може застосовуватися як окремий та самодостатній, або

передувати подальшій глибинній проробці отриманого матеріалу. Зазвичай можуть виникнути теми, пов'язані з труднощами реалізації власної жіночої/чоловічої статевої ролі, ускладнення в стосунках з протилежною статтю та інші.

3.5. Статеворольові чинники забезпечення якості особистісного функціонування в партнерських стосунках у жінок з різною статоворольовою структурою особистості

3.5.1 Особистісна зрілість у жінок з різною статоворольовою структурою особистості. Побудування власної жіночої ідентичності являє собою складний процес, який включає в себе асиміляцію особистісного досвіду, ідеальних образів, культурних і соціальних стандартів поведінки тощо [63]. Формування ідентичності молодої жінки в сучасному суспільстві є значно ускладненим [43, 76]. Поряд з особистісними внутрішніми конфліктами жінка стикається і з конфліктністю жіночих соціальних ролей [71, 83, 97]. Традиційна жіноча роль часто суперечить цінностям самореалізації, самоактуалізації, соціальної успішності тощо [131, 132]. З іншого боку, міжособистісні стосунки вимагають типово «жіночих» форм поведінки, які можуть бути відкинутими у зв'язку з активною соціальною позицією жінки. Ці протиріччя посилюють існуючі внутрішньоособистісні конфлікти і перешкоджають формуванню зрілої жіночої ідентичності.

У психології статі традиційно зрілість та її взаємозв'язок зі статоворольовими властивостями особистості розглядалася в контексті типологічних характеристик статоворольової ідентичності, а саме: в контексті теорії андрогінії [63]. Андрогінність – поєднання високо розвинених маскулінних і фемінінних властивостей особистості представляється як найбільш соціально-психологічно адаптивний статоворольовий тип. Фактично, при аналізі статоворольових властивостей враховується рівень вираженості статоворольових властивостей і поєднання цих рівнів між собою, а модель зв'язку статоворольових властивостей й досі залишалася за рамками спеціальних досліджень.

Функціонування жінки в партнерських стосунках забезпечується психологічною зрілістю [47, 67], пов'язаної з самоактуалізацією і соціально-психологічною адаптацією. Адже лише особистісно зріла жінка може будувати партнерські стосунки, виходячи не з інфантильних та/або невротичних комплексів, а з принципу повного-особистісного функціонування та саморозкриття у стосунках [45, 72]. Вік ранньої дорослості характеризують цілий ряд феноменів, які тим або іншим чином є пов'язаними з формуванням особистісної зрілості [35, 51, 99, 109]. Статеворольова ідентичність є одним з найважливіших чинників формування особистісної зрілості [27, 34].

Для порівняння показників особистісної зрілості між групами жінок був використаний Н - критерій Краскала-Уолліса (табл. 3.11.)

Таблиця 3.11

Порівняння груп за показниками особистісної зрілості

	Хі-квадрат	Середній ранг		
		Група 1	Група 2	Група 3
Зрілість СБДО	6,774*	91,44	115,95	105,21
Зрілість АОЗО	7,700*	111,23	102,82	83,64
Відповідальність	19,668**	117,95	80,74	118,24
Децентрація	15,267**	123,97	94,75	86,87
Глибинність переживань	20,554**	125,56	83,24	102,32
Життєва філософія	23,403**	126,86	97,54	77,95
Толерантність	8,211*	118,50	97,29	91,56
Автономність	18,340**	114,56	112,2	74,52
Контактність	16,044**	124,80	90,15	92,73
Самосприйняття	16,203**	124,91	89,96	92,86
Креативність	39,065**	130,23	72,85	111,16
Синергія	11,894**	86,21	116,54	112,54

Примітка: Група 1 – андрогінна статоворольова структура, Група 2 – континуально-альтернативна статоворольова структура, Група 3 – континуально-ад'юнктивна статоворольова структура, * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Таким чином, існують значущі відмінності за усіма показниками особистісної зрілості між жінками з різною статевою рольовою структурою особистості.

За шкалою зрілості СБДО більш високий показник мають жінки з континуально-альтернативною моделлю порівняно з андрогінною ($U=2363,5$, $p<0,05$). Зазначимо, що шкала зрілості в даній методиці здебільшого відображає емоційну дорослість, яка пов'язана зі спокоєм, відсутністю зайвих ілюзій, певною втомленістю від життя. Англійська назва цієї шкали звучить як «Aging» (Ag), яке окрім значення «зрілість», «визрівання», ще має значення «старіння». Таким чином, можна припустити, що жінки з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою є найстаршими за своїм психологічним віком серед жінок даної вибірки.

За показником зрілості аутоаналітичного опитувальника зрілості особистості В.О. Ананьєва жінки з андрогінною структурою переважають жінок із континуально-ад'юнктивною ($U=1447,5$; $p<0,05$). Зазначимо, що в цьому опитувальнику оцінюється сприйняття таких цінностей як свобода, кохання, добро, совість тощо. Більш високі бали отримують за умови погодження з твердженнями, які пов'язані з прийняттям цих цінностей. Можна припустити, що в даному опитувальнику велику роль відіграє фактор соціальної бажаності.

За показником *відповідальності* андрогінні жінки переважають континуально-альтернативних ($U=1956,5$; $p<0,01$) та не відрізняються від континуально-ад'юнктивних, які теж є більш відповідальними за континуально-альтернативних ($U=1260$; $p<0,01$). Також андрогінні жінки мають більш високі показники за *децентрацією*, яка пов'язана зі здатністю зберегти власний погляд на оточуючий світ, ніж жінки з континуально-альтернативною ($U=2136$; $p<0,01$) та континуально-ад'юнктивною ($U=1342$; $p<0,01$) моделями, та за *глибинністю переживань* ($U=1850$; $p<0,01$, $U=1502$; $p<0,05$, відповідно). Така ж тенденція зберігається стосовно показників *життєвої філософії*, пов'язаної з життєвими принципами ($U=2190$, $p<0,01$, $U=1060$; $p<0,01$, відповідно), при цьому континуально-альтернативні жінки мають вищий показник за континуально-ад'юнктивних ($U=1562$; $p<0,05$), *толерантності* ($U=2456$; $p<0,05$, $U=1454$; $p<0,01$, відповідно). Важливим, з оглядом на спрямованість нашого дослідження є те, що андрогінні жінки мають найвищі

показники *контактності*, які пов'язані зі здатністю до встановлення емоційно близьких стосунків ($U=2165$; $p<0,01$, $U=1247$, $p<0,01$, відповідно). Крім того, андрогінні жінки мають найвищі показники *самоприйняття* ($U=2166$; $p<0,01$, $U=1238$, $p<0,01$, відповідно), *креативності* ($U=1407$; $p<0,01$, $U=1577$; $p<0,05$, відповідно),

Разом із тим, андрогінні жінки мають найнижчі показники за *синергією* порівняно з континуально-альтернативними жінками ($U=2186$; $p<0,01$) та континуально-ад'юнктивними ($U=1464$, $p<0,05$), яка відображає рівень психологічної культури. Жінки з континуально-альтернативною та континуально-ад'юнктивною моделями не відрізняються між собою. Найнижчі показники за *автономністю* мають континуально-ад'юнктивні жінки порівняно і андрогінними ($U=1215$; $p<0,01$) та континуально-альтернативними ($U=1236$; $p<0,01$).

Таким чином за більшістю показників особистісної зрілості переважають жінки з андрогінною моделлю статевої ролі, однак за показником зрілості СБДО та показником синергії вони мають найнижчі показники. Можна припустити наявність різних варіантів особистісної зрілості, які характеризують ту чи іншу статевою рольову модель.

Було факторізовано простір ознак, до якого увійшли показники за шкалами опитувальника особистісної зрілості, за шкалою зрілості СМДО, показник диференційованості гендерної ідентичності МВГІ. Результати представлено в таблиці 3.12.

Як видно з табл. 3.8 в результаті факторизації було виділено 5 факторів. Сумарна дисперсія становить %.

Типи особистісної зрілості у жінок

	1. Творчий підхід до життя	2. Конформ -ність	3. Відпові- дальність	4. Само- усвідомле ння	5. Диферен- ційована ідентич- ність
Гендерна ідентичність	-0,078	0,036	0,177	0,153	0,809
Зрілість	-0,159	0,177	0,323	0,480	0,459
Соціальна бажаність	0,232	0,792	-0,099	-0,151	0,136
Відповідальність	-0,033	0,028	0,752	0,123	-0,123
Децентрація	0,273	-0,713	-0,289	-0,102	0,127
Глибина переживань	0,437	0,089	-0,277	-0,654	-0,054
Життєва філософія	0,717	-0,047	0,125	0,114	-0,057
Толерантність	0,406	0,445	0,237	0,104	0,327
Автономність	0,191	0,127	-0,735	-0,094	0,550
Контактність	0,860	-0,054	-0,089	0,035	-0,024
Самоприйняття	,144	0,144	0,165	0,074	0,084
Креативність	0,597	0,140	-0,009	0,134	0,058
Синергія	0,060	0,036	0,180	0,799	0,156
% дисперсії	23%	14%	10%	9,4%	8, 2%

Примітка: напівжирним шрифтом відмічено коефіцієнти, які мають значуще навантаження.

У перший фактор (23% загальної дисперсії), названий нами «Творчий підхід до життя», зі значущими навантаженнями увійшли наступні шкали опитувальника Особистісної зрілості: глибина переживань, що характеризується широкими

життєвими інтересами, життєва філософія, що відповідає за наявність життєвих принципів і вміння встановлювати гармонійні стосунки з навколишнім світом, толерантність, пов'язана з відмовою від домінування над іншими людьми, контактність – здатність до саморозкриття в близьких контактах, креативність, як здатність реалізовувати власний потенціал. Подібний тип особистісної зрілості включає в себе основні риси, характерні для самореалізації молодої жінки, для якої першочергове значення має взаємодія з навколишнім світом. Однією з форм цієї взаємодії є інтимно-особистісне спілкування.

Другий біполярний фактор (14% загальної дисперсії), «Конформність», на одному полюсі склали показники соціальної бажаності і толерантності, а на іншому – децентрація, однією з характеристик якої є вміння зберігати власну точку зору, залишатися самим собою при контакті з оточуючими. Таким чином, даний тип особистісної зрілості пов'язаний з бажанням догодити оточуючим, йдучи на жертву власною ідентичністю.

Третій фактор (10% загальної дисперсії) «Відповідальність» є також біполярним. На різних полюсах фактору виявилися відповідальність (що розуміється як усвідомлення зв'язку між вчинком і його наслідками, як здатність брати на себе відповідальність за власне життя і починання) і автономність (збереження автентичності, довіру до себе, відстоювання власних поглядів). Наявність відповідальності без автономності може бути зрозуміле як нехтування власними бажаннями заради певних цілей, вміння жертвувати власними інтересами для досягнення важливих завдань.

Четвертий біполярний фактор (9,4% загальної дисперсії) «Самоусвідомлення» склали показник шкали «зрілість» за СМДО і синергія (ООЗ), що відповідає за самодостатність і відображає високий рівень психологічної культури. Крім того, в даний фактор з протилежним знаком увійшов показник глибини переживань. Відзначимо, що шкала «зрілість» СМДО здебільшого є спрямованою на діагностику емоційної зрілості. Звісно ж, що поєднання показників, представлених в даному факторі може бути зрозуміле як концентрація на власних переживаннях, рефлексія, високий рівень самосвідомості.

П'ятий фактор (8,2% загальної дисперсії) «Диференційована ідентичність» включає в себе показники диференційованості гендерної ідентичності, шкали «зрілості» СМДО і автономності. Можна говорити про те, що цей тип зрілості свідчить про досить високий ступінь розробленості гендерної ідентичності, що дозволяє мати стабільні погляди на життя, відчуття автентичності, зрілу емоційність.

Таким чином, найбільш різнобічною, такою, що найбільшою мірою відповідає уявленням щодо особистості, яка повноцінно функціонує і само актуалізується, є тип особистісної зрілості «Творчий підхід до життя». Слід зазначити, що зміст цього типу відповідає життєвим цінностям молодих жінок. Типи «Конформність», «Відповідальність», «Самоусвідомлення» характеризує окремі аспекти життєвого функціонування. Тип «Диференційована ідентичність» пов'язаний зі стабільною гендерною ідентичністю.

Виокремлені типи було збережено як змінні і кожній досліджуваній було присвоєно показник за новою змінною. Було проведено порівняння рівня вираженості типів зрілості між групами досліджуваних. Результати представлено в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Відмінності в рівні вираженості типів особистісної зрілості у жінок з різною статевою роллю (t - критерій Стюдента)

Групи	1. Творчий підхід до життя	2. Конформ- ність	3. Відпові- дальність	4. Само- усвідомле- ння	5. Диферен- ційована ідентич- ність
1 – 2	3,24**	-0,56	2,56*	-0,34	1,47
1-3	3,27**	1,22	1,09	0,65	2,45*

Примітка: Група 1 – андрогінна статевою роллю структура, Група 2 – континуально-альтернативна статевою роллю структура, Група 3 - континуально-ад'юнктивна статевою роллю структура, * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Найбільш вираженим тип особистісної зрілості «Творчий підхід до життя» виявився у жінок з андрогінною моделлю організації статевої ролі простору. Жінки, у яких статевої ролі утворення є незалежними один від одного, мають найбільш складний тип особистісної зрілості.

Крім того, жінки з андрогінною структурою відрізняються від жінок з континуально-альтернативною структурою рівнем типу «відповідальність». Ймовірно, це пов'язано з тим, що для жінок з континуально-альтернативною структурою більш характерною є наявність інфантильних рис, пов'язаних зі страхом брати на себе відповідальність і небажанням відмовлятися від власних бажань.

Жінки з андрогінною структурою мають більш високий рівень типу «Диференційована ідентичність», ніж жінки з континуально-ад'юнктивною структурою. Цікаво, що з цього типу не було виявлено відмінностей з підгрупою з континуально-альтернативною структурою. Звісно ж, що у жінок з континуально-альтернативною структурою досить стабільними є уявлення про себе і власну статевою роль. У той час як жінки з континуально-ад'юнктивною структурою, у яких статевої ролі утворення як би «злипаються» між собою, відчувають труднощі в визначенні гендерної ідентичності («хто я?», «Яка я жінка?»).

Відзначимо, що між групами жінок з континуально-альтернативною і континуально-ад'юнктивною структурами не було встановлено значущих відмінностей.

3.5.2 Самоактуалізація у жінок із різною статевої ролі структурою особистості.

Роль та місце жінки у сучасному суспільстві суттєво трансформуються [135]. Кар'єрна та соціальна реалізація жінки набуває більшого значення і подекуди приходиться у протиріччя з традиційно жіночими ролями, пов'язаними з партнерськими стосунками, родиною та материнством [29, 30, 129, 135]. Подвійні стандарти, коли в особистісному спілкуванні від жінки вимагають наслідування жіночих якостей (чутливості, м'якості, поступливості), а на роботі – чоловічих, таких як наполегливість, жорсткість, стриманість тощо, викликає внутрішнє

напруження та психологічне перевантаження [131]. Таким чином, соціально-психологічна адаптація та самореалізація жінки може вважатися утрудненою.

Існують дані [34] про те, що жінки мають нижчий рівень кар'єрних домагань у межах об'єктивних компонентів кар'єри (статус, посада, заробітна плата) та здебільшого є орієнтованими на суб'єктивний компонент. Тому оцінка жіночих досягнень порівняно з чоловічими може бути нижчою, адже оцінити об'єктивні параметри досягнень значно легше за суб'єктивні. В цілому ж відповідність статевої ролі стереотипам жінок негативно корелюють з їхніми кар'єрними домаганнями, в той час як у чоловіків навпаки – позитивно.

В літературі представлено різні теоретичні уявлення щодо змісту поняття самореалізації [12, 15, 96, 114], але існують вказівки на те, що поняття «самоактуалізації» в найбільшому ступені відповідає реалізації маскулінних цінностей, таких як незалежність, самодостатність, автономність та свобода. Вірогідно, що успішність процесу самоактуалізації жінки буде пов'язаною з рівнем розвиненості її маскулінних особистісних якостей. Саме тому, можна припустити, що співвідношення статевої ролі якостей в особистості жінки впливає на рівень її самоактуалізації.

Нами було порівняно показники самоактуалізації у жінок досліджуваної вибірки. Результати представлено в табл. 3.14.

Значущі відмінності за показниками самоактуалізації було визначено лише за декількома показниками. Так, гнучкість поведінки має більший високий рівень у жінок з андрогінною структурою порівняно з континуально-ад'юнктивною. Цей результат відображає незалежність статевої ролі утворень, яка характеризує андрогінну модель. Така незалежність дозволяє проявляти гнучкість поведінки в більшому ступені, ніж при наявності прямої залежності між статевою роллю особистісними утвореннями, які властиві континуально-ад'юнктивній моделі.

Найнижчі показники самоприйняття мають жінки з континуально-ад'юнктивною структурою, що ймовірно свідчить про те, що намагаючись відповідати різноспрямованим вимогам суспільства до жіночої гендерної ролі, такі жінки втрачають самоприйняття, яке базується на стабільній ідентичності.

**Порівняння за показниками самоактуалізації жінок з різними
статеворольовими структурами
(U критерій Манна-Уїтні)**

Групи / Показники	Андрогінні- континуально- альтернативні	Андрогінні – континуально- ад'юнктивні	Континуально- альтернативні – континуально- ад'юнктивні
Гнучкість поведінки	2964	1343** (андрогінна)	2978
Самоприйняття	2 815	1347** (андрогінна)	1238**(континуально- альтернативна)
Прийняття агресії	2513*(андрогінна)	2 006	1799

Примітка: ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$. В дужках вказана структура, яка має більш високі показники соціально-психологічної адаптації.

Показник прийняття агресії має більш високий рівень вираженості у жінок з андрогінною структурою порівняно з жінками, які мають континуально-альтернативну структуру. Вірогідно, це може бути пояснено гнучкістю поведінки, яка дозволяє приймати негативні емоції.

Таким чином, більшість показників самоактуалізації значущо не відрізняються у жінок з різними моделями. Разом із тим, виявлені відмінності ставлять питання про різну статоворольову регуляцію самоактуалізації у жінок.

На основі результатів застосування кореляційного аналізу (див. Додаток Д) було побудовано кореляційні плеяди, які відображають особливості зв'язків між утвореннями маскулінності і фемінінності та рівнями самоактуалізації за окремими шкалами. На рисунку 3.27 представлено кореляційну плеяду, яка представляє загально-групові результати та включає в себе значущі кореляції.

Фемінінні утворення є негативно пов'язаними з різними аспектами самоактуалізації. Так, зі запропонованих у тесті 14 показників – 6 із негативним знаком увійшли до кореляційної плеяди.

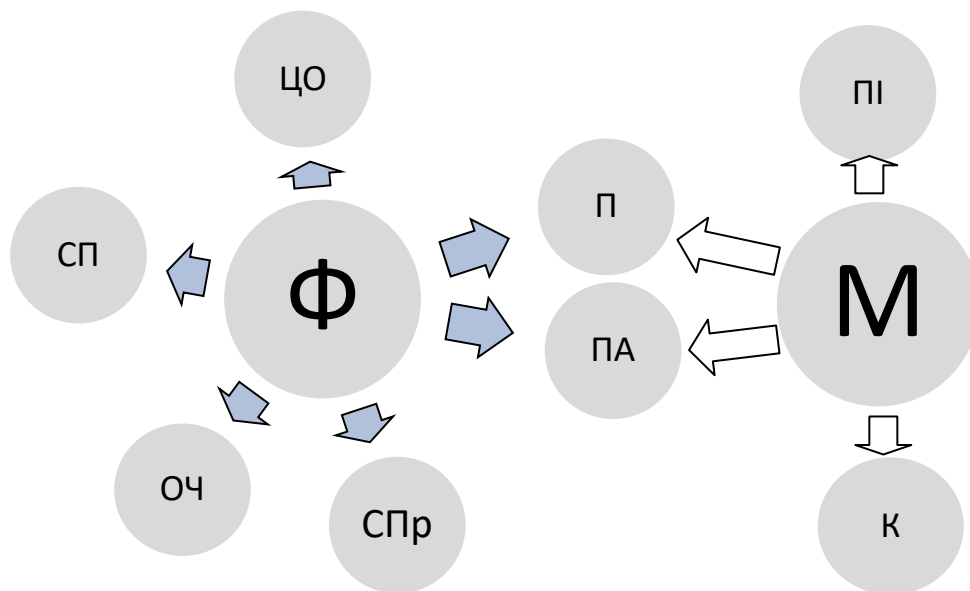

Рис. 3.27. Загально-групова кореляційна плеяда структури зв'язку фемінінності та маскулінності з показниками самоактуалізації

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, П – підтримка, ПА – прийняття агресії, Спр – самоприйняття, ПІ – пізнавальний інтерес, К – контактність, М – маскулінність, Ф – фемінінність.

Сірим кольором позначені негативні зв'язки, а білим – позитивні.

Фемінінність негативно впливає на *орієнтацію у часі*, яка пов'язана з можливістю жити сьогоднішнім та не фіксуватися на минулому або майбутньому; *самоповагу* – впевненість у власних силах; *ціннісні орієнтації* – відповідність цінностям самоактуалізації, таким як принциповість, товариськість, самодостатність тощо; *підтримку* – ступінь незалежності суб'єкта від зовнішнього впливу; *прийняття агресії* – можливість сприймати власну агресивність як природну якість; *самоприйняття* – прийняття себе незалежно від позитивних чи негативних особистісних якостей. Як видно, за змістом ці показники здебільшого відповідають прояву маскулінних рис, які в даному випадку суперечать фемінінним якостям дівчат.

Цікавим є те, що у пілотажному дослідженні проведеному на дівчатах-підлітках (14-16 років) із фемінінністю негативно була пов'язана також *гнучкість*

поведінки, можливість пристосовуватися до обставин заради досягнення мети. В нашому дослідженні цей показник не утворив зв'язків зі статеворольовими якостями. Це може свідчити про вікову динаміку, яка впливає на розширення поведінкових репертуарів дівчат, при яких фемінінність більше ускладнює адаптивність.

Маскулінність є позитивно пов'язаною з *підтримкою* та *прийняттям агресії*, *пізнавальним інтересом* - ступінь прагнення людини до пізнання оточуючого середовища, *контактністю*, яка передбачає швидке встановлення стосунків психологічної інтимності з іншими. Отже, тільки такі показники як підтримка та прийняття агресії виявили зворотній зв'язок зі статеворольовими утвореннями, що свідчить про те, що вони є стійкими характеристиками маскулінності. Пізнавальний інтерес для дівчат здебільшого може входити у конфлікт із цікавістю до особистісних стосунків, які традиційно вважаються жіночою сферою. Водночас, висока контактність є пов'язаною зі зростанням маскулінності. Це може бути пояснено тим, що фемінінні риси значно більше обумовлюють чутливість, тривожність, невпевненість, натомість маскулінні – впевненість та меншу вразливість, тому вони допомагають «влітати» у стосунки без зайвих вагань та остраху, які утруднюють встановлення стосунків психологічної інтимності.

Зазначимо, що у пілотажному дослідженні у дівчат-підлітків було виявлено зв'язок *сензитивності*, уваги до власних переживань, з маскулінністю. У дівчат віку ранньої дорослості та юності цього зв'язку немає. Можливо, це свідчить про те, що дівчата формують рефлексивні здібності, що є нефіксованими на суто маскулінних якостях.

На рисунку 3.28 представлено кореляційну плеяду структури зв'язку фемінінності та маскулінності з самоактуалізацією у групі жінок з андрогінною моделлю.

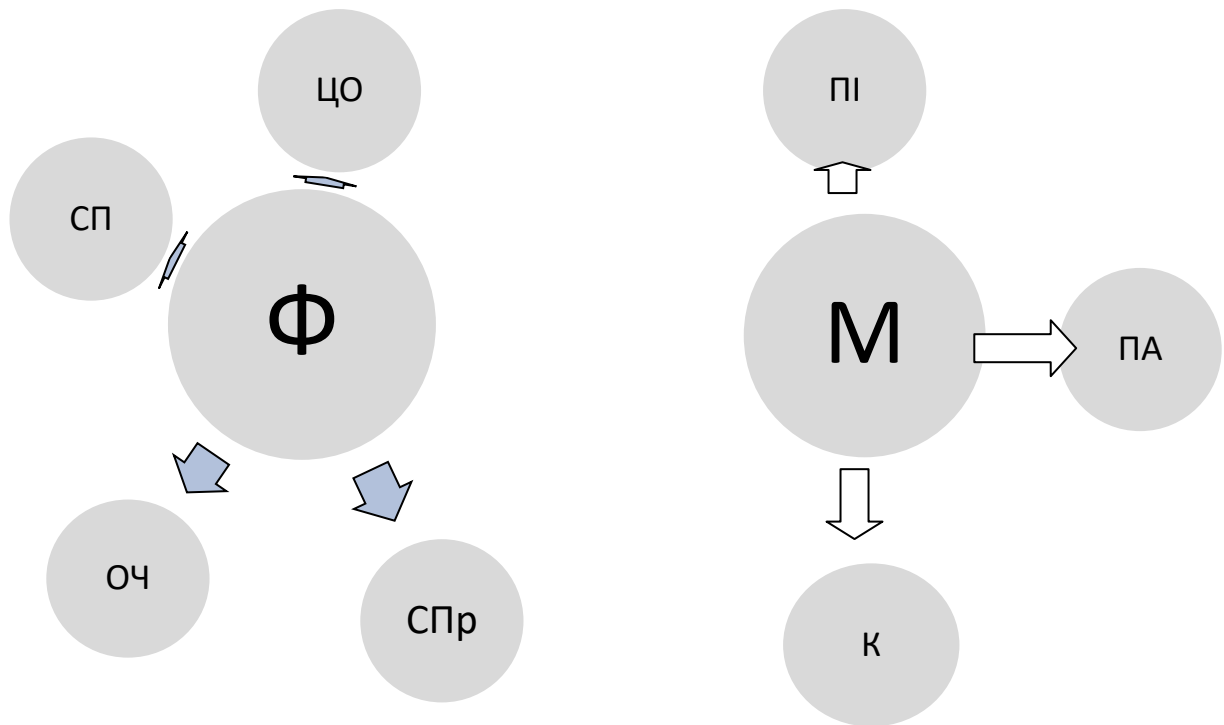

Рис. 3.28. Кореляційна плеяда зв'язків статево-рольових якостей з показниками самоактуалізації у групі жінок із андрогінною статево-рольовою структурою

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, ПА – прийняття агресії, СПр – самоприйняття, ПІ – пізнавальний інтерес, К – контактність, М – маскулінність, Ф – фемінінність.

Сірим кольором позначено негативні зв'язки, а білим – позитивні.

Кореляційна плеяда у жінок з андрогінною статево-рольовою структурою є подібною загальногруповій: висвітлює негативний вплив фемінінності на показники самоактуалізації та позитивний – маскулінності. На відміну від загальногрупових показників не було виявлено різноспрямованих впливів на показники підтримки та прийняття агресії з боку статево-рольових якостей. Таким чином, можна говорити, що при андрогінній структурі статево-рольові якості при збереженні загальної тенденції мають різні, такі що не перетинаються сфери впливу.

Також було побудовано кореляційну плеяду зв'язків статево-рольових якостей з самоактуалізацією у жінок з континуально-альтернативною статево-рольовою структурою (рис. 3.29).

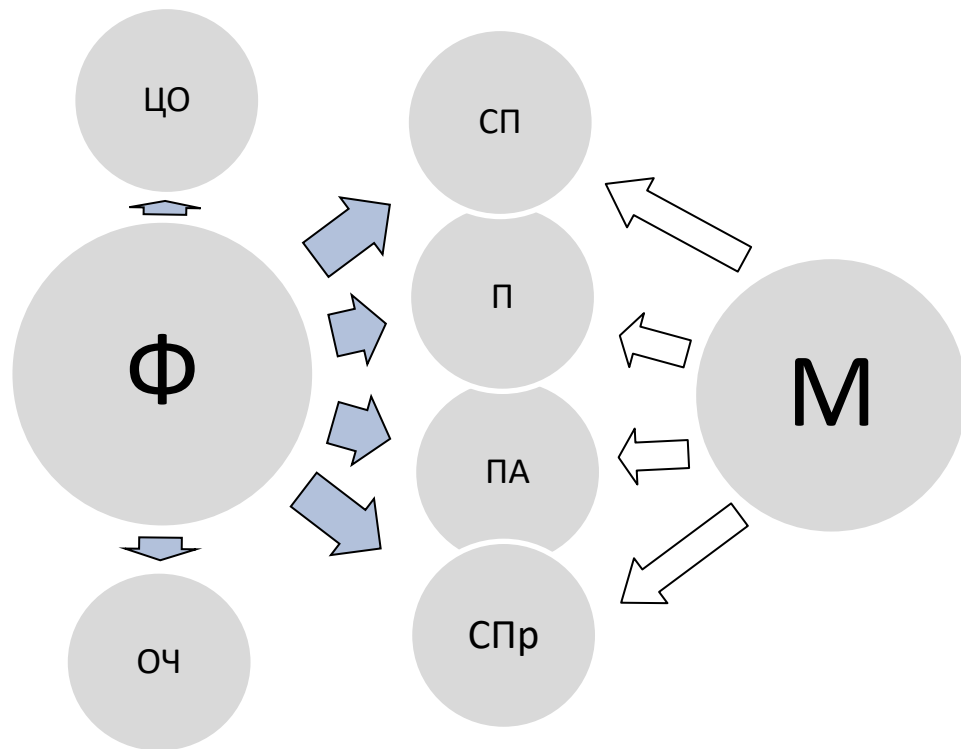

Рис. 3.29. Кореляційна плеяда зв'язку статеворольових якостей з показниками самоактуалізації у жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, П – підтримка, ПА – прийняття агресії, Спр – самоприйняття, ПІ – пізнавальний інтерес, К – контактність, М – маскулінність, Ф – фемінінність.

Сірим кольором позначені негативні зв'язки, а білим – позитивні.

Кореляційна плеяда у жінок з континуально-альтернативною статеворольовою структурою також є подібною загальногруповій та тій, яка спостерігається у жінок з андрогінною структурою – негативний вплив фемінінності та позитивний маскулінності. В же час в цій групі жінок виявилася підсиленою тенденція різноспрямованості впливів маскулінності і фемінінності. Чотири показники піддаються різноспрямованому впливу статеворольових чинників. Зазначимо, що континуально-альтернативна модель організації статеворольового простору передбачає негативний зв'язок між маскулінністю та фемінінністю. Отримана кореляційна плеяда відображає функціонування цієї моделі на прикладі самоактуалізації.

Подібна процедура була проведена і в групі жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою (рис. 3.30).

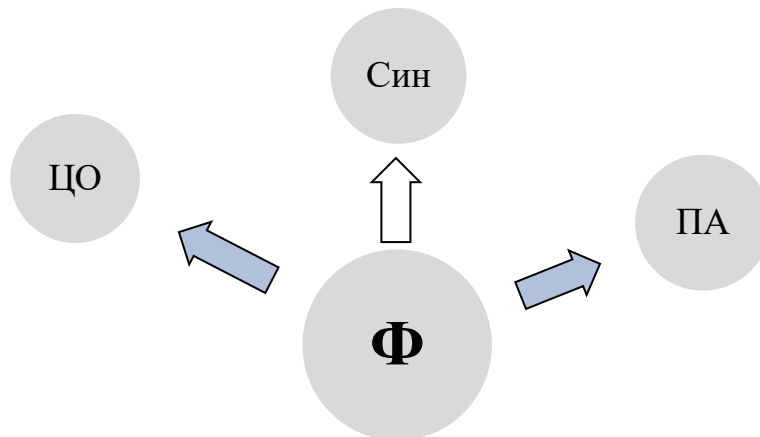

Рис. 3.30. Кореляційна плеяда зв'язку статеворольових якостей з показниками самоактуалізації у групі жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою

Примітка: ЦО – ціннісні орієнтації, К – контактність, М – маскулінність, Ф – фемінінність. Сірим кольором позначені негативні зв'язки, а білим – позитивні.

Зв'язок статеворольових якостей з самоактуалізацією у групі жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою значно відрізняється від загальногрупового та інших статеворольових структур. Фемінінність має два негативних зв'язки з ціннісними орієнтаціями та прийняттям агресії, та позитивний – із синергією. Зазначимо, що тільки в цій групі дівчат фемінінність має позитивний зв'язок з будь-якою шкалою самоактуалізаційного тесту. Крім того, тільки в цій групі маскулінність не пов'язана з показниками самоактуалізації. Таким чином, для жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою характерним є відсутність інтегрованості маскулінності у особистісні структури, які пов'язані з самоактуалізацією. Нагадаємо, що в цій групі рівень маскулінності є вищим за групи жінок з іншими статеворольовими структурою вами, але значно рідше в цій групі зустрічається маскулінний тип. Можна припустити, що в континуально-ад'юнктивній статеворольовій структурі (в якій маскулінність та фемінінність є «злитими», пов'язаними одне з одним) маскулінність втрачає здатність в повному

ступені реалізовувати свій вплив на особистісне функціонування жінки та в цьому випадку не сприяє її самоактуалізації.

3.5.3. Соціально-психологічна адаптація жінок з різною статевою рольовою структурою особистості.

Суспільство, яке сповідує цінності самореалізації, незалежності, індивідуалізму, значною мірою відповідає характеристикам маскулінності [171]. Соціальна успішність особистості залежить від її вміння реалізовувати риси наполегливості, жорсткості, стриманості. Як було вказано вище, жіноча реалізація в цьому сенсі є ускладненою через невідповідність традиційної жіночої ролі описаним вимогам. В психологічному сенсі за патернами гендерної поведінки стоять статевою рольові ознаки особистості, які формують багаторівневий симптомокомплекс фемінінності/маскулінності [63]. Утворення маскулінності/фемінінності є стрижневими базовими характеристиками особистості, відповідальними за стильові особливості жіночої реалізації. Разом із тим, зв'язок між статевою рольовими якостями особливостями і соціально-психологічною адаптацією у жінок досі не є детально дослідженим, через те, що питання щодо функціонування симптомокомплексу фемінінності/маскулінності та визначення його місця у адаптації особистості є не вирішеним.

Нами було визначено відмінності у соціально-психологічній адаптації жінок з різною статевою рольовою структурою особистості. Результати представлено в таблиці 3.15.

Жінки з андрогінною та континуально-альтернативною статевою рольовими структурами мають більш високий рівень за більшістю інтегральних показників соціально-психологічної адаптації та не відрізняються за ними між собою. Значуща різниця спостерігається лише за показником емоційного комфорту, який є вищим у жінок з континуально-альтернативною статевою рольовою структурою. Як було показано вище ці жінки мають менший рівень відповідальності, що, вірогідно, впливає на зниження тривожності, та вищий рівень емоційної зрілості, це і впливає на високий рівень емоційного комфорту.

**Порівняння за інтегральними показниками соціально-психологічної
адаптації жінок з різними статево-рольовими структурами
(U критерій Манна-Уїтні)**

Групи Показники	Андрогінні- континуально- альтернативні	Андрогінні – континуально- ад'юнктивні	Континуально- альтернативні – континуально- ад'юнктивні
Адаптація А	2 865,5	1 327** (андрогінна)	1215** (континуально- альтернативна)
L- прийняття інших	2 665	1 347** (андрогінна)	1 496,5* (континуально- альтернативна)
D – прагнення до домінування	2 852	1 756	1857
E - емоційний комфорт	2 206** (континуально- альтернативна)	1 532* (андрогінна)	1 340** (континуально- альтернативна)
S- самоприйняття	2 982	1 212** (андрогінна)	1 305** (континуально- альтернативна)

Примітка: ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$.

В дужках вказана структура, яка має більші високі показники.

Не було виявлено значущих відмінностей лише за показником «прагнення до домінування». Можливо, цей показник здебільшого залежить від рівневих характеристик симптомокомплексу маскуліності/фемініності, а саме від вираженості маскуліності, а структурна модель виявилася не пов'язаною з цим параметром соціально-психологічної адаптації. Але це ствердження має характер

припущення та потребує подальшого спеціального дослідження стосовно впливу структурних та рівневих статеворольових характеристик на показник прагнення до домінування.

Жінки, які характеризуються «злипанням» статеворольових властивостей (континуально-ад'юнктивна статеворольова структура), за більшістю інтегративних показників мають найнижчий рівень соціально-психологічної адаптації. Можна припустити, що саме характер зв'язку статеворольових властивостей впливає на соціально-психологічну адаптацію у жінок.

Для того, щоб визначити статеворольові механізми, які сприяють або заважають соціально-психологічній адаптації, було проведено кореляційний аналіз зв'язку показників маскулінності/фемінінності, визначених у структурній статеворольовій шкалі та показників методики діагностики соціально-психологічної адаптації, за допомогою коефіцієнта Кендалла, на всій вибірці у цілому, та у кожній з груп окремо.

На основі аналізу кореляцій для усієї вибірки, було побудовано кореляційна плеяда (рис. 3.31), яка дозволяє побачити структуру зв'язків фемінінності/маскулінності з показниками соціально-психологічної адаптації та самоактуалізації. Кореляційна матриця представлена в додатку Д. Виявилось, що тільки показник фемінінності утворює значущі зв'язки з інтегральними показниками соціально-психологічної адаптації.

З плеяди видно, що фемінінність має негативні кореляційні зв'язки із 5-ма показниками соціально-психологічної адаптації. Таким чином, не було виявлено зв'язку тільки з інтегральним показником інтернальності, який відображає співвідношення між рівнями внутрішнього та зовнішнього контролю. Високі показники фемінінності у дівчат є пов'язаними зі зниженням соціально-психологічної адаптації майже за усіма показниками. Це підтверджує припущення щодо того, що характеристики соціальної адаптації в значущому ступені входять у протиріччя з реалізацією фемінінних рис.

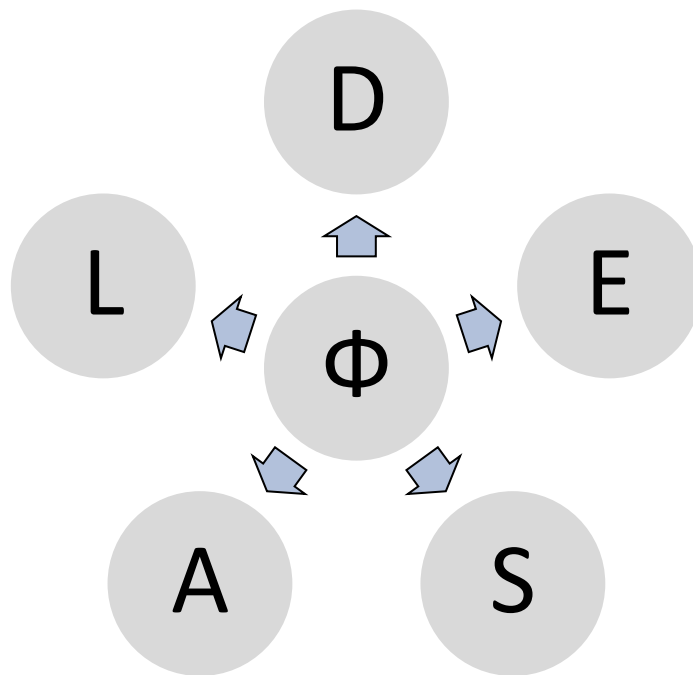

Рис. 3.31. Кореляційна плеяда структури зв'язку фемінінності з соціально-психологічною адаптацією у жінок

Примітка: Ф – фемінінність, А – адаптація, L- прийняття інших, D – прагнення до домінування, E - емоційний комфорт, S- самоприйняття.

Сірим стрілками позначено значущі негативні кореляційні зв'язки.

Зазначимо, що рівень маскулінності виявився не пов'язаним з показниками соціально-психологічної адаптації. Таким чином, не маскулінність має позитивний вплив на соціально-психологічну адаптацію дівчат, а висока фемінінність негативно впливає на неї.

Для того, щоб уточнити особливості взаємозв'язків між утвореннями фемінінності/маскулінності та показниками соціально-психологічної адаптації було проаналізовано кореляційну матрицю, яка відображає зв'язки з первинними показниками методики діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд). Так, виявилось, що маскулінність має позитивні зв'язки з показником домінування та ескапізму. Це може бути зрозуміло як прояв лідерських якостей та можливість стримувати емоції, характерні для маскулінності. Фемінінність позитивно корелює з показниками, які характеризують соціально адаптовану особистість (адаптивність, прийняття інших, внутрішній контроль) та з

показниками, які притаманні неадаптованій особистості (дезадаптивність, неприйняття себе, неприйняття інших, емоційний дискомфорт, зовнішній контроль, відомість). Разом із тим, фемінінність є позитивно пов'язаною з соціальною бажаністю, яка може викривляти результати методики. Таким чином, утворення фемінінності мають неоднозначний вплив на первинні показники соціально-психологічної адаптації, що обумовлює суперечливість результатів.

В групі жінок з андрогінною статевою рольовою структурою було визначено зв'язки статевою рольових якостей з соціально-психологічною адаптацією, які представлено на рисунку 3.32.

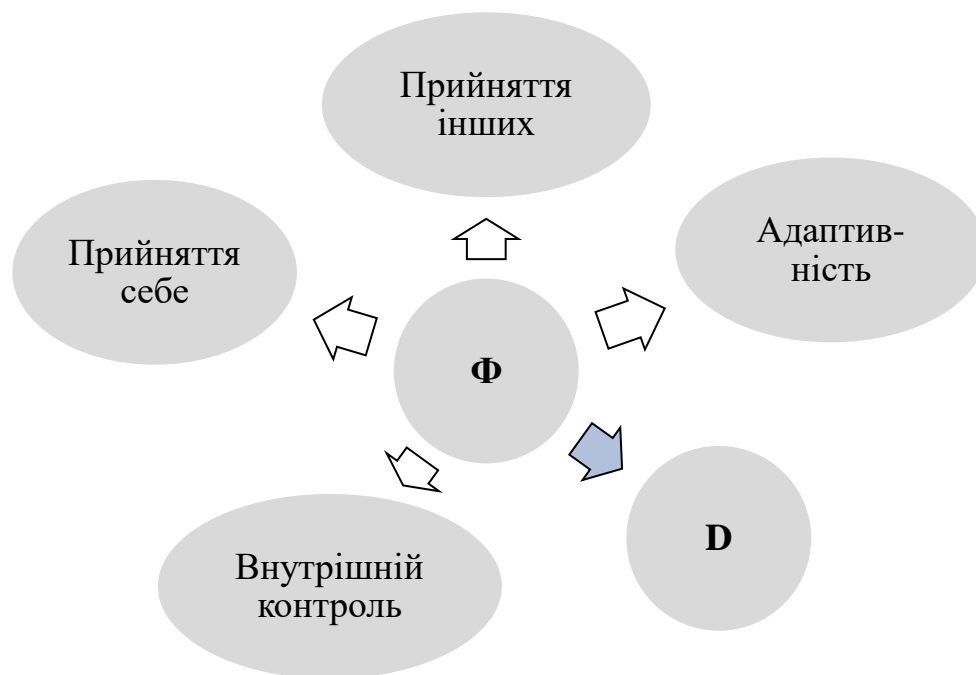

Рис. 3.32 Кореляційна плеяда зв'язку статевою рольових якостей з соціально-психологічною адаптацією у групі жінок з андрогінною статевою рольовою структурою

Примітка: D – прагнення до домінування, Ф – фемінінність. Сірим кольором позначені негативні зв'язки, а білим – позитивні.

Як видно, фемінінність в цій групі має позитивний вплив на первинні показники соціально-психологічної адаптації, такі як прийняття себе, прийняття, інших, адаптивність, внутрішній контроль. Разом з тим, виявлено негативний зв'язок із інтегральним показником – прагнення до домінування. Можна говорити про те,

що у жінок з андрогінною статево-рольовою структурою фемінінність є пов'язаною з соціально-психологічною адаптацією та забезпечує високі показники за окремими ознаками адаптованості, водночас, вона негативно пов'язана з прагненням до домінування. Зазначимо, що такі показники як «прийняття себе» та «прийняття інших» позитивно характеризують сферу особистісних стосунків жінок цієї групи.

В групі жінок з континуально-альтернативною статево-рольовою структурою було визначено зв'язки статево-рольових якостей з соціально-психологічною адаптацією та представлено на рисунку 3.33.

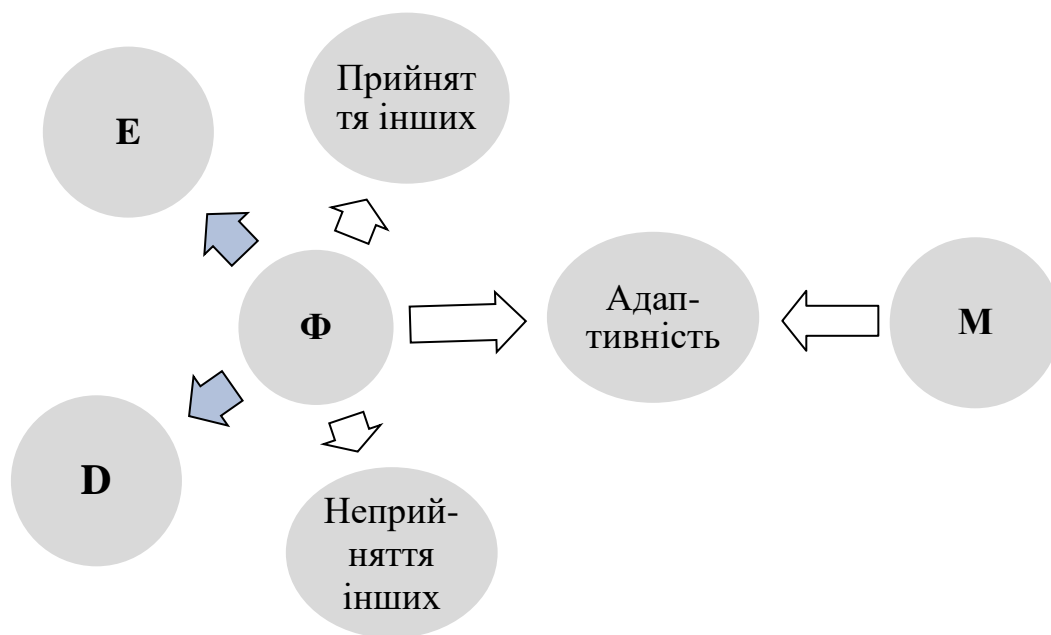

Рис. 3.33. Кореляційна плеяда зв'язку статево-рольових якостей з соціально-психологічною адаптацією у групі жінок з континуально-альтернативною статево-рольовою структурою

Примітка: Е – емоційний комфорт, D – прагнення до домінування, Ф – фемінінність, М - маскулінність. Сірим кольором позначені негативні зв'язки, а білим – позитивні.

Фемінінність в групі жінок з континуально-альтернативною статево-рольовою структурою має негативний вплив на інтегральні показники соціально-психологічної адаптації, такі як домінування та емоційний комфорт. Позитивний зв'язок фемінінність має з протилежними показниками – прийняттям та неприйняттям іншим. Цікавим є те, що первинний показник «адаптивність» виявився позитивно пов'язаним як з маскулінністю, так і з фемінінністю. Таким

чином, в цій групі жінок, незважаючи на зворотній зв'язок між показниками фемінінності та маскулінності, вони можуть позитивно впливати на певні характеристики соціально-психологічної адаптованості.

Кореляційна плеяда, представлена на рис. 3.33, дозволяє зрозуміти можливі причини того, що первинні показники соціально-психологічної адаптації можуть бути позитивно пов'язаними з фемінінністю, в той час як інтегральні показники мати негативний зв'язок. В даному варіанті фемінінність позитивно пов'язана з прийняттям та неприйняттям інших, що передбачає неузгодженість поведінкових реакцій, опосередкованих фемінінністю. Жінка може демонструвати риси, які характеризують її як адаптовану, так і як неадаптовану. Саме тому, позитивний внесок фемінінності у соціально-психологічну адаптованість, про який свідчать позитивні зв'язки з первинними показниками адаптації, можуть бути зневільовано негативними внесками.

В групі жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою статевою рольовою структурою так само було визначено зв'язки статевою рольових якостей з соціально-психологічною адаптацією та наведено на рисунку 3.34.

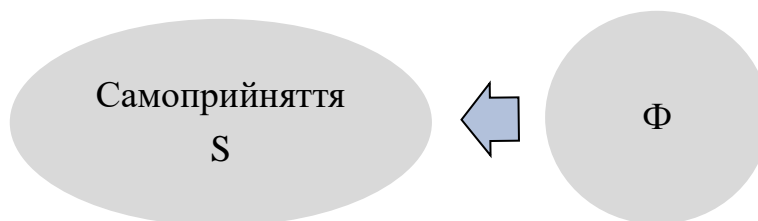

Рис. 3.34 Кореляційна плеяда зв'язку статевою рольових якостей з соціально-психологічною адаптацією у групі жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою

Примітка: Ф – фемінінність. Сірим кольором позначені негативні зв'язки.

Як свідчать результати, в групі жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою фемінінність виявилася негативно пов'язаною з

інтегративним показником самоприйняття. Жодного значущого кореляційного зв'язку окрім цього з будь якими показниками соціально-психологічної адаптації не було визначено. Таким чином, так само як і в випадку з самоактуалізацією у жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою статеворольові властивості є найменш інтегрованими у особистісні структури, які відповідають за соціально-психологічну адаптацію.

3. 6. Інтегративні моделі діагностики та психокорекції статеворольових структур особистості жінок

3.6.1. Основні принципи побудування інтегративних моделей діагностики і психокорекції статеворольових структур особистості жінок.

Особливості структурної організації статеворольового простору значною мірою обумовлюють партнерські стосунки, життєві настанови та гендерну поведінку жінок. Таким чином, важливий вплив на статеворольову ідентичність мають не тільки рівні вираженості маскулітності/фемінітності, але й особливості структурних зв'язків між ними.

Як було показано, жінки з різною статеворольовою структурою особистості мають відмінності стосовно ставлення до своєї гендерної ролі, партнерських стосунків, сексуальності, самореалізації, тощо, які відображають особистісні риси та внутрішньоособистісні конфлікти. Вважаємо, що врахування цих відмінностей є важливим з точки зору діагностики, психокорекції та психопрофілактики проблем у гендерному функціонуванні жінки, особливо в сфері, яка стосується партнерських стосунків.

Узагальнення отриманих, щодо особливостей партнерських стосунків та особистісних конфліктів у жінок з різною статеворольовою структурою особистості, дозволить створити інтегративні моделі діагностики і психокорекції статеворольових структур, які можуть бути використаними у практичній психологічній роботі та підвищити ефективність консультативної допомоги

молодим жінкам. Адже саме для періоду ранньої дорослості характерним є те, що питання партнерських стосунків та вибору життєвої реалізації представляють собою нагальні та актуальні проблеми.

Для того, щоб досягнути найбільшої зручності у практичному використанні моделей вони повинні містити:

1) опис проявів (*феноменології*) особливостей особистісного функціонування жінки, за яким можна ідентифікувати поведінкові риси, характерні для кожної статевої ролі структурної моделі;

2) опис *внутрішнього психологічного конфлікту*, який лежить в основі поведінкових феноменів та може утруднювати жіночу реалізацію та провокувати ті або інші проблеми в особистісній сфері;

3) *психокорекційні мішені*, вплив на які може сприяти вирішенню психологічного конфлікту;

4) *психокорекційну стратегію*, яка забезпечить ефективний вплив на психокорекційні мішені. Психокорекційна стратегія повинна бути описаною для емоційного, поведінкового та когнітивного рівнів особистості та являти собою еклектичний психокорекційний підхід, за рахунок чого досягається універсальність практичного використання моделей. Ці стратегії повинні бути конкретними та зрозумілими для практичного психолога, який проводить консультації з психологічних проблем для молоді (наприклад, психологічні служби ВНЗ, приватна практика, центри психологічної допомоги).

Заради зручності використання запропонованих інтегративних моделей діагностики і психокорекції статевої ролі структур, їх буде представлено у трьох частинах, в яких окремо представлені особливості кожної статевої ролі структури – андрогінної, континуально-альтернативної та континуально-ад'юнктивної.

В свою чергу кожна частина має 3 змістовних блока, які описують: 1) особливості життєвих настанов; 2) сексуальні та партнерських стосунки; 3) особливості самореалізації та соціально-психологічної адаптації жінок з певною статевою ролі структурою. В кожному змістовному блоці представлено

феноменологію, внутрішній конфлікт, психокорекційну мішень та психокорекційну стратегію. Така побудова інтегративних моделей дозволяє проводити диференційну діагностику проблем, з якими звертається жінка до фахівця-психолога та реалізовувати психологічну допомогу, спираючись на уявлення щодо механізмів формування та подолання проблеми.

3.6.2 Профілактичні та психокорекційні стратегії, спрямовані на статево-рольову структуру особистості у жінок.

Узагальнення отриманих в дослідженні даних дозволяє сформувати інтегративні моделі для кожної із груп жінок. Нижче будуть представлені та описані на прикладах із консультативної практики особливості особистісних проблем та партнерських стосунків окремо для кожної із досліджуваних груп. Приклади буде наведено для кожного змістовного блоку, що дозволить проілюструвати можливі варіанти проблем та використання психокорекційних стратегій представлених в тому чи іншому блоці.

В таблиці 3.16 представлено I частину інтегративної моделі змістовний блок №1 – життєві настанови жінок з андрогінною структурою.

Жінки з андрогінною статево-рольовою структурою, не зважаючи на те, що за деякими психологічними показниками мають найкращі результати, мають певні психологічні проблеми, які пов'язані з прийняттям тих, чи інших аспектів гендерної ролі. Для жінок з такою структурою характерним є прагнення охопити як найбільше сфер для реалізації, що може призводити до перенапруження та відчуття невідповідності тій або іншій ролі. Наведемо приклад консультування молодій жінки з андрогінною статево-рольовою структурою.

**Життєві настанови жінок з андрогінною статевою структурою
(I частина, 1-й блок)**

Феноменологія	<p>Схильність до вибору різноспрямованих життєвих настанов, які пов'язані з реалізацією у сфері партнерських стосунків, професії, лідерстві тощо. Можливе блокування асиміляції аспектів жіночності, пов'язаних з сексуальністю.</p> <p>Орієнтованість на самореалізацію, активну взаємодію з навколишнім світом, міжособистісне спілкування; схильність брати відповідальність за свої особистісні вибори; можуть жертвувати власними інтересами заради досягнення поставлених задач, мають стабільні погляди на життя.</p>
Внутрішній психологічний конфлікт	<p>Бажання відповідати зовнішнім вимогам успішності, невпевненість у досягненні успішності</p>
Психокорекційні мішені	<p>Залежність від соціальних стандартів «успішної жінки».</p> <p>Труднощі в асиміляції певних аспектів жіночої гендерної ролі</p>
Психокорекційна стратегія	<p>Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно гендерних ролей, спрямована на зниження напруги (гендерного стресу), залежності від гендерних стереотипів.</p> <p>Емоційний рівень: робота з візуальними статевоюрольовими репрезентаціями, розбудова індивідуального статевоюрольового простору.</p> <p>Поведінковий рівень: розширення поведінкового репертуару за рахунок розробки індивідуального стилю поведінки, подолання патернів поведінки, які обмежують.</p>

Олена, студентка 4-го курсу, 20 років, звернулася на консультацію до психолога з труднощами у виборі подальшого професійного шляху. У Олени було визначено андрогінну статевоюрольову структуру. Молода жінка добре навчалася за

спеціальністю, займалася спортом і представляла свій ВНЗ на різних спортивних змаганнях, приймала участь у студентському самоуправлінні, крім того, протягом канікул працювала у сфері, яка була суміжною до спеціальності, яку вона вивчала. При цьому на етапі звернення до психолога вона скаржилася на відсутність інтересу до спеціальності, втомленість, «все набридло».

Виявилось, що Олена виховувалася в родині, в якій мати одночасно займала керівну посаду та вела домашнє господарство. Для Олени дуже важливим було поєднувати різні форми соціальної активності. Якщо вона не могла приймати участь в тих, або інших її варіантах, вона відчувала почуття провини та втрачених можливостей. Тому, щоб зарадити цим почуттям, Олена намагалася не втрачати жодної.

Психокорекційна робота була спрямована на роботу з неадаптивною когніцією: «Успішна жінка – це та, яка завжди все встигає і робить все відмінно», яка в процесі була зміненою на більш продуктивну: «Успішна жінка – це та, яка відчуває гармонію в своєму житті і в своїй діяльності». Крім того, було проведено роботу з візуальними образами чоловічого та жіночого начал, які первинно уявлялися як чоловік і жінка, які живуть в різних домівках та зайняті своїми справами. Потім було проведено гармонізацію стосунків між ними, що дозволило відчути тепло та близькість, як сказала Олена: «Здається вони почали чути одне одного».

Олена переглянула свій режим праці і відпочинку, що дало змогу зосередитися на тих справах, які викликали у неї справжній інтерес.

В таблиці 3.17 представлено особливості сфери партнерських стосунків у жінок з андрогінною структурою.

Жінки з андрогінною статеворольовою структурою найбільше є схильними до побудови зрілих партнерських стосунків. В той же час, в їхніх стосунках можуть бути присутніми відчуття суперництва та образи на партнера, які можуть ускладнювати взаємини. Саме тому, важливим є визначення негативних патернів взаємодії та їх корекція.

**Сексуальні та партнерські стосунки у жінок з андрогінною статевою роллю
структурою
(I частина, 2-й блок)**

Феноменологія	Схильність цілісно оцінювати особистість партнера та орієнтуватися на його особистісні та соціальні характеристики. Соціально неуспішні чоловіки сприймаються негативно. Ідеалізують образ майбутнього чоловіка. Амбівалентність емоційного ставлення до партнера, яке поєднує зрілі продуктивні настанови із суперництвом та/або знеціненням партнера. Мають найбільш зрілий тип сексуальності, схильні до побудови партнерського типу сексуальних стосунків, обізнані та вимогливі в сексуальних стосунках. Орієнтовані на поєднання кохання та сексу, на народження дітей.
Внутрішній психологічний конфлікт	Вплив неусвідомлених почуттів образи та суперництва на стосунки із партнером.
Психологічні мішені	Неусвідомлювані емоції стосовно чоловіків і власної жіночності.
Психокорекційна стратегія	Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно стосунків з чоловіками. Емоційний рівень: усвідомлення та асиміляція негативних почуттів до інтимного партнера. Поведінковий рівень: аналіз поведінкових патернів взаємодії із партнером, усвідомлення патогенних варіантів.

Юлія, 19 років, студентка коледжу, звернулася до психолога зі скаргою на те, що їй не вдається побудувати емоційно близькі стосунки з чоловіками. Вона може зустрітися з хлопцем, провести час у кіно або кафе, але дуже рідко вони пропонують

їй наступну зустріч, пояснюючи це зайнятістю або іншими причинами. Зустрічі проходять добре, зацікавлено, жваво, але без продовження.

У Юлії було визначено андрогінну статеворольову структуру. В процесі бесіди виявилось, що для Юлії значення має соціальний статус партнера, який повинен бути не менший за неї. Вона досить прискіпливо ставиться до його зовнішнього вигляду, мови, способу поведінки. Якщо вона бачить, що він не відповідає її вимогам, Юлія може пожартувати або якось продемонструвати, що чоловік робить помилку. Крім того, для Юлії важливими ознаками є те, як поводить себе чоловік з нею, як із жінкою, наприклад, спізнення на побачення, відсутність квітів тощо, розуміється дівчиною, як неповага.

Було проаналізовано патерни поведінки з чоловіками та проведено паралель з подружніми стосунками в батьківській родині, в яких спостерігалася образа матері на батька та звинувачення його в неувважності та невдячності. Для Юлії стало зрозумілим, що вона копіює поведінку матері. Юлії було запропоновано участь у психокорекційній групі, в якій вона змогла опрацювати нові більш ефективні варіанти взаємодії із чоловіками.

В таблиці 3.18 представлено характеристики якості особистісного функціонування у жінок з андрогінною структурою.

Для андрогінних жінок психологічною «пасткою» є проблема вибору між маскуліністю, яка пов'язана з соціальною успішністю, та фемінінністю, яка, з одного боку, робить їх вразливими, а з іншого – є однією з важливих особистісних складових.

**Якість особистісного функціонування у жінок з андрогінною статеворольовою структурою
(I частина, 3-й блок)**

Феноменологія	Соціально-психологічно адаптовані, фемінінні якості забезпечують високий рівень деяких показників адаптації, але знижують можливості самоактуалізації. Самоактуалізація забезпечується маскулініними якостями.
Внутрішній психологічний конфлікт	Необхідність вибору між маскулініними та фемінініними цінностями і поведінковими проявами.
Психологічні мішені	Відхід від прояву фемінінності заради успіху самореалізації.
Психокорекційна стратегія	<p>Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно варіантів соціальної реалізації жінки.</p> <p>Емоційний рівень: робота з візуальними статеворольовими репрезентаціями, розбудова індивідуального статеворольового простору.</p> <p>Поведінковий рівень: аналіз поведінкових патернів взаємодії із партнером, усвідомлення патогенних варіантів.</p>

Каріна, 21 рік, студентка 4 курсу, звернулася за консультацією с приводу того, що останнім часом стала «неврівноваженою», може заплакати, відчувати себе вразливою та невпевненою.

До останнього часу Каріна була досить активною, добре навчалася в школі, завжди мала гарні оцінки в ВНЗ, мріяла про кар'єру. Наприкінці третього курсу їй запропонували стажування за спеціальністю, на яке вона охоче погодилася. Але на роботі вона відчула сувору увагу з боку жінки-керівника, яка перевіряла результати її роботи і не завжди оцінювала їх позитивно. Каріна дуже емоційно реагувала на ці зауваження, розгублювалася в присутності керівника, не знала, що відповісти. А

після цього карала себе за слабкість, думала про те, що вона поганий працівник і з подвійними зусиллями виправляла роботу. Це приводило к відчуттю виснаженості та невпевненості у власних здібностях.

Для Каріни стало важливим усвідомлення того, що вона має право на емоції, навіть в робочій ситуації, що найголовнішим є виправлений результат, а не те, що вона може іноді відчувати розгубленість та страх. При застосуванні методу спрямованої уяви Каріна представляла собі чоловіка-мисливця, який несе здобич жінці. Жінка в її уяві була слабкою і тендітною. Робота з образами, яка допомогла розібратися в тому, яку роль грає жінка у взаємодії з чоловіком, дозволила Каріні зрозуміти, що її емоційність має важливий особистісний ресурс для неї. Крім того, для дівчини стало важливим усвідомлення того, що інші сфери, окрім кар'єрної реалізації, теж є важливими для молодшої жінки, та її успіх не може вимірюватися лише професійними досягненнями.

Каріна відзначала, що проведена психологічна робота допомогла їй відчутти себе сильнішою, розкутішою та більш впевненою на роботі та в міжособистісних стосунках, як в професійному, так в інтимно-особистісному спілкуванні. Особливо несподіваним для неї стало те, що їй вдалося налагодити стосунки із жінкою-керівником.

В таблиці 3.19 наведено життєві настанови жінок з континуально-альтернативною структурою.

Вибір життєвого шляху у жінок з континуально-альтернативною структурою може відбуватися, як вибір між певними взаємовиключними варіантами. Внаслідок цього формуються невпевненість у виборі, відчуття обмеженості, протесту.

**Життєві настанови жінок з континуально-альтернативною статевою роллюю
структурою
(II частина, 1-й блок)**

Феноменологія	Схильність до вибору певного варіанту життєвої реалізації, частіше за все пов'язаного зі самовдосконаленням, або реалізацією в материнстві та міжособистісному спілкуванні або з життєвими настановами, пов'язаними з побудовою партнерських стосунків з чоловіком. Мають усталені, досить ригідні погляди на життя. Орієнтуються на задоволення власних бажань навіть в супереч довгостроковим наслідкам.
Внутрішній психологічний конфлікт	Самообмеження власної реалізації в наслідок негнучких життєвих настанов.
Психологічні мішені	Ригідність сприйняття жіночих гендерних ролей.
Психокорекційна стратегія	<p>Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно гендерних ролей, подолання «чорно-білого» мислення.</p> <p>Емоційний рівень: робота з візуальними статевою роллюю репрезентаціями, опрацювання емоцій, заблокованих внаслідок дії ригідних настанов.</p> <p>Поведінковий рівень: розширення поведінкового репертуару за рахунок засвоєння нових варіантів жіночої поведінки та само репрезентації; опрацювання навичок відповідальності та конструктивності у вчинках.</p>

За консультацією звернулася *молода жінка 22 років, Анастасія*, у шлюбі один рік, зі скаргами на неможливість будувати власне життя, труднощі вибору між самореалізацією та сімейним життям, материнством. Вона розповіла, що до шлюбу

вела дуже активний спосіб життя, була відмінницею, навчалася та працювала за кордоном. У шлюбі вона повністю віддала себе подружнім стосункам, виключила себе зі соціального життя. З'ясувалося, що подібний спосіб життя вели і бабуся, і мати, і старша сестра Анастасії. Жодна із жінок батьківської родини Анастасії не була реалізованою у професії.

Хоча сімейні клопоти, стосунки з чоловіком і викликають позитивні відчуття, водно час є переживання, пов'язані з втраченими можливостями, неспроможністю до самореалізації. Анастасія побоюється материнства та «застрягання» в ролі дружини, які сприймаються як втрата надії на самореалізацію. Тому вона уникає вибору і активності. Крім того, Анастасія схильна звинувачувати чоловіка в тому, що він висуває їй багато вимог і наполягає на тому, щоб вона «визначилась і заспокоїлась».

В процесі консультування було звернено увагу Анастасії на те, що існують різні варіанти жіночої самореалізації, як пов'язані з сімейним життям, так і з кар'єрою тощо. Основним напрямком психологічної корекції стала робота з «чорно-білими» настановами на жіночу реалізацію та «повернення» відповідальності за свій життєвий вибір.

Анастасія зрозуміла, що має право на власний вибір життєвого шляху та не повинна слідувати сімейним сценаріям жіночої ролі та реалізації. Молодій жінці це усвідомлення допомогло відшукати особистісні ресурси та обрати свій варіант розвитку.

В таблиці 3.20 наведено особливості сфери партнерських стосунків у жінок з континуально-альтернативною структурою.

Сексуальні та партнерські стосунки у жінок з континуально-альтернативною статевою роллювою структурою (II частина, 2-й блок)

Феноменологія	Зацікавленість у партнерських стосунках. Наявність великої кількості вимог до потенційного партнера, який оцінюється у дихотомічній системі «добрий-злий» та порівнюється з батьківською фігурою. Позитивно оцінюються чоловіки, які сприймаються як такі, що готові до шлюбних стосунків і батьківства. Сексуальність носить інструментальний, демонстративний характер, схильні експлуатувати образ спокусливої жінки.
Внутрішній психологічний конфлікт	Конфлікт між демонстративною сексуальністю, бажанням створення родини, з одного боку, та відсутністю справжньої зацікавленості у партнері, страхом перед чоловіками, з іншого.
Психокорекційні мішені	Інфантильна сексуальність, відсутність емоційного «відриву» від батьківської фігури, стереотипне сприйняття чоловіків, інфантильні захисні механізми.
Психокорекційна стратегія	<p>Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно стосунків з чоловіками, подолання стереотипного оцінювання потенційних партнерів.</p> <p>Емоційний рівень: усвідомлення та асиміляція негативних почуттів до інтимного партнера, забезпечення емоційного відриву від батька.</p> <p>Поведінковий рівень: розширення спектру поведінкових патернів; подолання поведінки, спрямованої на знецінення партнера.</p>

За психологічною допомогою звернулася *Христина, 20 років*, з приводу складних стосунків зі своїм хлопцем. Вона скаржилася на те, що хлопець її ревнує, може бути грубим з нею, водночас, є невпевненим у собі, пасивним, у нього майже

немає ніяких інтересів. Христина не може розірвати з ним стосунки, тому що дуже залежить від його підтримки та позитивного ставлення до неї, які хлопець проявляє час від часу.

В ході обговорення Христина зрозуміла, що вона не сприймає свого хлопця, як цілісну особистість, і для неї ніколи досить важливим не було, хто він і чим займається. Найбільш чутливою Христина була до виявлення знаків уваги, залицяння, турботи. Вона погано розуміла, що саме відчуває і до чого прагне її хлопець. Вона згадала ті негативні емоції, які вона пережила, коли розлучилися її батьки і тато майже перестав цікавитися її долею. Вона страшилася пережити знову відчуття покинутості та самотності. Фактично, вона намагалася отримати турботу та любов батька у партнерських стосунках. Тому, хлопець цікавив її не як чоловік, або окрема особистість, а як той, хто може піклуватися про неї.

Христині було запропоновано психокорекцію, орієнтовану на формування емоційної сепарації від батьківської фігури, заради формування зрілого ставлення до чоловіка-партнера. В процесі психологічної роботи були опрацьовані дитячі травми, які були пов'язані із відчуттям образи та гніву, спрямованими на батька. Звільнення від болючих переживань дозволило Христині переглянути актуальні стосунки із чоловіками, зрозуміти власні обмеження та непродуктивні форми спілкування у взаєминах із хлопцем. На думку молодої жінки, вона стала більш готовою до справді партнерських стосунків, в яких і вона, і її партнер можуть виступати, як самодостатні особистості. При оцінці чоловіків вона відійшла від егоцентричного сприйняття, її очікування від стосунків та партнера стали більш реалістичними на відміну від ідеалізації та знецінення, яке було притаманне їй до психокорекційної роботи.

В таблиці 3.21 представлено характеристики якості особистісного функціонування у жінок з континуально-альтернативною структурою.

Як вже було вказано вище, жінки з континуально-альтернативною структурою є схильними до категоричності суджень щодо самих себе і оточуючих. Обираючи ту чи іншу модель поведінки, вони проявляють ригідність, яка впливає на соціально-

психологічну адаптацію та самореалізацію. «Чорно-біле» мислення не дозволяє швидко реагувати на змінення умов діяльності та спілкування.

Таблиця 3.21

**Якість особистісного функціонування жінок із континуально-альтернативною статевою роллювою структурою
(II частина, 3-й блок)**

Феноменологія	Соціально-психологічно адаптовані, фемінінність негативно пов'язана з інтегральними показниками адаптації. Труднощі із прийняттям агресії. Самоактуалізація забезпечується маскулініними якостями.
Внутрішній психологічний конфлікт	Необхідність вибору між маскулініними та фемінініними цінностями і поведінковими проявами.
Психокорекційні мішені	Дихотомія між маскулініністю та фемінініністю.
Психокорекційна стратегія	Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно варіантів соціальної реалізації жінки Емоційний рівень: робота із візуальними статевою роллювими репрезентаціями, розбудова індивідуального статевою роллювого простору. Поведінковий рівень: аналіз поведінкових патернів взаємодії із партнером, усвідомлення патогенних варіантів.

До психолога звернулася студентка Ірина, 19 років, яка скаржилася на невпевненість, сором'язливість, труднощі у спілкуванні з оточуючими. Вона мала друзів та приятелів, але суб'єктивно відчувала себе самотньою. Ірина вважала себе занадто м'якою та поступливою у спілкуванні, знала, що коли виявляє наполегливість, то може відстояти себе. Але вважала, що це неправильно, відчувала сором за ті моменти, коли була асертивною.

У Ірини спостерігалися прояви, які можуть бути зрозумілі, як соціальна тривожність – страх виступати перед аудиторією, страх спілкування із незнайомими

людьми, страх негативної оцінки з боку оточуючих. З іншого боку, молода жінка могла бути досить іронічною, саркастичною, що дозволяло їй виявляти приховану агресію, яку вона іноді відчувала до партнерів по спілкуванню. Неможливість вчасно усвідомити агресію та продуктивно її реалізувати стали однією її скарг Ірини.

При візуалізації образів чоловічого і жіночого вона представила «жіноче», як вродливу жінку в тонкому світлому одязі, який майорів на вітру, вона дуже детально описала її обличчя, постать. «Чоловіче» вона уявила як сильний порив вітру, який загрожує жінці, лякає її. Отже, «чоловіче» було проінтерпретоване, як агресія, яка не може бути реалізована.

При подальшій роботі з імагінальними образами Ірині вдалося провести «розмову» між образами «чоловічого» і «жіночого», що дозволило прояснити страхи та обмеження, які вони пов'язувала з ними. Дівчині вдалося прийняти свої маскуліні риси, які забезпечують її можливість виражати себе та відстоювати власні ідеї та думки. Вона зрозуміла, що існують шляхи самореалізації, які можуть поєднувати різні важливі для неї аспекти особистості та зберігають гармонійність сприйняття оточуючого світу.

Ірина стала відчувати себе більш впевненою, більш привабливою у спілкуванні. Дівчина відзначила, що стала краще розуміти власні почуття та почуття партнерів по спілкуванню, що значно полегшило їй встановлення та підтримування стосунків із жінками та чоловіками. Крім того, Ірина стала одягатися більш жіночно та привабливо.

В таблиці 3.22 представлено життєві настанови жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою.

Як було показано раніше, для жінок з різними статевою рольовими структурами характерним є конфлікт між різноспрямованими цінностями. Специфічність внутрішньо-особистісного конфлікту між життєвими настановами у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою полягає в тому, що у них репертуар життєвих настанов є обмеженим, тому намагання поєднати сім'ю, потребу піклуватися про когось і кар'єру набуває критичного значення.

**Життєві настанови жінок з континуально-ад'юнктивною статевою роллюю
структурою
(III частина, 1-й блок)**

Феноменологія	Бажання реалізації двох протилежних за змістом життєвих настанов: материнство та кар'єрна реалізація; знижений рівень орієнтації на побудування близьких стосунків з чоловіками. Відчувають труднощі у визначенні гендерної ідентичності
Внутрішній психологічний конфлікт	Конфлікт між сімейними та кар'єрними цінностями
Психологічні мішені	Ригідність вибору гендерної реалізації
Психокорекційна стратегія	<p>Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно гендерних ролей, подолання «чорно-білого» мислення.</p> <p>Емоційний рівень: робота з візуальними статевою роллюю репрезентаціями, опрацювання емоцій, заблокованих внаслідок дії ригідних настанов.</p> <p>Поведінковий рівень: розширення поведінкового репертуару за рахунок засвоєння нових варіантів жіночої поведінки, само репрезентації; прийняття власної сексуальності і жіночності.</p>

Наведемо приклад з психологічної практики. *Марина, студентка 19 років*, страждає від думок щодо втрати радості у житті і неможливості бути щасливою. Марина живе у гуртожитку. Вона самостійно прибирає, готує їжу для себе і своєї сусідки по кімнаті. В неї завжди багато гостей, подруги звертаються до неї за допомогою у складних ситуаціях. Марина не дуже успішна у навчанні, але старанна і відповідальна.

Батьки дуже пишаються, що вона навчається у ВНЗ. Марина зазначає, що мати завжди наполягала на тому, щоб донька отримала диплом про вищу освіту, навіть,

якщо не буде працювати за спеціальністю. Про свою мати Марина також розповідає, що вона не щаслива у шлюбі і завжди тяжко працювала. В її родині навіть не заведено, щоб батько допомагав матері і важкими сумками, коли вона несе продукти з магазину. Марина звинувачує матір в тому, що вона така невимоглива і дозволяє батькові ігнорувати її потреби.

В уявленні Марини бути жінкою складно, це певний «життєвий хрест». Дівчина, з одного боку, є орієнтованою на сімейні цінності, а з іншого – впевнена, що всього в житті треба добиватися самій. Марині не подобається власна зовнішність, в підлітковому віці вона навіть страждала на розлад харчової поведінки.

Основні психокорекційні заходи в даному випадку були спрямованими на подолання ригідних настанов щодо гендерної жіночої ролі. Обговорювалися різні варіанти жіночності в сучасному світі, ролі чоловіків у житті жінки. Крім того, особливий акцент було зроблено на поглибленні розуміння власних емоцій та відчуттів.

Після психокорекційної роботи Марина відчула себе більш жіночною, готовою до стосунків із чоловіками. Вона перестала переживати провину, коли не погоджувалася із батьками та їх баченням її майбутнього. Марина відзначала, що стала більш самостійно приймати рішення стосовно своїх дій, вибору друзів та інтересів.

В таблиці 3.23 представлено особливості сфери партнерських стосунків у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою.

Для жінок з континуально-ад'юнктивною структурою сексуальні та партнерські стосунки не мають особливої цінності через перенавантаження їх негативними емоціями і смислами. Можна сказати, що ці жінки відмовляються від стосунків заради того, щоб не відчувати негативні переживання.

**Сексуальні та партнерські стосунки у жінок з континуально-ад'юнктивною
статеворольовою структурою
(III частина, 2-й блок)**

Феноменологія	Знижена зацікавленість у партнерських стосунках. У стосунках з чоловіками виявляється суперництво та знецінення. Високий рівень вибагливості до потенційного чоловіка та відсутність толерантності до прояву тих, чи інших вад, які не вписуються в образ ідеального чоловіка. Образи ідеального чоловіка та ідеального шлюбного партнера не співпадають. Поєднання пронатального, романтичного та ринкового сценаріїв
Внутрішній психологічний конфлікт	Внутрішній конфлікт між сімейними цінностями, прагненням до емоційних стосунків та сприйняттям сексу як предмету певного товарообміну
Психологічні мішені	Страх перед близькими стосунками, суперництво та знецінення чоловіків
Психокорекційна стратегія	<p>Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно стосунків з чоловіками, подолання стереотипного оцінювання потенційних партнерів.</p> <p>Емоційний рівень: усвідомлення та асиміляція негативних почуттів до інтимного партнера, забезпечення емоційного відриву від батьківської родини.</p> <p>Поведінковий рівень: розширення спектру поведінкових патернів, подолання поведінки, спрямованої на знецінення партнера і суперництва з ним.</p>

Ярина, 23 роки, звернулася до психолога з приводу того, що у неї не виходить створити стосунки з чоловіками. Всі її подружки вже зустрічаються з хлопцями та виходять заміж, і дівчина відчуває, що вона теж потребує стосунків. Ярина працює за спеціальністю, що приносить їй задоволення, живе окремо від батьків та відчуває

себе досить самотійною. В Ярини є досвід стосунків з хлопцем, з яким вона познаймо милася в соціальній мережі в Інтернеті, він живе в іншій країні. Вони одного разу з ним бачилися в реальному житті протягом тижня, а потім він написав, що не може продовжувати стосунки на такій далекій відстані. Ярина розповіла, що дуже хоче стати матір'ю, мати власну родину, але чоловіки не звертають на неї увагу, а ті, що звертають, їй не подобаються, «занадто прості».

Обговорення стосунків з чоловіками дозволило Ярині усвідомити, що насправді вона уникає побудування стабільних стосунків з чоловіками тому, що не відчуває нагальної потреби. Адже вона самотійна, може займатися тим, що їй подобається (спорт, активний спосіб життя, відвідування різноманітних розважальних заходів). Чоловіка вона сприймає, як того, хто буде обмежувати її свободу, вимагати уваги та турботи. З іншого боку, приклад батьківських подружніх стосунків свідчить про те, що родинне життя – це клопіт, який не приносить задоволення, а на чоловіка не можна покластися.

Психотерапевтична стратегія була спрямована на пошук «заторів» психосексуального розвитку, які утруднили формування власної ідентичності Ярини та сформували негативне ставлення до чоловіків. Виявилось, що Ярина була дуже прив'язаною до своїх батьків, але не відчувала з їхнього боку підтримки та турботи. Батько був емоційно дистанційованим, не звертав уваги на її перемоги, на її жіночність тощо. Мати – завжди заклопотаною, була зосередженою на сварках з чоловіком.

Досід, який Ярина отримала в процесі психокорекції, дозволив їй зрозуміти, що її невдачі у взаєминах із чоловіками походять із її страхів, та вона має можливість змінити це.

В таблиці 3.24 представлено характеристики якості особистісного функціонування у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою.

Для жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою важливим є слідування соціальним стандартам жіночої гендерної ролі. Саме тому, у цих жінок формується передчасний тип гендерної ідентичності, яка є нав'язаною та не співвідноситься з особистісними надбаннями в процесі соціалізації. Такі жінки

бажають відповідати різним вимогам соціального оточення, які можуть бути суперечливими та потребувати величезних особистісних ресурсів.

Таблиця 3.24

Якість особистісного функціонування у жінок з континуально-ад'юнктивною статевою рольовою структурою (III частина, 3-й блок)

Феноменологія	Мають низький рівень соціально-психологічної адаптованості. Маскулінність не сприяє самоактуалізації.
Внутрішній психологічний конфлікт	Бажання відповідати соціальним вимогам щодо гендерного функціонування.
Психологічні мішені	Відсутність інтегрованості статевою рольових якостей в особистість та поведінку
Психокорекційна стратегія	Когнітивний рівень: робота з неадаптивними когніціями стосовно варіантів соціальної реалізації жінки. Емоційний рівень: робота із візуальними статевою рольовими репрезентаціями, розбудова індивідуального статевою рольового простору. Поведінковий рівень: аналіз поведінкових патернів взаємодії з партнером, усвідомлення патогенних варіантів.

Злата, 19 років, звернулася на консультацію до психолога з проблемами у навчанні. Вона соромилася відповідати на практичних заняттях в університеті, побоювалася робити доповіді. При навчанні у школі Злата отримувала високі оцінки та була майже відмінницею. В університеті вона почала порівнювати себе з одногрупницями, які видавалися їй більш розумними та вродливими. Злата скаржилася на те, що не може зрозуміти, чому вона завжди така напружена. Вона вважала, що для того, щоб бути щасливою треба бути успішною в навчанні, мати друзів та «пристойно» виглядати.

В процесі спілкування з психологом виявилось, що Злата не дуже зацікавлена у спеціальності, якій навчається, що вона не довіряє людям і їй дуже складно

створювати близькі стосунки. Для неї було великим розчаруванням визнати, що її цілі в житті не мають нічого спільного з її справжніми бажаннями. Будь-які власні бажання або фантазії Злата дуже різко обривала і казала, що такого ніколи не може бути, що вони ніколи не здійсняться.

При візуалізації образів «чоловічого» та «жіночого» Злата уявила собі черепаху, яка була втіленням «чоловічого» і маленьке жовте коло, яке втілювало «жіноче». Їй було важко уявити, що вони будь-яким чином перетинаються, або спілкуються. Потім в процесі роботи з образами Златі вдалося «розгледіти» в жовтому колі маленьку фею, яка була приємною та привітною.

Психокорекційна робота була спрямована на розбудову індивідуального статево-рольового простору, прийняття Златою власної жіночності та асиміляції власних маскуліних рис.

Висновки до розділу 3:

1. Було визначено зв'язок між статево-рольовими моделями, статево-рольовими типами та ступенем диференційованості статево-рольової ідентичності у жінок:

1) у жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою (44 %) частіше за жінок з андрогінною структурою (24 %) зустрічається андрогінний статево-рольовий тип ($\varphi=1,67$; $p<0,05$). Крім того, для жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою частіше за жінок з іншими моделями притаманний передчасний тип статево-рольової ідентичності;

2) жінкам з континуально-ад'юнктивною (6 %) в меншому ступені притаманний маскуліний тип порівняно з жінками з континуально-альтернативною структурою (20,5 %) ($\varphi=2,46$; $p<0,01$) та жінками з андрогінною ($\varphi=2,06$; $p<0,05$);

3) Дифузний тип статево-рольової ідентичності в більшому ступені притаманний жінкам з андрогінною ($\varphi=2,38$; $p<0,01$) та континуально-альтернативною ($\varphi=2,17$; $p<0,05$) структурами порівняно з континуально-ад'юнктивною структурою.

2. Жінки з різною статево-рольовою структурою відрізняються за рівнями статево-рольових якостей. Так, рівень маскулінності в групі континуально-ад'юнктивних жінок є вищим ніж в групі андрогінних жінок ($U=1106, p<0,01$) та групі континуально-альтернативних ($U=1076, p<0,01$). Жінки з андрогінною моделлю мають нижчий рівень фемінінності за жінок з континуально-альтернативною ($U=2\ 513,5 p<0,05$) та з континуально-ад'юнктивною моделями ($U=1369, p<0,01$).

3. Найбільш часто в досліджуваній вибірці зустрічаються дві суперечливі за змістом життєві настанови: незалежність та самореалізація (архетип Артеміді) та орієнтація на сімейні цінності, самопожертву (архетип Деметри). Подібний феномен може свідчити про наявність інтеррольового конфлікту у ідентичності у сучасних жінок. Жінки з андрогінною статево-рольовою структурою обирають значно більше варіантів життєвих настанов порівняно з жінками з іншими структурами, жінки з континуально-ад'юнктивною структурою значно менше за інших. Таким чином, жінки з андрогінною статево-рольовою структурою мають активну соціальну позицію та намагаються охопити як найбільше варіантів жіночої гендерної ролі.

4. Визначено наступні особливості у виборі життєвих настанов жінками з різними статево-рольовими структурами:

- андрогінна статево-рольова структура є пов'язаною з намаганням реалізуватися у професійній діяльності, впевненістю у власних силах, орієнтацією на побудову партнерських стосунків та народження дітей. В меншому ступені андрогінні жінки є орієнтованими на домогосподарство та сексуальний бік взаємин;

- жінки з континуально-альтернативною структурою в більшому ступені схильні обирати собі один з варіантів життєвих сценаріїв, які пов'язані з тими, чи іншими аспектами жіночої реалізації (архетипами). Найчастіше жінки обирають незалежність та самореалізацію (архетип Артеміді) або орієнтацію на сімейні цінності, самопожертву (архетип Деметри). На третьому місці представлено реалізацію в ролі сексуальної жінки (архетип Афродіти);

- у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою в більшому ступені представлено конфлікт між сімейними та кар'єрними цінностями.

5. Найбільш поширеним в досліджуваній групі жінок є романтичний сексуальний сценарій, який характеризується проявленням кохання, емоційної прихильності до сексуального партнера. Найменш поширеними в дослідницькій вибірці є ринковий, в якому секс розглядається як «товар», який підлягає обміну на моральні або матеріальні зиски та гедоністичний сценарій, який характеризується розвитком сексуальних технік, та виступає як самоціль, незалежно від моральних та емоційних аспектів.

6. Визначено особливості сексуальних стосунків у жінок з різною статевою структурою:

- жінок з андрогінною структурою в більшому ступені ніж у жінок з іншими моделями характеризує комунікативний сексуальний сценарій, пов'язаний з рефлексивним ставленням до сексуальних стосунків та можливістю будувати саме партнерські взаємини з чоловіком;

- для жінок з континуально-альтернативною структурою в більшому ступені притаманним є досягницький сценарій, який пов'язаний зі сприйняттям сексу, як засобу підвищити свій соціальний статус у різних сенсах;

- у жінок з континуально-ад'юнктивною статевою структурою спостерігається найнижчий рівень комунікативного сценарію, що може свідчити про те, що сексуальна сфера є емоційно напруженою для них.

7. Жінки з різними статево-рольовими структурами обирають чоловіків з різними статево-рольовими властивостями, так: жінки з континуально-альтернативною статево-рольовою структурою надають перевагу чоловікам з вираженими монополярними статево-рольовими якостями (маскулінних або фемінінних чоловіків). Для жінок з андрогінною статево-рольовою структурою притаманним є вибір андрогінних чоловіків у якості ідеального партнера. Для жінок з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою структурою важливою є наявність в партнерові традиційно чоловічих маскулінних рис.

8. Жінки з андрогінною статево-рольовою структурою характеризуються емоційним ставленням до партнера, яка має амбівалентні риси, пов'язані з наявністю зрілих продуктивних настанов (психосемантична близькість конструктів «партнер» і «радість» та «секс») з суперництвом та/або знеціненням партнера (психосемантична близькість конструктів «партнер» та «суперництво», «образа»). Жінками з континуально-альтернативною структурою партнер сприймається амбівалентно (психосемантична близькість конструктів «партнер» і «кохання», «образа») та порівнюється з батьківською фігурою. У жінок з континуально-ад'юнктивною структурою спостерігається зв'язок образу партнера з негативними тенденціями «злість» та «суперництво».

9. Жінки з андрогінною структурою характеризуються зрілим підходом до вибору партнера, схильні цілісно оцінювати особистість партнера, орієнтуючись на його особистісні і соціальні характеристики. Жінки з континуально-альтернативною структурою орієнтуються на зовнішні якості партнера та висувають велику кількість вимог до шлюбного партнера, який оцінюється позитивно за умови його готовності до шлюбних стосунків і батьківства. В їх ставленні до вибору партнера спостерігається наявність щирої зацікавленості у побудові партнерських стосунків, яка поєднується з егоцентричними вимогами до нього. Жінки з континуально-ад'юнктивною структурою мають низький рівень толерантності до прояву тих, чи інших вад партнера, які не вписуються в образ ідеального чоловіка.

10. Незалежно від моделі статево-рольової структури при вільному сортуванні (Р. Гарднер) усі жінки виділяли наступні групи чоловіків: «мачо», «ботан», «красунчик». Однак при цьому було виявлено різне емоційне ставлення до цих груп. Так, тип «мачо» був позитивно оцінений жінками з андрогінною та континуально-ад'юнктивною структурами, водночас, жінки з континуально-альтернативною статево-рольовою структурою надають негативну емоційну характеристику такому партнерові. Жінки з андрогінною статево-рольовою структурою позитивно оцінили групу «ботан» на відміну від жінок з іншими статево-рольовими структурами, що може свідчити про їхню більшу незалежність

від чоловічих статево-рольових стереотипів, в яких «ботан» виступає як недостатньо мужній. Група «красунчик» позитивно оцінюється усіма групами досліджуваними.

11. Для жінок з андрогінною та континуально-альтернативною статево-рольовими структурами характерною є нормативна ідеалізація шлюбного партнера, у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою образ привабливого чоловіка і образ шлюбного партнера не співпадають.

12. Візуальні репрезентації маскулінності та фемінінності, які відображають особливості статево-рольової сфери та партнерської взаємодії у жінок, мають специфічні характеристики відповідно до статево-рольової структури особистості:

- у жінок з андрогінною структурою жіночі та чоловічі образи є диференційованими, антропоморфними, відповідають статево-рольовій символіці, чоловічий образ є більш диференційованим за жіночий, образи мають гармонійні стосунки між собою;

- у жінок з континуально-альтернативною структурою образи відповідають статево-рольовій символіці, жіночий образ є більш диференційованим за чоловічий, між ними існують гармонійні стосунки;

- у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою жіночі та чоловічі образи відповідають статево-рольовій символіці, жіночий образ є слабо диференційованим, чоловічий – диференційований, рідко спостерігаються гармонійні стосунки між образами.

13. Виявлено 5 типів особистісної зрілості у жінок. Найбільшою мірою уявленням щодо особистості, яка повноцінно функціонує і самоактуалізується, відповідає тип особистісної зрілості «Творчий підхід до життя». Типи «Конформність», «Відповідальність», «Самоусвідомлення» характеризують окремі аспекти життєвого функціонування. Тип «Диференційована ідентичність» пов'язаний зі стабільністю гендерної ідентичності.

Жінки з андрогінною структурою характеризуються типом особистісної зрілості «Творчий підхід до життя». Жінкам з континуально-альтернативною структурою властивою є наявність інфантильних рис, пов'язаних зі страхом брати на себе відповідальність і небажанням відмовлятися від власних бажань. Жінки з

континуально-ад'юнктивною структурою зазнають труднощів у визначенні гендерної ідентичності.

14. Визначено статеворольові чинники якості особистісного функціонування у жінок. Жінки з андрогінною статеворольовою структурою є соціально-психологічно адаптованими, фемінінні якості забезпечують їм високий рівень деяких показників адаптації, але знижують можливості самоактуалізації. Самоактуалізація забезпечується маскулінними якостями. Жінки з континуально-альтернативною структурою є соціально-психологічно адаптованими, їхня фемінінність негативно пов'язана з інтегральними показниками адаптації, самоактуалізація забезпечується маскулінними якостями. Жінки з континуально-ад'юнктивною структурою мають низький рівень соціально-психологічної адаптованості. Маскулінність не сприяє самоактуалізації.

15. Інтегративні моделі діагностики і психокорекції статеворольових структур представлена у трьох частинах, в яких окремо представлені особливості кожної статеворольової структури – андрогінної, континуально-альтернативної та континуально-ад'юнктивної. В свою чергу кожна частина має 3 змістовних блока, які описують: 1) особливості життєвих настанов; 2) сексуальні та партнерських стосунки; 3) особливості самореалізації та соціально-психологічної адаптації жінок із певною статеворольовою структурою. В кожному змістовному блоці представлені феноменологія, внутрішній конфлікт, психокорекційна мішень та психокорекційна стратегія. Описано досвід застосування моделей у психологічній практиці.

ВИСНОВКИ

У роботі надано теоретичне узагальнення та нове рішення проблеми функціонування статеворольової структури особистості у партнерських стосунках. За результатами проведеного дослідження дійшли висновків:

1. Статеворольова сфера особистості розглядається як багаторівневий симптомокомплекс маскулінності/фемінінності, який має типологічні характеристики (типи статеворольової ідентичності), рівневі характеристики, які визначають рівень функціонування статеворольових утворень (біогенний, поведінковий, соціогенний (рівень Я-концепції) та структурні характеристики, пов'язані з моделлю структурної організації статеворольового простору. Аналіз структурних моделей дозволяє уточнити особливості функціонування статеворольової сфери та вирішити ряд дискусійних питань, які виникають за умови використання виключно рівневого або типологічного підходів. Описано три структурні моделі організації статеворольового простору, а саме: континуально-альтернативна, яка характеризується біполярністю конструктів «маскулінність» та «фемінінність»; континуально-ад'юнктивна модель, що описує взаємозалежність утворень маскулінності та фемінінності; андрогінна модель, що описує незалежність маскулінності та фемінінності, відсутність лінійних зв'язків між ними.

2. Вибір життєвих настанов у незаміжніх жінок характеризується внутрішньою суперечливістю, яка пов'язана з намаганням поєднати прагнення до особистісного саморозвитку, самовдосконалення з реалізацією материнської функції, пов'язаною з відданістю. Найбільший рівень такої суперечливості спостерігається у жінок з континуально-ад'юнктивною статеворольовою структурою. Жінки з андрогінною статеворольовою структурою прагнуть реалізуватися в багатьох життєвих сферах: партнерські стосунки, материнство, професія тощо. Жінки з континуально-альтернативною статеворольовою структурою віддають перевагу певному варіанту життєвої реалізації, або самовдосконаленню, або материнству та міжособистісному спілкуванню, або побудові партнерських стосунків з чоловіком.

3. Найбільш зрілий тип сексуальності мають жінки з андрогінною статевою роллювою структурою, вони схильні до побудування партнерського типу сексуальних стосунків, є обізнаними та вимогливими в сексуальних стосунках, орієнтованими на поєднання кохання та сексу, на народження дітей. У жінок з континуально-альтернативною структурою сексуальність носить інструментальний, демонстративний характер, вони схильні експлуатувати образ спокусливої жінки. У жінок з континуально-ад'юнктивною структурою ставлення до сексуальності є незрілим, в якому поєднується ідеалізація та знецінення сексуальних стосунків з партнером.

4. Структурні характеристики статевою роллювою сфери особистості значною мірою впливають на образ шлюбного партнера у жінок, а саме:

- жінки з андрогінною структурою схильні цілісно оцінювати особистість партнера, орієнтуючись на його особистісні і соціальні характеристики, властивою є ідеалізація образу майбутнього чоловіка. Емоційне ставлення до партнера має амбівалентні риси, пов'язані з наявністю зрілих продуктивних настанов, суперництвом та/або знеціненням партнера;

- жінки з континуально-альтернативною структурою висувають велику кількість вимог до шлюбного партнера, який оцінюється позитивно за умови його готовності до шлюбних стосунків і батьківства. Партнер сприймається в дихотомічній системі «добрий – злий» та порівнюється з батьківською фігурою;

- жінки з континуально-ад'юнктивною структурою мають низький рівень толерантності до прояву тих, чи інших вад партнера, які не вписуються в образ «ідеального чоловіка», при цьому спостерігається «розщеплення» образів привабливого чоловіка та шлюбного партнера. В емоційному ставленні до чоловіків виявляється суперництво та знецінення.

5. Візуальні репрезентації маскулінності та фемінінності, які відображають особливості статевою роллювою сфери та партнерської взаємодії у жінок, мають специфічні характеристики відповідно до статевою роллювою структури особистості, що обумовлює можливість їхнього використання в діагностиці структурної моделі. У жінок з андрогінною структурою жіночі та чоловічі образи є диференційованими,

антропоморфними, відповідають статеворольовій символіці, чоловічий образ є більш диференційованим за жіночий, образи мають гармонійні стосунки між собою. У жінок з континуально-альтернативною структурою образи відповідають статеворольовій символіці, жіночий образ є більш диференційованим за чоловічий, між ними існують гармонійні стосунки. У жінок з континуально-ад'юнктивною структурою жіночі та чоловічі образи відповідають статеворольовій символіці, жіночий образ є слабо диференційованим, чоловічий – диференційований, рідко спостерігаються гармонійні стосунки між образами.

6. Визначено феномен функціональної специфічності статеворольових утворень в особистісному функціонуванні в залежності від структурної моделі у жінок, а саме

- у жінок з андрогінною статеворольовою структурою, яка характеризується найнижчим рівнем фемінінності, фемінінні утворення сприяють соціально-психологічній адаптації та знижують самоактуалізацію,

- у жінок з континуально-альтернативною структурою, якій притаманні середні рівні маскулінності і фемінінності, маскулінність підвищує, а фемінінність знижує обидва показники;

- у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою, якій властиві високий рівень маскулінності у поєднанні з середнім рівнем фемінінності, спостерігається відсутність інтегрованості маскулінності та зниження інтеграції фемінінності в особистісні структури, пов'язані з самоактуалізацією і соціально-психологічною адаптацією.

7. Особистісна зрілість у жінок має 5 типів. Тип особистісної зрілості «Творчий підхід до життя» в найбільшому ступені відповідає уявленню щодо особистості, яка повно функціонує та самоактуалізується, найчастіше зустрічається у жінок з андрогінною статеворольовою структурою. Тип «Диференційована ідентичність» пов'язаний зі стабільною гендерною ідентичністю, рідше за всіх зустрічається у жінок з континуально-ад'юнктивною структурою, що свідчить про те, що вони зазнають труднощів у визначенні гендерної ідентичності. У жінок з континуально-альтернативною структурою рідше зустрічається тип «Відповідальність», що свідчить про наявність інфантильних рис, пов'язаних зі страхом брати на себе

відповідальність і небажанням відмовлятися від власних бажань. Типи «Конформність», «Самоусвідомлення» характеризують окремі аспекти життєвого функціонування та є однаково поширеними серед жінок з різними статеворольовими структурами.

8. Розроблено інтегративні моделі діагностики та психокорекції статеворольових структур особистості жінок, які вміщують в себе феноменологію, особливості внутрішнього психологічного конфлікту, мішені психокорекційного впливу та профілактичні та психокорекційні стратегії окремо для кожної з трьох статеворольових структур особистості за 3 блоками: «Життєві настанови», «Сексуальні та партнерські стосунки», «Самоактуалізація і соціально-психологічна адаптація». Інтегративні моделі діагностики та психокорекції статеворольових структур базуються на отриманих емпіричних даних і можуть бути рекомендовано для використання у практичній психологічній діяльності.

Перспектива подальших досліджень полягає в розробці та верифікації програм психокорекції статеворольових структур, які будуть спрямовані на підвищення ефективності особистісного функціонування у жінок. Важливим також видається дослідження особливостей жіночих гендерних моделей, які притаманні для сучасного українського суспільства, зокрема їх психосемантичних характеристик та суб'єктивної значущості для жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. В. Психология современной семьи: монографія / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005. – 436 с.
2. Асланян Т. С. Структурні та функціональні характеристики симптомокомплексу «емоційного холоду» у жінок: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Тетяна Сергіївна Асланян ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – СПб., 2010. – 19 с.
3. Барінова Н. В. Психологічні особливості відношення батька як чинник формування статевої ролі «Я» - концепції у дівчат-підлітків / Н. В. Барінова. - дис... канд. психол. наук: 19.00.07 - Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х., 2006. – 203с.
4. Бару І. О. Особливості симптомокомплексу «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках: / Бару І. О. – автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 – Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2015. – 19 с.
5. Бару І. О. Симптомокомплекс "емоційного холоду" у структурі життєвих стратегій особистості / І. О. Бару // Вісник Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Серія «Психологія». – 2013. – Вип. 46 (1). – С. 13-21.
6. Бем С. Л. Линзы тендера. Трансформация взглядов на проблемы неравенства полов / С. Л. Бем. – М.: "РОССПЭН", 2004. – 336 с.
7. Берн Ш. Гендерная психология : пер. с англ. / Ш. Берн. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
8. Берн Э. Секс в человеческой любви : пер. с англ. / Э. Берн. – М. : Московский кадровый центр, 1990. – 113 с.
9. Біловус Л. Гендерна репрезентація українського мовного простору / Леся Біловус // Мандрівець : всеукраїнський науковий журнал гуманітарних студій / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Тернопіль, 2011. – № 2 (92). – С.83-86.

10. Болен Д. Ш. Богини в каждой женщине : Новая психология женщины. Архетипы богинь : пер. с англ. / под ред. И. Старых / Джина Шинода Болен. – М. : София, 2007. – 272 с.
11. Болотська О. А. Соціально-педагогічні умови гендерного виховання жінок-лідерів у діяльності громадських організацій та рухів : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Болотська О. А.; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2008. – 20 с.
12. Бондаренко Н. И. Социальные представления о самоактуализации: гендерный аспект / Н. И. Бондаренко // Психологические науки: теория и практика: материалы междунар. науч. конф., Москва, февраль 2012 г. – М., 2012. – С. 46-48.
13. Бурлачук Л. Ф. Психотерапия : учеб. для вузов / Бурлачук Л. Ф., Кочарян А. С., Жидко М. Е. – 3-е изд. – СПб : Питер, 2009. – 496 с.
14. Варга А. Я. Введение в системную семейную психотерапию / А. Я. Варга. – М. : КОГИТО – ЦЕНТР, 2009. – 181 с.
15. Ващенко І. В. Психологія професійного зростання жінок-керівників у правоохоронних органах України : монографія / І. В. Ващенко, Н. Є. Завацька, І. І. Ханенко; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2013. – 227 с.
16. Вейнингер О. Пол и характер / О. Вейнингер. – М. : «ТЕРРА»-«TERRA», 1992. – 480 с.
17. Гасюк М. Б. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Гасюк Мирослава Богданівна ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 21 с.
18. Геодакян В. А. Теория дифференциации полов в проблемах человека / В. А. Геодакян // Человек в системе наук. – М. : Наука, 1989. – С. 171 -189.
19. Гидденс Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах : пер.с англ. В. Анурин. / Гидденс Э. – СПб. : Питер, 2004. – 208 с.

20. Глінка А. І. Психологічні чинники критичних суперечностей між професійно-організаційною і сімейною ролями жінки-керівника : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Глінка А. І. ; Укр. інж.-пед. акад. – Х., 2012. – 19 с.
21. Говорун Т. В. Стереотипізація статі як дилема самопрезентації жінок і чоловіків [Електронний ресурс] / Т. В. Говорун // Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія «Психологія. Педагогіка. Соціальна робота». – 2012. – Вип. 6. – С. 5 - 8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknurprc_2012_6_3.
22. Говорун Т. В. Жіноча психологія: цінності та обмеження саморефлексії фахової працеспроможності / Т. В. Говорун, Д. О. Коськіна // Наука і освіта. – 2014. – № 11. – С. 12 - 17.
23. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
24. Гозман Л. Я. Самоактуализационный тест / Л. Я. Гозман, М. В. Кроз, М. В. Латинская. – М. : Рос. пед. агентство, 1995. – 43 с.
25. Головнева, И. В. Исследование гендерных стереотипов в управленческой сфере / И. В. Головнева, Ю. Л. Твердохвалова // Теорія і практика упр. соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол. – 2007. – № 2. – С. 21 - 28.
26. Голод С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи / С. И. Голод // Социол. исслед. – 2008. – № 1. – С. 40 - 49.
27. Григорів Н. М. Категорії маскуліності та фемінінності в процесах концептуалізації дійсності / Н. М. Григорів // Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Розділ 1. Когнітивна лінгвістика. – 2011. – 3 (ч. 1). – С. 44-48.
28. Гритчук Г. В. Психологічні механізми формування гендерних уявлень особистості / Г. В. Гритчук // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2008. – Т. 10 – Ч. 1. – С. 108-120.
29. Грицай Л. А. Кризис традиционного материнства в современной России: социально-психологический аспект [Електронний ресурс] / Грицай Л. А. //

Журнал практической психологии и психоанализа. – 2010. – №3. – Режим доступа:

http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2843&sphrase_id=38038.

30. Данилова М. О. Особистісні детермінанти формування материнського ставлення жінки до дитини в пренатальний період : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Данилова М. О. ; Ун-т менедж. освіти. – К., 2011. – 20 с.
31. Данільченко Т. В. Маскулінність і фемінінність як фактор життєстійкості [Електронний ресурс] / Данільченко Т. В. // Вісник Чернігівського національного педагогічного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=article&id=16744>.
32. Джейнус С. Секс в двадцатом веке / С. Джейнус ; под науч. ред. Д. Н. Исаева // Сексология. – СПб. : Питер, 2001. – 512с.
33. Джонсон Р. А. Она: Глубинные аспекты женской психологии : пер. с англ. / Р. А. Джонсон – Харьков, М. : Фолио; Ин-т общегум. исслед., 1996. – 186 с.
34. Долгих Лілія Миколаївна. Вплив статево-рольових стереотипів на кар'єрні домагання молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Лілія Миколаївна Долгих; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. –Київ, 2007. – 14 с.
35. Дудкина Е. А. Сравнительная характеристика ценностных ориентаций юношей и девушек на современном этапе развития общества / Е. А. Дудкина, И. М. Пивоварчик // Наука і освіта. – 2009. – № 9. – С. 94-96.
36. Ениколопов С. Н. Концепции и перспективы исследования пола в клинической психологии [Електронний ресурс] / С. Н. Ениколопов, Н. В. Дворянчиков // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – № 2. – Режим доступа : <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2930>.
37. Иванова Е. Ф. Гендерная проблематика в психологии : учеб. пособие / Е. Ф. Иванова ; под ред. И. А. Жеребкиной // Введение в гендерные исследования.– Х. : ХЦГИ, СПб. : Алетейя, 2001. – Ч. 1. С. – 312 - 345.
38. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.

39. Ильиных С. А. Преобразование гендерной системы и новое трактование концептов маскулинности-феминности [Электронный ресурс] / Ильиных С. А. // Социологический альманах. – 2012. – № 3. – С. 55- 66. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/preobrazovaniya-gendernoy-sistemy-i-novoe-traktovanie-kontseptov-maskulinnosti-femininnosti>.
40. Исаев Д. Н. Половое воспитание и психогигиена пола у детей / Д. Н. Исаев, В. Е. Каган. – Л. : Медицина, 1979. – 192 с.
41. Исаев Д. Н. Психогигиена пола у детей / Д. Н. Исаев, В. Е. Каган. – Л. : Медицина, 1986. – 336 с.
42. Каган В. Е. Семейные и полоролевые установки у подростков / В. Е. Каган // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С. 54-61.
43. Камбалова Т. С. Дослідження гендерних особливостей формування життєвих сценаріїв особистості в юнацькому віці / Т. С. Камбалова // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. - Луганськ, 2013. – № 1 (30). – С. 129-137 :
44. Каменская В. Г. Психологическая защита и мотивация в структуре конфликта / В. Г. Каменская . – СПб., 1999. – С. 114 - 118.
45. Брэzier Д. Карл Роджерс и его последователи: психотерапия на пороге XXI века: сб. ст. / Д. Брэzier ; под ред. Брэзиера Д. – М. : Когито-Центр, 2005. – 311 с.
46. Керлот Х. Э. Словарь символов : пер. с англ. / Х. Э. Керлот. – М. : REFL-book, 1994. – 608 с.
47. Кернберг О. Ф. Отношения любви: норма и патология / О. Ф. Кернберг. – М. : Независ. фирма «Класс», 2000. – 256 с.
48. Кісь О. Зміни в гендерній свідомості просто неминучі [Електронний ресурс] / О. Кісь. – Режим доступу : <http://h.ua/story/232794/>.
49. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні [Електронний ресурс] / Кісь О. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>.
50. Ковалева Г. П. Трансформация женской гендерной идентичности в современном медиа-пространстве [Електронний ресурс] / Г. П. Ковалева, В. О. Данильян //

Вісник Національного ун-ту «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – 2012. – №1 (11). – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-zhenskoj-gendernoy-identichnosti-v-sovremennom-media-prostranstve>.

51. Ковалевская Е. В. Диагностика личностной зрелости у студентов педагогических специальностей [Электронный ресурс] / Е. В. Ковалевская // Вестник Костромского государственного ун-та им. Н. А. Некрасова. Серия «Гуманитарные науки: Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика». – 2013. – Вып. 3. – Т. 19. – С. 48-51. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/diagnostika-lichnostnoy-zrelosti-u-studentov-pedagogicheskikh-spetsialnostey#ixzz3hYW1NDyG>.
52. Ковпак Д. В. Как избавиться от тревоги и страха. Практическое руководство психотерапевта / Д. В. Ковпак. – СПб. : Наука и техника, 2007. – 240 с.
53. Кон И. С. Введение в сексологию / И. С. Кон. – М. : Медицина, 1989. – 336 с.
54. Кон И. С. Гегемонная маскулинность как фактор мужского (не)здоровья / И. С. Кон // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – Вып. 4. – С. 5-16.
55. Корольова І. Є. Українська жінка в православній картині світу та національній традиції: гендерні рецепції : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.12 / Корольова І. Є. ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2011. – 19 с.
56. Коськина Д. А. Ролевые ожидания супругов с разным типом поло ролевого взаимодействия / Коськина Д. А. // Молодой ученый. – 2015. – №2-6 (17). – С.411-416.
57. Коцар А. В. Особливості психосексуального розвитку хворих на невроз жінок, що знаходяться у відносинах подружньої залежності [Текст] : дис. канд. психол. наук: 19.00.04 / Коцар А. В. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 194 с.
58. Коцюба Г.О. Психологічні особливості організації uzалеженого кохання у жінок : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 - Харк. нац.. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2010. – 18 с.
59. Кочарян А. С. Метод исследования структурной организации полоролевой сферы личности / А. С. Кочарян, Е. В. Фролова, Н. В. Дармостук // Вісник

Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2009. – № 857. – Вып. 42. – С.78 - 84.

60. Кочарян А. С. Личность и половая роль (симптомокомплекс маскулинности/фемининности в норме и патологии) / А. С. Кочарян – Х. : Основа, 1996. – 127 с.
61. Кочарян А. С. Полоролевая идентичность женщин : генезис и структура / А. С. Кочарян, Н. Н. Терещенко // Вестник ХНУ. Серія «Психологія». – 2001 – № 549. – С. 53-55.
62. Кочарян А. С. Проблемы эффективности диагностики сложных психологических образований (на примере симптомокомплекса маскулинности/фемининности) / А. С. Кочарян // Журнал практикующего психолога. – 2010. – № 17. – 136 - 147.
63. Полоролевая психология : коллективная монография / А. С. Кочарян, М. Е. Жидко, Н. Н. Терещенко, Е. В. Фролова. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – 236 с.
64. Купцова Т. А. Архетипні основи гендерних стереотипів в українській філософії (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05 / Купцова Т. А. ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2011. – 19 с.
65. Курбанова Л. У. Процессуальные и структурные аспекты гендерной идентичности [Электронный ресурс] / Л. У. Курбанова // Вестник Адыгейского государственного университета. Серія 1 «Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология». – 2012. – №1. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsessualnye-i-strukturnye-aspekty-gendernoy-identichnosti>.
66. Куттер П. Любовь, ненависть, зависть, ревность. Психоанализ страстей / П. Куттер. – СПб., 1998. – 115 с.
67. Леонард, Л. Ш. Встреча с безумной женщиной: Жить, преодолев страх, гнев и обиду : пер. с англ. В. Мершавки / Л. Ш. Леонард. – М. : Независимая фирма «Класс», 2011. – 376 с.

68. Леонард Л. Ш. Эмоциональная женская травма: Исцеление детской травмы, полученной дочерью в отношениях с отцом : пер. с англ. В. Мершавки / Л. Ш. Леонард. – М. : Независимая фирма «Класс», 2011. – 224 с.
69. Літвінова В. Я. Особливості психосемантичної структури уявлень про шлюбного партнера у дівчат схильних до міжособистісної залежності [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Літвінова В. Я. - Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2013. – 199 с.
70. Луков В. А. Гендерный конфликт: система понятий [Электронный ресурс] / В. А. Луков, В. Н. Кириллина // ЗПУ. – 2005. – №1. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-konflikt-sistema-ponyatiy>.
71. Лукьянченко Н. В. Некоторые аспекты семейного сценарного программирования: из опыта работы [Электронный ресурс] / Н. В. Лукьянченко // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2012. – №4. – Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=3055>.
72. Лушпай Л. Поняття маскулінності в трудах британських вчених: педагогічний аспект [Електронний ресурс] / Л. Лушпай. – Режим доступа: <http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/345-2011-02-25-17-14-54.html>.
73. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : ООО «КММ», 2006. – 240 с.
74. Малёнова А. Ю. Гендерные особенности факторов аттракции в ситуации первого свидания / А. Ю. Малёнова, А. И. Искра // ОмГУ. – 2011. – №2. – С. 19-30.
75. Матусевич Т. В. «Нерівнарівність» сучасної гендерноорієнтованої освіти: основні напрями концептуалізації та практичного втілення / Т. В. Матусевич // Філософія освіти. – 2014. – №1. – С. 218-231
76. Мацюк В. В. Психологічні механізми формування у молоді образу майбутнього шлюбного партнера : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Мацюк В. В. ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 266 с.
77. Методика личностного дифференциала (вариант, адаптированный в НИИ им. В. М. Бехтерева) / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов // Социально-

психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С. 20-21.

78. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных / А. Д. Наследов. – СПб.: Речь, 2007. – 392 с.
79. Наследов А.Д. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках / А. Д. Наследов. – СПб.: Питер, 2005. – 416 с.
80. Некрасов С. Н. Жизненные сценарии женщин и сексуальность / С. Н. Некрасов, И. В. Возилкин. – Свердловск : УрГУ, 1991. – 167 с.
81. Общая сексопатология : руководство для врачей / под ред. Г. С. Васильченко. – М. : Медицина, 1977. – 488 с.
82. Овсієнко Я. Психологічні підходи до визначення ефективності управлінської діяльності жінки - керівника навчального закладу / Я. Овсієнко // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2010. – № 1/2. – С. 158-162.
83. Опросник Плутчика – Келлермана – Конте. Тест для диагностики механизмов психологической защиты [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://psychojournal.ru/tests_online/144-oprosnik-plutchika-kellermana-konte-test-dlya-diagnostiki-mehanizmov-psihologicheskoy-zaschity.html.
84. Орбан П. О процессе символообразования : пер. с нем. / под ред. А. М. Боковой // П. Орбан. – М. : ЗАО МГ Менеджмент, 1998. – Т.1 : Энциклопедия глубинной психологии. Жизнь, работа, наследие. – 532-568 с.
85. Осипова Л. В. Роль профессиональной деятельности в самоактуализации современной женщины : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Осипова Лариса Васильевна; Санкт-Петербургский государственный архитектурно-строительный ин-т. – СПб, 2004. – 264 с.
86. Осіпова Т. Ф. Вербалізація маскулінних і фемінінних стратегій і тактик невербальної комунікації / Т. Ф. Осіпова // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С.Сковороди. – 2014. – Вип. 38. – С. 188-194.
87. Judith Kegan Gardiner. Masculinity Studies and Feminist Theory. [Электронный ресурс] / Kegan Gardiner Judith . – New York : Colombia university press, 2002. – 336 p. – Режим доступа : <http://bookre.org/reader?file=1118717&pg=3>.

88. Осницкий А. К. Определение характеристик социальной адаптации / А. К. Осницкий // Психология и школа. – 2004. – №1. – С.43-56.
89. Пампуха Л. О. Гендерні стереотипи рольових диспозицій жінки-керівника / Л. О. Пампуха // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – Л. : СНУ ім. В. Даля, 2005. – № 1 (9). – С. 119 - 125.
90. Пампуха Л. О. Чинники внутрішньоособистісних рольових конфліктів у жінок керівників / Л. О. Пампуха // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред. Максименка С. Д. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Міленіум, 2005. – Т.7. – Вип. 4. – С. 286 - 294.
91. Перун М. Б. Стадії розвитку материнства: психосоціальний аспект / М. Б. Перун // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Філософ. науки». – 2009. – Вип. 12. – С. 225-234.
92. Пилат Н. І. Гендерно-рольові уявлення особистості в сімейних стосунках / Н. І. Пилат, І. І. Стахів // Наука і освіта. – 2009. – № 8. – С. 90-93.
93. Поспелова С. В. Особливості гендерної соціалізації дівчат з різними типами статево-рольових моделей / С. В. Поспелова // Вісник Одеського національного ун-ту ім. Мечнікова. Серія «Психологія». – 2014. – Т. 9. – Вип. 1 (31). – С. 262-269.
94. Поспелова С. В. Особливості особистості дівчат із різними типами статево-рольових моделей / С. В. Поспелова // Вісн. Хар. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2014. – № 1095. – Вип. 53. – С. 42-45.
95. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов / В. С. Агеев // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С.152-158.
96. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика : учеб. пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: «БАХРАХ», 1998. – С. 50 - 55.
97. Ренке С. О. Становлення професійного образу Я особистості: гендерний аспект / С. О. Ренке // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2009. – Т. 11. – Ч. 4. – С. 375-384.

98. Рихлік С. В. Гендерні особливості гістоархітектоніки вентральної групи ядер таламуса людини / С. В. Рихлік // СМБ. – 2014. – № 2 (44). – С. 151-156.
99. Русалов В. М. Психологическая зрелость: единая и множественная характеристика? / В. М. Русалов // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – № 5. – С. 83-97.
100. Сатир В. Вы и Ваша семья: руководство по личностному росту [Электронный ресурс] : пер. с англ. / Вирджиния Сатир ; общ. ред.. Кучкарова Р. Р. – Апрель – Пресс, Институт гуманитарных исследований, 2007. – 288 с. – Режим доступа : <http://www.litmir.co/br/?b=191231>.
101. Сизоненко А. М. Принадність як професійно важлива властивість жінки-педагога / А. М. Сизоненко // Наука і освіта. – 2008. – № 3. – С. 120-124.
102. Синдром «эмоционального холода» в межличностных отношениях : аддиктивный контекст / А. С. Кочарян, Н. Н. Терещенко, Т. С. Асланян, И. В. Гуртовая // Вісник Харківського університету. Серія «Психологія». – Х. : ХНУ, 2007. – № 771. – С. 115-119.
103. Сіляєва В. І. Психологічне вивчення та корекція образу Я у самотніх жінок : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Сіляєва В. І. - Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
104. Скиба Э. К. Гедерные режимы как отражение властных отношений [Электронный ресурс] / Э. К. Скиба // Антропологические измерения философских исследований. – 2015. – №7. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/gedernye-rezhimy-kak-otrazhenie-vlastnyh-otnosheniy>.
105. Смахтіна Н. О. Індивідуально-психологічні особливості жіночої сексуальності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Смахтіна Н.О. ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2011. – 18 с.
106. Собчик Л. Н. СМІЛ (ММРІ). Стандартизированный многофакторный метод исследования личности / Собчик Л. Н. – Речь, 2009. – 217 с.
107. Сонди Л. Учебник экспериментальной диагностики влечений: Глубинно-психологическая диагностика и ее применение в психопатологии,

- психосоматике, судебной психиатрии, криминологии, психофармакологии, профессиональном, семейном и подростковом консультировании, характерологии и этнологии : пер. с нем. / Л. Сонди. – М. : «Когито-Центр», 2005. – 557 с.
108. Судакова О. С. Вплив психологічної гендерної ролі на взаємовідносини «лікар-пацієнт» / О. С. Судакова, У. О. Могилевіч // Медична психологія. – 2013. – №2. – С. 28-32.
109. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогіки / Г. С. Сухобская // Новые знания. – 2002. – № 4. – С. 17-20.
110. Тайсон Ф. Психоаналитические теории развития : пер.с англ. / Ф. Тайсон, П. Тайсон. – Екатеринбург : Деловая Книга, 1998. – 528 с.
111. Терещенко Н. М. Статеворольова структура жіночої тілесної ідентичності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Терещенко Н. М. – Х., 2003. – 19 с.
112. Уайнхолд Б. Противозависимость: бегство от близости : пер. с англ. Е. Бабенко, Г. Смолин / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд. – Каменец-Подольский: Аксиома, 2009. – 328 с.
113. Уайнхолд Б. Освобождение от созависимости : пер. с англ. А. Г. Чеславской / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд. – М. : Независимая фирма «Класс», 2002. – 224 с.
114. Устінова Н. О. Соціальні стереотипи як бар'єри на шляху залучення українських жінок до жіночих громадських об'єднань / Н. О. Устінова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. – 2011. – Т. 13. – Ч. 3. – С. 413-418.
115. Фаворова К. М. Досвід застосування методу спрямованої уяви «Візуалізація і гармонізація чоловічого і жіночого начал» у психокорекційній роботі» / К. М. Фаворова, О. С. Кочарян, Н. М. Терещенко // III Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання, 21-22 травня 2014 р. : зб. наук. пр. – К., 2014. – Дод-к 4. – Вип. 31. – Т. 1 (9). – С. 184-191.

116. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Ин-т Психотерапии, 2002. – 409 с.
117. Филипцова О. В. Анализ маскулинности-феминности у населения Восточной Украины : половые и возрастные особенности, связь со структурой семьи и социальными признаками / О. В. Филипцова // Экспериментальна і клінічна медицина. – 2007. – № 3. – С. 109 - 114.
118. Філіпчева Г. О. Гендерні особливості сучасної української молоді [Електронний ресурс] / Г. О. Філіпчева, Т. О. Роєва. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Psihologia/12_148664.doc.htm.
119. Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции : пер. с нем. / З. Фрейд. – М. : Наука, 1989. – 456 с.
120. Фролова Є. В. Психологічні чинники і динаміка формування стосунків міжособистісної залежності у жінок [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 /Фролова Є. В. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна – Харків, 2007. – 19 с.
121. Хамитов Н. В. Философия и психология пола / Н. В. Хамитов. – К. : Ника-Центр, 2001. – 224 с.
122. Хлопоніна Н. Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Хлопоніна Наталія Євгенівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 247 с.
123. Хорни К. Невротическая потребность в любви и привязанности / К. Хорни / Сост. и ред. Райгородского Д. Я. // Психология и психоанализ любви. – Самара, 2002. – С. 380 - 450.
124. Хорни К. Недоверие между полами : пер. с англ. / К. Хорни // Психологический журнал. – 1993. – Т.14. – № 5. – С.125 - 132.
125. Васильченко Г. С. Частная сексопатология : Руководство для врачей / Г. С. Васильченко / под ред. Г. С. Васильченко. – В 2-х т. – Т. 2. – М. : Медицина, 1983. – 352 с.

126. Чвалева Л. Во что мы верим? Жизненные установки помогают или мешают нам жить? [Электронный ресурс] / Л. Чвалева. – Режим доступа: <http://www.psyllife.in.ua/jiznennue-ustanovki/>. – 16.04.2012 г.
127. Черета В. В. Гендерні індивідуально-психологічні характеристики осіб молодого віку залежно від стоматологічного статусу [Електронний ресурс] / В. В. Черета // Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії. – 2014. – № 2 (46). – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/genderni-individualno-psihologichni-harakteristiki-osib-molodogo-viku-zalezno-vid-stomatologichnogo-statusu>.
128. Швець О. А. Вагітність та пологи як чинники зміни смисложиттєвих орієнтацій жінки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.04 / Швець О. А. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 16 с.
129. Шевчук Г. Розвиток материнської ідентичності в структурі Я-концепції жінки / Г. Шевчук // Соц. психологія. – 2010. – № 3. – С. 137-151.
130. Шишлова Е. Э. Трансформация гендерной идентичности: социально-психологический аспект / Е. Э. Шишлова // Вестник МГИМО. – 2012. – №1. – С. 204-211.
131. Шнейдер Л. Б. Дилемма современного человека: профессиональные или семейные ценности / Шнейдер Л. Б. // Психологические проблемы современной российской семьи : материалы всероссийской научной конференции. – М., 2000. – Ч.2. – С. 93 - 99.
132. Шнейдер Л. Б. Основы семейной психологии : учеб. пособие / Шнейдер Л. Б. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : Изд-во НПО "МОДЭК", 2005. – 928с.
133. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики : пособие / Л. Б. Шнейдер. – Москва : МПСИ, 2007. – 128 с.
134. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія / Штепа О. С. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 210 с.

135. Шуляева К. М. Социальные представления о значении работы и семьи в жизни женщины : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Шуляева К. М. - ГОУ ВПО «Московский Государственный Областной Университет» – Москва, 2009. – 197 с.
136. Щудро С. А. Вікові та гендерні особливості характеру підлітків /Щудро С. А., Дроздова І. В., Журавель Т. О. // Медичні перспективи. – 2010. – №3. – С. 97 - 103.
137. Эльячефф К. Дочки-матери: третий лишний?: Современный психоанализ: теория и практика : пер. с франц. / К. Эльячефф, Н. Эйни, О. Бессоновой / под ред. Н. Поповой.– М. : Ин-т общегуманит. исследований, 2011. – 456 с.
138. Эриксон Э. Идентичность: юность, кризис : пер. с англ. / Эрик Эриксон. – М : Прогресс, 1996. – 342 с.
139. Эткин А. М. Цветовой тест отношений / А. М. Эткин // Общая психодиагностика. – М., 1987. – С. 221-227.
140. Юнг К. Г. Архетип и символ [Электронный ресурс] / К. Г. Юнг. – М., 1991. – 188 с. – Режим доступа : http://carljung.ucoz.ru/_ld/0/3_.pdf.
141. Юнг К. Г. Либидо, его метаморфозы и символы / К. Г. Юнг. – Санкт-Петербург: Восточно-Европейский институт психоанализа, 1994. – 416 с.
142. Якименко О. Ю. Особливості партнерських стосунків в дівчат, які перебувають на різних етапах психосексуального розвитку / О. Ю. Якименко // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2012. – № 1009. – Вип. 49. – С. 143-146.
143. Яворская Е. В. Особенности синдрома «эмоционального холода» у женщин, состоящих в разводе / Е. В. Яворская // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – № 1009. – С. 138 - 143.
144. Ярославкина Е. В. Ценностно-смысловая сфера женщин с разной гендерной идентичностью: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ярославкина Е.В. Дальневост. гос. ун-т путей сообщ. – Южно-сахалинск, 2008. – 26 с.

145. Are leader stereotypes masculine? A meta-analysis of three research paradigms [Электронный ресурс] / A. M. Koenig, A. H. Eagly, A. A. Mitchell, T. Ristikari // *Psychological Bulletin*. – 2011. – 137 (4). – P. 616-642. – Режим доступа : http://www.uni-klu.ac.at/gender/downloads/FP_Koenig_Eagly_2011.pdf.
146. Berenbaum S. A. Early hormonal influences on childhood sex-typed activity and playmate preference [Электронный ресурс] / S. A. Berenbaum, E. Snyder // *Developmental Psychology Special Issue: Sexual orientation and Human development*. – 1995. – Режим доступа : <http://eric.ed.gov/?id=EJ498065>.
147. Carothers B. J. Men and women are from Earth: examining the latent structure of gender [Электронный ресурс] / B. J. Carothers, H. T. Reis // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2012. – Режим доступа : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.emilkirkegaard.dk%2Fen%2Fwp-content%2Fuploads%2FMen-and-women-are-from-Earth-Examining-the-latent-structure-of-gender..pdf&name=Men-and-women-are-from-Earth-Examining-the-latent-structure-of-gender..pdf&page=2&c=579cb7e1d3df>.
148. Cella S. Influence of gender role orientation (masculinity versus femininity) on body satisfaction and eating attitudes in homosexuals, heterosexuals and transsexuals / S. Cella, M. Iannaccone , P. Cotrufo // *Eat Weight Disord*. – 2013. – 18 (2). – P. 115 - 124.
149. Cheng C. Processes underlying gender-role flexibility: Do androgynous individuals know more or know how to cope? / C. Cheng // *Journal of Personality*. – 2005. – 73 (3). – P. 645 – 674.
150. Clinical utility of the Bem Sex Role Inventory (BSRI) in the Spanish transsexual and nontranssexual population / Gómez-Gil E1, Gómez A, Cañizares S, Guillamón A. et al. // *Journal of Personality Assessment*. – 2012. – 94 (3). – P. 304-309.
151. Constantinople, A. Masculinity-Femininity: An Exception to a Famous Dictum? [Текст] / A. Constantinople // *Feminism Psychology*. – November 2005. – 15 (4). – P. 385 - 407.
152. Danylova, T. V. Towards gender equality: Ukraine in the 21st century [Электронный ресурс] / T. V. Danylova // *Антропологические измерения философских*

- исследований. – 2013. – №4. – Режим доступа :
<http://cyberleninka.ru/article/n/towards-gender-equality-ukraine-in-the-21st-century>.
153. Differential Roles of Physical Attractiveness and Earning Capability in Explaining Sense of Power among Dating Individuals in China: A Gender Comparison [Текст] / Hong Zhang, Jin You, Fei Teng, Darius K-S. Chan // *Sex Roles*. – 2014. – Vol. 70. – Is. 7. – P. 343 - 355.
154. Does androgyny have psychoprotective attributes? A cross-sectional community-based study / J. Prakash, A.S.M Kotwal, V. Ryali, K. Srivastava and other. // *Ind Psychiatry J*. – 2010. – 19 (2). – P. 119 - 124.
155. Ebert I. D. Warm, but Maybe Not So Competent? – Contemporary Implicit Stereotypes of Women and Men in Germany / I. D. Ebert, M. C. Steffens, A. Kroth // *Sex Roles*. – 2014, Vol. 70. – Is. 9. – P. 359 – 375.
156. Echebarria Echabe A. Role identities versus social identities: Masculinity, femininity, instrumentality and communality / Echabe A. Echebarria // *Asian Journal of Social Psychology*. – Vol. 13. – Is. 1. – 2010. – P. 30 - 43.
157. Fehring R. J. Variability in the phases of the menstrual cycle / R. J. Fehring, M. Schneider, K. Raviele // *J. Obstet. Gynecol. Neonatal Nurs*. – 2006. – P. 376 - 384.
158. Fernández J. Do the BSRI and PAQ Really Measure Masculinity and Femininity? / Juan Fernández and Mª Teresa Coelleo // *The Spanish journal of psychology*. – 2010. – Vol. 13. – P. 1000 - 1009.
159. Fernández Juan, María Ángeles Quiroga, and Isabel Del Olmo. Is Sexual Attraction Independent of the Instrumental and Expressive Traits? [Электронный ресурс] / *The Spanish Journal of Psychology*. – Vol. 9. – No 2. – 2006. – P. 162 – 170. – Режим доступа :
https://www.researchgate.net/publication/6676727_Is_sexual_attraction_independent_of_the_instrumental_and_expressive_traits.
160. Firestone R. W. Fear of Intimacy / R. W. Firestone , J. Catlett . – Washington, DC: American Psychological Association. – 2006. – 358 p.

161. Firestone R.W. Sex and Love in Intimate Relationships / R. W. Firestone, L. Firestone, J. Catlett. – Washington, 2006. – Washington, DC: American Psychological Association. – 338 p.
162. Fischer E. Sex, genderidentity and gender role attitudes and consumer behavior / E. Fischer, S. J. Arnold // Psychology & Marketing. – 1994. – Vol. 11 (2). – P. 163 - 182.
163. Gabbay N. Toward Renewed Constructions of Masculinity and Femininity: Measuring Significant Psychological Differences between Young Men and Women’s Subjective Experiences in Their Romantic Relationships / Nicolas Gabbay, Marie-France Lafontaine, Claude Lamontagne // International Journal of Psychological Studies. – Vol 3. – № 2. – 2011. – P. 200 - 216.
164. Gender development research in “Sex Roles”: historical trends and future direction / K. M. Zozuls, C. F. Miller, D. N. Rubler, C. L. Martin and other. // Sex Role. – 2011. – № 64. – P. 826 - 842.
165. Gender Stereotypes in the Family Context: Mothers, Fathers, and Siblings / Joyce J. Endendijk, Marleen G. Groeneveld, Sheila R. van Berkel, Elizabeth T. Hallers-Haalboom and other // Sex Roles. – 2013. – Vol. 68. – Is. 9-10. – P. 577 - 590.
166. Graff K. A. Low-Cut Shirts and High-Heeled Shoes: Increased Sexualization Across Time in Magazine Depictions of Girls / K. A. Graff, K. Murnen Sarah , Anna K. Krause // Sex Roles. – 2013. – Vol. 69. – Is. 11-12. – P. 571-582.
167. Hansell J. Where sex was, there shall gender be? The dialectics of psychoanalytic gender theory / Hansell J. // Psychoanal Q. – 2011. – 80 (1). – P. 55-71.
168. Harlvorson H. The troubles with bright girls [Электроний ресурс] / H. Harlvorson. – 2011. – Режим доступа: http://www.huffingtonpost.com/heidi-grant-halvorson-phd/girls-confidence_b_828418.html.
169. Harris C. R. Shifts in Methodology and Theory in Menstrual Cycle Research on Attraction / Christine R. Harris, Aimee Chabot, Laura Mickes // Sex Roles. –2013. – Vol. 69. – Is. 9-10. – P. 525 - 535.
170. Hoffman R. M. The Measurement of Masculinity and Femininity: Historical Perspective and Implications for Counseling. (Assessment & Diagnosis) / R. M.

- Hoffman // *Journal of Counseling and Development* . – 2001. – Vol. 79. – № 4. – P. 88 - 101.
171. Hofstede G. Masculinity and Femininity. The taboo dimension of national cultures / G. Hofstede. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications, Inc. 1998. – 238 p.
172. Holmes M. Gender and everyday life / M. Holmes. – NY: Routledge, 2009. – 177 p.
173. Interactive effects of culture and sex hormones on the sex role self-concept [Электронный ресурс] /B. Pletzer, O. Petasis, T.M. Ortner, L. Cahill // *Frontiers in Neuroscience*. – 2015. – 9:240. – Режим доступа : https://www.researchgate.net/publication/280629333_Interactive_effects_of_culture_and_sex_hormones_on_sex_role_self-concept.
174. It's a Bird! It's a Plane! It's a Gender Stereotype!: Longitudinal Associations Between Superhero Viewing and Gender Stereotyped Play / Sarah M. Coyne, Jennifer Ruh Linder, Eric E. Rasmussen, David A. Nelson, Kevin M. Collier // *Sex Roles*. – 2014. – Vol. 70. – Is. 9-10. – P. 416 - 430.
175. Kerger S. How can we enhance girls' interest in scientific topics? / S. Kerger, R. Martin, M. Brunner // *Br. J. Educ. Psychol.* – 2011. – 81 (Pt 4). – P. 606 - 628.
176. Kray L. J. Feminine charm: an experimental analysis of its costs and benefits in negotiations / L. J. Kray, C. C. Locke, A. B. Van Zant // *Pers Soc Psychol Bull.* – 2012. – 38 (10). – P. 1343 - 1357.
177. Lamontagne C. Qui a peur d'une pédagogie différentielle des sexes? *Collected Essays on Learning and Teaching*, 3, 15-20. [Электронный ресурс] / C. Lamontagne. – 2010. – P. 15 - 20. – Режим доступа: <http://celt.uwindsor.ca/ojs/leddy/index.php/CELT/article/view/3233/2609>.
178. Lefkowitz E. S., Zeldow P. B. Masculinity and femininity predict optimal mental health: a belated test of the androgyny hypothesis. / E. S. Lefkowitz, P. B. Zeldow // *J. Person. Assess.* – 1987. – P. 95 - 101.
179. Lenroot R. K. Sex differences in the adolescent brain / R. K. Lenroot, J. N. Giedd // *Brain Cogn.* – 2010. – 72 (1). – P. 46 - 55.
180. Liesen L. T. Feminists Need to Look Beyond Evolutionary Psychology for Insights into Human Reproductive Strategies: A Commentary / L. T. Liesen // *Sex Roles*. –

2013. – Vol. 69. – Is. 9-10. – P. 484 – 490.

181. Lin Y. C. Relationship between parenting styles and gender role identity in college students / Y. C. Lin, R. E. Billingham // *Psychol Rep.* – 2014. – 114 (1). – P. 250 - 271.
182. Lipińska-Grobelny A. Effects of gender role on personal resources and coping with stress / Lipińska-Grobelny A. // *Int J Occup Med Environ Health.* – 2011. – 24 (1). – P. 18 - 28.
183. Some psychometric characteristics of gender diagnosticity measures: Reliability, validity, consistency across domains, and relationship to the Big Five / R. Lippa // *Journal of Personality and Social Psychology.* – 1991. – Vol. 61. – № 6. – P. 1000 - 1011.
184. Masculine anorexia nervosa: realities and perspectives // J. Chambry, M. Corcos, O. Guilbaud, P. Jeammet // *Ann Med Interne (Paris).* – 2002. – № 3. – P. 61 - 67.
185. Masculinity and femininity in everyday life / Edited by Eugenia Mandal. – Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. – 166 p.
186. Masculinity, femininity, and marital satisfaction: an examination of theoretical models / J. Langis, S. Sabourin, Y. Lussier, M. Mathieu // *J. Pers.* – 1994. – 62 (3). – P. 393 - 414.
187. Masculinity/femininity predicts brain volumes in normal healthy children // A. M. Belfi, A. L. Conrad, J. Dawson, P. Nopoulos // *Dev Neuropsychol.* – 2014. – 39 (1). – P. 25 - 36.
188. Masculinity–femininity as a national characteristic and its relationship with national agoraphobic fear levels: Fodor’s sex role hypothesis revitalized / W. A. Arrindell, M. Eisemann, J. Richter, T. P. S. Oei et. al. // *Behaviour Research and Therapy.* – 2003. – № 41. – P. 795 - 807.
189. Maternal tendencies in women are associated with estrogen levels and facial femininity / Law Smith M.J., Deady D.K., Moore F.R., Jones B.C. et. al. // *Horm Behav.* – 2012. – 61 (1). – P. 12 - 16.
190. Mc Carty M. K. Perceptions of Dating Behavior: The Role of Ambivalent Sexism [Электронный ресурс] / M. K. Mc Carty, J. R. Kelly // *Sex Roles.* – 2015. – Режим

доступу: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11199-015-0460-6#>. –
28.02.2015г.

191. Mellody P. *The Intimacy Factor: The Ground Rules for Overcoming the Obstacles to Truth, Respect, and Lasting Love* / Pia Mellody, Lawrence S. Freundlich. – Indonesia: Harper Collins, 2009. – 240 p.
192. Men in the Office, Women in the Kitchen? Contextual Dependency of Gender Stereotype Activation in Spanish Women / S. de Lemus, M. Moya, Ju. Lupiáñez, M. Bukowski // *Sex Roles*. – 2014. – Vol. 70. – Is. 11-12. – P. 468 – 478.
193. Oswald A. An examination of the current usefulness of the Bem sex-role inventory / A. Oswald // *Psychological Reports*. – 1994. – P. 1331 - 1336.
194. Peter J. The influence of sexually explicit Internet material and peers on stereotypical beliefs about women's sexual roles: similarities and differences between adolescents and adults / J. Peter, P. M. Valkenburg // *Cyberpsychol Behav Soc Netw*. – 2011. – 14 (9). – P. 511 - 517.
195. Primary amenorrhea in anorexia nervosa: impact on characteristic masculine and feminine traits / J. H. Baker, C. L. Sisk, L. M. Thornton, H. Brandt et al., *Eur Eat Disord Rev*. – 2014. – 22 (1). – P. 32 - 38.
196. Puvia E. Being a Body: Women's Appearance Related Self-Views and their Dehumanization of Sexually Objectified Female / E. Targets, J. Vaes // *Sex Roles*. – 2013. – Vol. 68. – Is. 7-8. – P. 484 - 495
197. Renovating the Pyramid of Needs: Contemporary Extensions Built Upon Ancient Foundations / D. T. Kenrick, V. Griskevicius, S. L. Neuberg, M. Schaller // *Perspectives on psychological science: a journal of the Association for Psychological Science*. – 2010. – № 5 (3). – P. 292 - 314.
198. Ristvedt S. L. The Evolution of Gender / Stephen L. Ristvedt // *JAMA Psychiatry*. – 2014. – 71 (1). – P. 13 - 14.
199. Men, Masculinity and Manhood Acts [Электронный ресурс] / D. Schrock, M. Schwalbe // *Annual Review of Sociology*. – 2009. – Vol. 35. – P. 277 - 295. Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115933>.

200. Shifts in Women's Mate Preferences Across the Ovulatory Cycle: A Critique of Harris (2011) and Harris (2012) / Kelly Gildersleeve, Lisa DeBruine, Martie G. Haselton, David A. Frederick et al. // *Sex Roles*. – 2013. – Vol. 69. – Is. 9-10. – P. 516 - 524.
201. Sieverding M. Cardiovascular reactivity in a simulated job interview: the role of gender role self-concept [Электронный ресурс] / M. Sieverding, G. Weidner, B. von Volkman // *International Journal of Behavioral Medicine*. – 2005. – Vol. 12. – № 1. – P. 1 - 10.
202. Spence J. T. Gender-related traits and gender ideology: Evidence for a multifactorial theory. / J. T. Spence // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1993. – № 64. – P. 624 - 635.
203. Spence J. T. Instrumental and expressive traits, trait stereotypes, and sexist attitudes: What do they signify? / J. T. Spence, C. Buckner // *Psychology of Women Quarterly* – 2000. – Vol. 24. – P. 44 - 62.
204. Spence J. T. Masculine Instrumentality and Feminine Expressiveness: Their Relationships with Sex Role Attitudes and Behavior / Janet T. Spence, Robert L. Helmreich // *Psychology of Women Quarterly*. – 1980. – Vol. 5. – № 2. – P. 147 – 163.
205. Straiton M. L. Self-harm and conventional gender roles in women / M. L. Straiton, H. Hjelmeland, T. K. Grimholt, G. Dieserud // *Suicide Life Threat Behav.* – 2013. – Vol. 43 (2). – P. 161 - 173.
206. The Femininity Ideology Scale (FIS): dimensions and its relationship to anxiety and feminine gender role stress / Richmond K., Levant R., Smalley B., Cook S. // *Women Health*. – 2015. – Vol. 55 (3). – P. 263-79.
207. The Femininity Ideology Scale: Factor Structure, Reliability, Convergent and Discriminant Validity, and Social Contextual Variation [Электронный ресурс] / R. F. Levant, K. Richmond, S. Cook, A. Tanner House, M. Aupont // *Sex Roles*. – 2007. – Vol. 57. – P. 373 - 383. – Режим доступа : <http://dx.doi.org/10.1007/s11199-007-9258-5>.
208. The influence of sex versus sex-related traits on long-term memory for gist and detail

- from an emotional story / L. Cahill, L. Gorski, A. Belcher, Q. Huynh // *Conscious. Cogn.* – 2004. – Vol. 13. – P. 391 - 400.
209. The intrapsychic of gender: A model of self-socialization / D. D. Tobin, M. Mennon, M. Mennon, B. C. Spatta et al. // *Psychological Review.* – 2010. – № 170. – P. 601-622.
210. The validity of the 12-item Bem Sex Role Inventory in older Spanish population: an examination of the androgyny model / Vafaei A., Alvarado B., Tomás C., Muro C. et al. // *Arch Gerontol Geriatr.* – 2014. – 59 (2). – P. 257-263.
211. Tsirigotis K. Indirect self-destructiveness and psychological gender / K. Tsirigotis, W. Gruszczyński, M. Tsirigotis-Maniecka // *Psychiatr Pol.* – 2014. – 48 (4). – P. 759 - 771.
212. Valor-Segura I. Gender, Dependency and Guilt in Intimate Relationship Conflict Among Spanish Couples / I. Valor-Segura , F. Expósito, M. Moya // *Sex Roles.* – 2014ю – Vol. 70. – Is. 11-12. – P. 496-505.
213. van Anders S. M. Beyond masculinity: testosterone, gender/sex, and human social behavior in a comparative context / S. M. van Anders // *Front Neuroendocrinol.* – 2013. – 34 (3). – P. 198 - 210.
214. Vigil J. M. Gender expression, sexual orientation and pain sensitivity in women / Jacob M. Vigil, Lauren N. Rowell, Charlotte Lutz // *Pain Res Manag.* 2014. – 19 (2). – P. 87–92.
215. Zaikman Y. Ambivalent Sexism and the Sexual Double Standard / Zaikman Y., Marks M. J. // *Sex Roles.* – 2014. – Vol. 71, Is. 9-10. – P. 333-344.

ДОДАТКИ

**Антонімічні пари структурної статевої ролі шкали
(О.С. Кочарян, Є.В. Фролова) (цит. по [58])**

Маскулінні якості		Фемінінні якості	
1.	Напористий	1.	Ніжний
2.	Зарозумілий	2.	Сором'язливий
3.	Самовпевнений	3.	Тривожний
4.	Зосереджений на справі	4.	Зосереджений на інших
5.	Владний	5.	Покірний
6.	Не вдумується в проблеми інших	6.	Турботливий
7.	Прагматичний	7.	Сентиментальний
8.	Недовірливий	8.	Довірливий
9.	Домінантний	9.	Поступливий
10.	Ініціативний	10.	Залежний
11.	Що суперничає	11.	Такий, що співпрацює
12.	Цілеспрямований	12.	Пасивний
13.	Витривалий	13.	Ранимий
14.	Має бажання помститися кривдникові	14.	Має здатність прощати
15.	Прагнучий до нового, до змін	15.	З обережністю ставиться до всього нового
16.	Раціональний	16.	Емоційний
17.	Честолобний	17.	Скромний
18.	Безкомпромісний	18.	Гнучкий
19.	Схильний до ризику	19.	Обачний
20.	Непохитний	20.	Здатний утішити
21.	Не бажає чекати	21.	Терплячий
22.	Здатний до лідерства	22.	Ведений
23.	Прямолінійний	23.	Хитрий
24.	Рішучий	24.	Схильний до сумнівів
25.	Практичний	25.	Романтичний

Анкета «Жіночі архетипи богинь»

Інструкція: Вам пропонується список тверджень. Слід уважно прочитати кожне і вирішити, чи відповідає воно вашому уявленню про себе. Якщо відповідає, зробіть позначку про це (наприклад +). Крім того, пропонуємо Вам розширити твердження, якщо, на Вашу думку, воно потребує уточнення.

1. Я сама можу про себе подбати.
2. Я легко можу зосередитися на виконуваній роботі.
3. Я досягаю поставленої мети самостійно, без сторонньої допомоги.
4. У стосунках з чоловіком я вважаю за краще бути незалежною.
5. Я вважаю за краще відпочинок на природі прогулянці гучним містом.
6. У дитинстві я була дуже цікавою.
7. Я швидше знаходжу спільну мову з чоловіками.
8. Часом я ідеалізую свого обранця.
9. Я є завбачливою і терплячою.
10. Я впевнена в своїх життєвих принципах.
11. Я завжди планую свої дії заздалегідь.
12. У дитинстві я була дуже активною дитиною.
13. У своєму виборі я віддаю перевагу сильним, авторитетним чоловікам.
14. У дитинстві я була «легкою» дитиною.
15. Я люблю пізнавати щось нове.
16. Я віддаю перевагу читання книги перегляду телепередачі.
17. Серед моїх друзів більше хлопчиків.
18. У суперечці я вважаю за краще триматися нейтрально.
19. Я вимоглива людина.
20. Я легко досягаю поставленої мети.
21. Я досить добре розумію оточуючих.
22. Я віддаю перевагу тримати свої переживання в собі.
23. Я люблю писати вірші.
24. Я швидко можу закохатися.
25. Я віддаю перевагу розумовій праці, а не фізичній.
26. У дитинстві я була спокійною.
27. Я люблю піклуватися про інших.
28. Мені важко приймати рішення самостійно.
29. Я завжди була дуже слухняною.
30. Я віддаю перевагу приймати рішення самостійно.
31. Я віддаю перевагу роботі в групі самостійній праці.
32. Я можу себе назвати творчою особистістю.
33. Для мене має значення соціальний статус мого обранця.
34. У стосунках я займаю більш пасивну сторону.
35. У компанії я не люблю займати позицію лідера.
36. Я завжди хотіла бути схожою на маму.
37. У мене багато подруг.

38. Мене часто зраджували чоловіки.
39. Я досить доброзичлива до інших.
40. Часто я буваю невпевненою в прийнятті будь-якого рішення.
41. Для мене дуже важлива думка мами при виборі.
42. Я дуже приваблива.
43. Я прагну проводити більше часу зі своїм обранцем.
44. Я досить сприйнятлива.
45. Я часто відчуваю почуття провини.
46. Я люблю ділитися своїми переживаннями з мамою.
47. Я намагаюся тримати оточуючих на відстані.
48. Я не люблю змагатися з іншими.
49. Я живу за принципом «тут і зараз».
50. Мене приваблюють естетичні цінності.
51. Я можу себе назвати «маминою донькою».
52. Я завжди прагну підтримувати близьку мені людину в скрутну хвилину.
53. Я віддаю перевагу віддавати право вибору іншому.
54. Я люблю допомагати оточуючим.
55. У дитинстві мені не становило жодних проблем повернути до себе увагу.
56. Я дуже щедра.
57. Я б змогла відмовитися від друзів заради стосунків з чоловіком.
58. Я керуюся швидше розумом ніж серцем.
59. У дитинстві я була самостійною дитиною.
60. Я можу себе назвати доброзичливою людиною.
61. Я занурююся повністю в яке виконує мною завдання.
62. Для мене не властива заздрість до чужого успіху.
63. Я б вважала за краще роботу, пов'язану з допомогою людям.
64. У стосунках з оточуючими я є дуже відданою.
65. Я завжди намагаюся підтримувати близьких.
66. Дружба для мене має дуже велике значення.
67. Я мрію про щасливий шлюб.
68. Мене приваблюють чоловіки творчого складу.
69. У нас з подругою дуже багато спільних інтересів.
70. Для мене дуже важливі стосунки з чоловіком.

Сексуальні сценарії

1. Пронатальний.

- Чи обговорювалися в сім'ї питання сексу?
- Чи вважаєте Ви, що чоловік повинен бути єдиним сексуальним партнером за все життя?
- Чи допускаєте можливість сексу до шлюбу?
- На скільки Ваш секс є різноманітним? _____
- Що для Вас секс? _____
- Чи дивітися (читаєте) ви відео (літературу) на сексуальні тематики?
- Як часто Ви займаєтеся сексом зі своїм партнером?
- Чи вважаєте Ви, що основна функція сексу – репродуктивна?

2. Романтичний.

- Чи вірите ви в кохання з першого погляду?
- Опишіть ідеального сексуального партнера _____
- Чи схвалюєте ви секс поза любові?
- Опишіть ваш секс _____
- Як ви ставитеся до зрад? (Расскройте відповідь) _____
- Чи вважаєте ви, що чоловік повинен бути досвідченішим в сексі?
- Чи має значення для сексу прелюдія і навколишнє оточення?
- Чи є емоції головною рушійною силою сексуального життя?

3. Комунікативний.

- Чи розмовляєте ви з партнером на тему сексу?
- Чи зможе духовна близькість з партнером компенсувати його асексуальність?
- Чи обговорюєте ви з партнером ваші сексуальні стосунки?
- У сексі ви прагнете більше «давати» ніж отримувати?
- Ви допускаєте секс тільки в серйозних і перспективних стосунках?
- Чи є повне розуміння в спілкуванні з партнером запорукою гарного з ним сексу?
- Якими мають бути, на ваш погляд, (ідеальні) сексуальні стосунки? _____

4. Гедоністичний.

- В якому віці у вас був перший сексуальний досвід?
- Чи вважаєте ви правомірним жінці паралельно мати декілька сексуальних партнерів?

- Поділіться емоціями і роллю вашого першого сексуального досвіду _____
- Чи схвалюєте ви випадкові зв'язки?
- Яким чином ви досягаєте сексуальне задоволення? Як часто? _____
- Чи любите ви експериментувати в сексі?
- Чи потрібен жінці коханець, якщо немає стабільних стосунків?
- Чи можуть стосунки базуватися тільки на сексі?
- Чи є досвід, активність і розкутість жінки запорукою хорошого сексу?

5. Досягницький.

- Чи обговорюєте ви з друзями свої сексуальні подвиги?
- Чи отримуєте ви зазвичай оргазм під час сексу?
- Чи є рівнозначним «моральне задоволення» від самого коїтусу оргазму?
- Чи здатне пристрасне бажання чоловіка до Вас розбудити Ваше відповідь сексуальне бажання?
- Що означає бути сексуальною жінкою? _____
- Як довго Ви повинні знати чоловіка, щоб зайнятися з ним сексом?

- Що в сексуальному житті може підняти Вашу самооцінку? _____

6. Ринковий.

- Чи виправдовуєте ви проституцію?
- Чи змогли б ви зайнятися сексом за гроші?
- Чи погодилися б ви поступитися принципом «не продавати своє тіло» в безвихідній ситуації?
- Чи вважаєте ви, що чоловіча і жіноча проституція – це одне і теж?
- Які ситуації могли б вас підштовхнути до сексу як засобу оплати _____
- Які асоціації викликають у вас стосунки молодої дівчини і забезпеченого літнього чоловіка?
- Чи змогли б ви мати сексуальні стосунки з багатим і літнім чоловіком?

Порівняння кількості жінок із континуально-альтернативною структурою, які обирали той чи інший статево-рольовий тип чоловіка (коефіцієнт кутового перетворення Фішера)

	Маскулінний партнер	Фемінінний партнер	Андрогінний партнер
Кількість жінок, які обрали тип партнера	40 осіб	28 осіб	10 осіб
Маскулінний партнер		$\varphi=1,98, p<0,05$	$\varphi=5,4, p<0,01$
Фемінінний партнер	$\varphi=1,98, p<0,05$		$\varphi=3,45, p<0,01$
Андрогінний партнер	$\varphi=5,4, p<0,01$	$\varphi=3,45, p<0,01$	

Таблиця 2

Порівняння кількості жінок із андрогенною структурою, які обирали той чи інший статево-рольовий тип чоловіка (коефіцієнт кутового перетворення Фішера)

	Маскулінний партнер	Фемінінний партнер	Андрогінний партнер
Кількість жінок, які обрали тип партнера	14	8	57
Маскулінний партнер		$\varphi=1,39, p>0,05$	$\varphi=7,3, p<0,01$
Фемінінний партнер	$\varphi=1,39, p>0,05$		$\varphi=8,7, p<0,01$
Андрогінний партнер	$\varphi=7,3, p<0,01$	$\varphi=8,7, p<0,01$	

Таблиця 3

Порівняння кількості жінок із андрогінною структурою, які обирали той чи інший статево-рольовий тип чоловіка (коефіцієнт кутового перетворення Фішера)

	Маскулінний партнер	Фемінінний партнер	Андрогінний партнер
Кількість жінок, які обрали тип партнера	38	5	7
Маскулінний партнер		$\varphi=7,37, p<0,01$	$\varphi=6,75, p<0,01$
Фемінінний партнер	$\varphi=7,37, p<0,01$		$\varphi=0,65, p>0,05$
Андрогінний партнер	$\varphi=6,75, p<0,01$	$\varphi=0,65, p>0,05$	

Кореляційні зв'язки між статеворольовими якостями та показниками
самоактуалізації в досліджуваній групі

	ПІ	П	ПА	К	СПр	ОЧ	СП	ЦО
М	0,145**	0,172**	0,160**	0,206**	0,044	0,05	0,03	0,023
Ф	0,049	-0,151**	-0,162**	-0,053	-0,170**	-0,211**	-0,276**	-0,183**

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, П – підтримка, ПА – прийняття агресії, Спр – самоприйняття, ПІ – пізнавальний інтерес, К – контактність, М – маскуліність, Ф – фемініність. ** - $p < 0,01$

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між статеворольовими якостями та показниками
самоактуалізації у жінок із андрогінною статеворольовою структурою

	ПІ	П	ПА	К	СПр	ОЧ	СП	ЦО
М	0,173*	0,111	0,377**	0,256**	0,06	0,103	0,156	0,103
Ф	0,017	-0,026	-0,012	-0,03	-0,201*	-0,195*	-0,209*	-0,206*

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, П – підтримка, ПА – прийняття агресії, Спр – самоприйняття, ПІ – пізнавальний інтерес, К – контактність, М – маскуліність, Ф – фемініність. ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки між статеворольовими якостями та показниками
самоактуалізації у жінок із континуально-альтернативною статеворольовою
структурою

	ПІ	П	ПА	К	СПр	ОЧ	СП	ЦО
М	0,013	0,183*	0,365**	0,063	0,198*	0,093	0,422**	0,101
Ф	0,137	-0,264**	0,210*	-0,033	-0,421**	-0,198*	-0,194*	-0,381**

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, П – підтримка, ПА – прийняття агресії, Спр – самоприйняття, ПІ – пізнавальний

інтерес, К – контактність, М – маскулінність, Ф – фемінінність. ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$

Таблиця 4

Кореляційні зв'язки між статеворольовими якостями та показниками самоактуалізації у жінок із континуально-альтернативною статеворольовою структурою

	ІІ	ІІ	ІІА	К	СПр	ОЧ	Син	ЦО
Ф	0,118	-0,191	-0,241*	-0,137	-0,211	-0,177	-0,362**	-0,344**

Примітка: ОЧ – орієнтація у часі, СП – самоповага, ЦО – ціннісні орієнтації, ІІ – підтримка, ІІА – прийняття агресії, СПр – самоприйняття, ІІ – пізнавальний інтерес, К – контактність, Ф – фемінінність. ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$

Таблиця 5

Кореляційні зв'язки між статеворольовими якостями та інтегральними показниками соціально-психологічної адаптації у жінок досліджуваної групи

	А	Л	Д	Е	С
Ф	-0,183**	-0,215**	-0,231**	-0,187**	-0,22**

Примітка: Ф – фемінінність, А – адаптація, Л- прийняття інших, Д – прагнення до домінування, Е - емоційний комфорт, С- самоприйняття. ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$

Таблиця 6

Кореляційні зв'язки між статеворольовими якостями та інтегральними показниками соціально-психологічної адаптації у жінок із андрогінною структурою

	Прийняття себе	Прийняття інших	Д	Адаптивність	Внутрішній контроль
Ф	0,365**	0,260**	-0,255**	0,180*	0,278**

Примітка: Ф – фемінінність, Д – прагнення до домінування. ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$

Таблиця 7

Кореляційні зв'язки між статево-рольовими якостями та показниками соціально-психологічної адаптації у жінок із континуально-альтернативною структурою

	Прийняття інших	Неприйняття інших	D	E	Адаптивність
Ф	0,218*	0,178*	-0,194*	-0,368**	0,196*
М	0,211*	-0,63	-0,100	0,030	0,125

Примітка: Ф – фемінінність, D – прагнення до домінування. ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$

Таблиця 8

Кореляційні зв'язки між статево-рольовими якостями та показниками соціально-психологічної адаптації у жінок із континуально-ад'юнктивною структурою.

	Самоприйняття
Фемінінність	- 0,223*

Примітка: Ф – фемінінність. * - $p < 0,05$